

Z historie jedné rodiny



Miroslav Němec

BRNO 1999

Kniha je zveřejněna se souhlasem autora, text není jazykově upraven.



NĚMECKO

RUSKO

1868

Žitomir

KIJEV

Praha

Luck

Rovno

Dubno

Brno

1944 - 1947

Košice

Lőhľad

Vídeň

Bratislava

Budapešť

Rakouko-Uhersko

ВОЛИНЬ

WOLYN

↑ 212

VOLYN

WOLHYNEN

ВОЛЫНЬ

ORIENTAČNÍ RODOKMEN NAŠI RODINY

	Johan nar. 1870 zemědělec	Josef 1864 – 1944 z Čech		Františka 1886 - 1967	Mikuláš 1895 –1981 účetní		Jiřina, provd. Tuháčková *1930	Hvězdoslav *1939 konstruktér
Josef Němec 1825 – 1918 zemědělec	Anton nar. 1874 zemědělec	František nar. v Čechách	Josef Němec 1864 – 1944 zemědělec	Marie, provd. Tuháčková 1888 -	Stefanie 1897 -	Mikuláš Němec 1895 – 1981 účetní	Miroslav *1932 technik Ing.	Ludmila, provd. Krejčová učitelka *1942
Marie rozená Vítková 1826 - 1917	Alois nar. 1878 zemědělec	Marie narozená v Čechách	Marie roz. Moravcová 1860 - 1951	Anna , zemřela jako nemluvně	Adam 1899 – zemědělec	Marie Němcová roz. Krivická*1908	Jaromír 1934 – 1998 projektant	Alice,účetní, pr. Makovičková *1945
	Albín nar. 1880 zemědělec			Anna (Nanýnka) 1890 -	Helena, provdaná Lastovecká 1902 -		Světozár *1936 technik	Slavomír *1947 technik
Rodina Moravcova	Marie 1860 – 1951 Moravcová			Alexandr 1892 – 1976 nástrojář	Věra, zemřela. v 16 letech na popáleniny			

	Afanasie, provd. Martinovská 1841 - 1930	Anna, provdaná Stěpančenkova 1895 -1971				
Josef Hort 1852 – 1928 kovář, mlynář	Vladimír zemřel mlád	Viktor 1889 – mlynář	Olga, provdaná Krivická 1883 - 1932			
Marie Hortová rozená ?	Marie, provdaná Čerešňová 1886 -1931	Helena, provdaná Vernerová 1902 - 1921		Olga Krivická roz. Hortová 1883 - 1932	Marie *1908	Natalie 1916 - 1920
	Pavlna, provdaná Beštová 1898 -	Natalie, provdaná Domsbá 1905 -		Alexandr Krivický 1885 – 1918 pravoslavný kněz	Konstantin 1910 – zemědělec	Anna provdaná Mulková *1914
Petr Krivický pravoslavný kněz	Olga Krivická	Alexandr 1885 – 1918 pravoslavný kněz			Halina 1912 - 1914	
Marie Krivická rozená ?	Leonid carský důstojník	Leontin pravoslavný kněz				

Orientační schema rodišť a míst pobytu na Ukrajině

○ Luck

○ ROVNO

○ Novohrad Volyňský

Mlýn pradědečka Horta

Chrinyky ○

Verbeňo ○

Farnost pradědečka Krivického

Kvasilov ○

○ Dubno

Mizoc ○

○ Zdobunov *Rodiště Hvězdíka*

○ Zálesí

Rodiště Alenky a Lidy

Žitomir ○

*Rodiště Marie Němcové,
roz. Krivické a farnost
dědečka Krivického*

Hnidava ○

○ Kremenec

Kochanovka

Rodiště Mikuláše Němce Kordelůvka ○
Kalinovka ○

Zakladatelé našeho rodu

Osud a spletné křižovatky života způsobily, že se v roce 1929 natrvalo spojily životní cesty naši

**Novomanžele
Mikuláš**

**a Marie
Němcovi**



maminky Marie rozené Krivické a otce Mikuláše Němce. V žádné publikaci, asi nelze zachytit ani hlavní události jejich složité, těžké a lidsky náročné životní úlohy. Všechny ty naděje, radosti a plány, někdy více, někdy méně splněné. Starosti, smutky a utrpení, způsobené vždy něčím, co sami nikdy nemohli ovlivnit, které tak statečně a s optimismem překonávali. Společnou a nezdolnou vírou, že si

vždy v životě poradí, pokud jim a jejich dětem osud dopřeje zdraví, dokázali, že se jejich všechny



nejdůležitější celoživotní sny dokonce nad veškerá očekávání splnily. V roce kdy jsou psány tyto řádky (1998) oslavila naše maminka, která je již pochopitelně také babičkou a prababičkou, v plné duševní i odpovídající tělesné svěžesti svoje **devadesátiny**. Nejen, že si přesně pamatuje data narození všech svých osmi dětí, ale i všechny zvláštnosti související s jejich výchovou. Pamatuje si události z celého svého života, včetně dětství, což ji ale nebrání pamatovat si podrobnosti ze současných událostí. Na jednom z mála snímků, z června 1997, je obklopena všemi svými dětmi. A to je snímek pořízený více než osmašedesát let od jejího sňatku. Tím se ji život, svým způsobem, vlastně odvděčil za veškerá minulé příkoří. V dalším bych chtěl zachytit něco ze života naší

rodiny, toho, co se pomalu z našich pamětí vytrácí, nebo odchází s těmi, kteří nás opouštějí. Především půjde o léta od roku 1930 až do našeho návratu do tehdejšího Československa v březnu roku 1947. Tehdy jsme koncem února a začátkem března cestovali velmi dlouho nákladním vlakem. Ze Zdobunova v tehdeším SSSR do Čierne pri Čope v Československu to trvalo více než deset dnů. Mrzlo a maminka měla na starosti sedm dětí, z nichž nejmenší, naše Alinka, jak jsme ji říkali, dosáhla tehdy právě věku dvou let. Železnice i vagóny byly těsně po válce úplně zdevastovány, Cesta ubíhala velmi pomalu s dlouhými přestávkami. Dospělí muži museli střežit vlakovou soupravu proti poválečným ozbrojeným bandám lupičů. Matky zase chránit svoje děti proti zmrznutí. Maminka přesto, že byla v šestém měsíci těhotenství s budoucím Slávkem, měla největší starost o to, aby ji nezmrzla Alinka, kterou neustále opatrovala a balila. Nebylo to vůbec lehké.

Další vyprávění snad naším potomkům, případně jejich dětem, alespoň trošku přiblíží dobu ve které jsme museli žít, stejně tak jako oni musí žít ve své době. Některé použité fotografie jsou staré někdy dokonce i kolem sta let, tomu odpovídá kvalita dále uvedených vyobrazení.

Naši rodiče založili rozvětvenou rodinu, kde počet jejich přímých členů (bez započtení partnerů) již přestoupil čtyřicítku. Neustále se to však mění, protože nás celkově jednak rychle přibývá, na druhé straně sice pomaleji, ale přece jen také ubývá.

Začátek dětství

Když jsem se v únoru 1932 narodil, pracoval otec v Lublině v Polsku. Na světě už také byla



starší sestřička Jiřinka. Dva roky po mém narození, do rodiny přibyl bratříček, kterému jsme říkali Jaroušek. Na narození dalšího, Světozárka, kdy mi již byly čtyři roky si matně pamatuji. Moje první vzpomínky, jako u každého dítěte, jsou dost těžko popsatelné. Zjednodušeně by se dalo říci, že jsem objevoval svět a sám sebe, to co jsem poznával bylo nové, neznámé a proto vzrušující. A tak mě tehdy zajímalo skoro všechno co bylo v dosahu a v dohledu. A pamatuji si, že nejvíc mne překvapovala moje vlastní existence. Nebylo mně

jasné, kde jsem se tady najednou vzal. Protože jsem vyrůstal v typickém velkoměstském prostředí, vybavuje se mi například jak záhadnou se mi zdála skutečnost, že se chleba nevyrábí v továrně, ale z obilí, které roste na poli.

V té době doznívala těžká hospodářská krize a to způsobilo, že se naše rodina přestěhovala do dalšího polského města Zdolbunova, kam musel otec v roce 1937 za práci. Ve Zdolbunově a okolí žila silná česká komunita. Na rozsáhlém území Volyně, byly celé české obce. Protože Češi uměli dobře pracovat, dařilo se jím slušně. Postavili tam mnoho různých podniků jako byly cukrovary, mlýny, pivovary, dokonce i cementárnu a ve Zdolbunově z vlastních prostředků nechali vystavět českou školu, kam začala chodit Jiřinka a pak také já. Polštinu jsme se učili jen krátce, protože 1. září 1939 vypukla 2. světová válka.

Němci přepadli Polsko a hned tentýž den byl Zdolbunov bombardován. Když jsem slyšel hukot letadel, které nebylo pro velkou výšku letu vidět, vylezl jsem na jabloň na naši zahradě, abych je mohl lépe pozorovat. Vtom to začalo svištět a bouchat, bomby padaly asi 700 metrů od našeho domu, úlekem jsem málem spadl ze stromu. Ve stejnou dobu Jiřina chovala v náručí našeho dalšího bratříčka, Hvězdoslava, který se narodil před sedmi měsíci a při výbuchu prvních bomb se tak lekla, že ho upustila, naštěstí jen do postýlky. Většina bomb, ale spadla do blízkého močálu za tratí a nevybuchla. Viděl jsem jak nízko nad zemi

přeletěl polský dvojplošník, který přistál na nedaleké louce za trati a pozoroval jsem jak ho Poláci rychle přikrývají větvemi. Otec, který si pamatoval 1. světovou válku, okamžitě po bombardování objednal povoz, nechal naložit nejn nutnější věci, děti, naši maminku a my jsme odjeli k dědečkovi na Zálesí.

V Lublině



Vraťme se, ale ještě do města Lublina kde se ti starší z nás narodili a snad také prožili nejkrásnější období svého dětství. V Lublině jsme bydleli na ulici, Zamojské, mezi domy, které tvořily dvůr. Byt byl v přízemí spojen s kanceláři, kde bylo pracoviště rodičů. Moje vzpomínky z té doby jsou jen útržkovité. Například jsem si hrál s dřevěnou postýlkou, kterou se mi podařilo nějak rozdělat. Spadl jsem jako nešikovné batole čelem přímo na

vyčnívající hřebíčky a tatínek se moc zlobil, že jsem si mohl vypíchnout oko a pochopitelně to

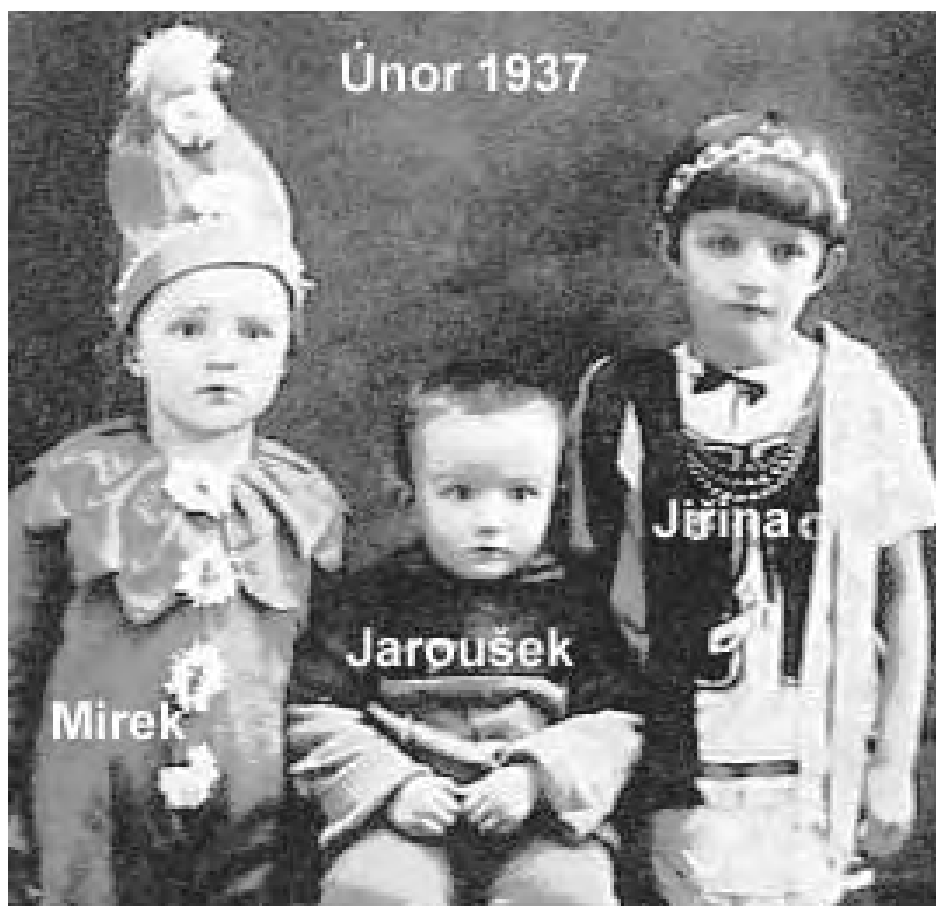


vyčítal mamince, že na mně nedala pozor. Onemocněl jsem asi ve čtyřech letech spálou a tehdy bez antibiotik to byla pro děti velmi riziková situace. Z toho si pamatují, že mne v nemocnici zavřeli do izolace, kde jsem strávil šest týdnů. Maminka, se sourozenci za mnou několikrát přišla. Museli ovšem stát venku u zavřeného, zamřížovaného okna, kudy jsem se na ně většinou jen díval, oknem jsme se totiž dobře neslyšeli. Tehdy asi pěkně mrzlo, protože přes zamrzlá okna je někdy skoro nebylo ani vidět. Krmili mne tam neslanými kašemi a od té doby jsem v jídle některé věci, jako například tučná jídla, škvarky a podobně, nesnášel.

Vzpomínám si, že jsme jednou na našem dvoře pozorovali průběh pohřbu a potom jsme se sourozenci a místními kamarády uspořádali stejný pohřeb, pro mrtvou myšku, kterou jsme našli u skladu na dvorku, včetně toho, že jsme pro ni vyrobili malinkou truhličku, křížek a zpívali jsme si k tomu. Večer nám tatínek i maminka často vyprávěli pohádky, maminka zpívala různé písničky, uměla polské, ukrajinské i ruské a české. Tehdy zrovna v Polsku promítali jeden z nejpopulárnějších českých filmů s Vlastou Burianem „Polní maršálek“ a maminka si pozpěvovala populární písničky právě z tohoto filmu. Kromě toho oba uměli hrát na kytaru a balalajku. Moc rádi jsme s maminkou chodili do obchodů. Byly plné nejrozdílnějších pro nás neznámých, krásných nových věcí. Jednou jsem doma vzal nějaké peníze a vydal jsem se sám nakupovat. Kupoval jsem pochopitelně bonbóny a jiné dobroty. Maminka mne objevila asi až ve čtvrtém krámu. Tehdy jsem dostal pořádně vyhubováno, nebyly mi totiž ani čtyři roky.

Rodiče si s námi také často hráli, učili nás stavět různé stavby z kostek a tatínek mne již ve třech letech učil písmenka tak, že skládal ze sirek jednoduchá slova. Od tří let jsme postupně začali chodit do školky, v Polsku se jmenovala „předszkole“. Když jsem tam jednou složil z kostek slova TATA, MAMA byli tehdy z toho, jak mi později vyprávěla maminka, všichni vyjevení. Ve školce organizovali nejrozdílnější akce. Vzpomínám si například na maškarní bál, kde jsme všichni tři,

Světozárek byl tehdy ještě maličký, měli krásné maškarní oblečení. Moje bylo ušito tak říkajíc na



míru a byl jsem na svoji maškaru paňáci náležitě hrdý.

Jezdili jsme také, jak se tehdy říkalo, na letní byt do Svidníku a do Wilczopola u Lublina. Byly tam opravdu krásné borové lesy a poprvé jsme se jako děti také setkali s opravdovou přírodou a se zvířaty. Zažili jsme tam jednou také velkou úrodu hub. Dodnes si rád docela živě vzpomínám na les plný krásných žlutých hlaviček klouzků. Někteří z majitelů tam na svých



hospodářstvích pěstovali krocany a krůty. Jednou nás s Jarouškem takový velikánský krocان prohnal. Měli jsme na sobě něco červeného co se mu nelíbilo, tak roztáhl ocas jako vějíř zahudroval a pustil se za námi. Protože byl větší než my, upalovali jsme co nám nohy stačily a jen tak-tak se nám podařilo rychle proběhnout brankou a schovat za plotem.

Také si pamatují, že k nám v Lublině chodili různí známi, třeba pan Ruďuk, se kterými otec vášnivě diskutoval o budoucnosti naší a celého světa.

S maminkou plánovali jak si všechno pěkně zařídí a těšili se na to jak se budou o svoje děti starat. V té době nikdo nepočítal s tím co se za pár let v Evropě semele a jak to zatočí s osudy stovek milionů lidí, z nichž si to více než 99,9% nepřálo.

Především otec, viděl svoji budoucnost v dětech. Těšil se, že všechny síly věnuje tomu, aby

mohl dětem poskytnout, čeho se nedostalo jemu, především vzdělání. Nabádal stále všechny svoje potomky k učení, čtení a rozšiřování svých obzorů. Doufal, že dokáže svým dětem připravit lepší budoucnost než měl on sám.

Zdolbunov

Bohužel, pobočka firmy kterou otec v Lublině vedl, musela být, jak jsem již uvedl, z důvodu rozšiřující se krize uzavřena. Majitelé firmy také neměli finanční prostředky a tak otci platili naturáliemi. Dostal od nich auto a další stroje. Pokoušeli se ještě více nežli rok o oživení prodeje, ale bohužel ceny zemědělských produktů tak klesly, že si nikdo nemohl dovolit nakupovat. Veliké problémy nastaly i se splácením pohledávek a bezohlednější firmy přiváděly svoje dlužníky k bankrotu. Vzhledem k tomu, že rodiče velmi šetřili, mohli si dovolit v našem dalším působišti Zdolbunově koupit domek se zahradou. Kromě toho, poblíž, na Zálesí, kde měl hospodářství jeho bratr Adam a otec tatínka, náš dědeček, koupil několik hektarů pole, kus lesa a krávu. Tehdy platilo, že nejjistějším majetkem jsou nemovitosti. Všechno, ale bylo zapsáno na maminku, protože tatínek byl nekompromisním odpůrcem majetku a jak sám říkal považoval „mamon“ za největšího nepřítele lidstva. Jeho krédem bylo „to co umíš ti nikdo nemůže vzít“.

Pole, les a krávu otec propachtoval svému bratrovi, od kterého chtěl pro rodinu čerstvé ovoce, zeleninu, med a další zemědělské produkty. Strýc Adam k nám občas přijížděl s fůrou plnou různých dobrot a my jsme se obdivovali koním s krásnými koženými postroji. Vedle nás, přes plot měli svůj domek se zahradou Hotákovi. Jejich kluci, podstatně starší nežli jsme byli my, pěstovali holuby. Nejoblíbenější zábavu, kterou znali, bylo prohánění holubů a pozorování jejich hejna jak lítá. K tomu používali kameny a nikdy je nezajímalo kam dopadnou, jen když vyplašili holuby. Kamení pochopitelně lítalo na všechny strany, nevyjímaje naši zahradu, střechu a podobně, a to rozčilovalo naše rodiče. Jejich otec, pan Hoták však neměl stabilní práci a tak se jím žilo obtížně.

Na naši zahradě rostl strom, který rodil na jedné polovině raná jablka, říkali jsme jim papirovky, druhá polovina pokud se nepletu rodila hrušky. Otec začal zvelebovat dům, nechal postavit venkovní záchod, přistavět schodiště na půdu a plánoval další rozšíření stavby. Nakoupil cihly na výstavbu a kamení do základů. Pamatují se jak byly schodiště i záchod natírány a jak to všude dlouho vonělo po čerstvých fermežových barvách.

Jiřina začala chodit do školy, když se učila tak jsem ji poslouchal a moc jsem se těšil až mně začne škola také. Jednou nás tatínek překvapil, když přišel z práce, přinesl nějakou krabici. Poslal všechny ven a za chvíli nás zavolal. Na stole stál podivný tmavý, hranatý přístroj, s velikánskou

troubou, kličkou a velkým černým kotoučem uprostřed. Otec zatočil kličkou, nasadil na kotouč velikou černou kulatou desku a po spuštění přístroj začal hrát písničku. Dodnes si ji pamatují byl to „Чубчик кучерявый“ a pak českou „Já jsem mladá vdova“. Tak jsme se poprvé seznámili s gramofonem. Pro nás to tehdy byl malý zázrak.

Ve Zdobunově jsme bydleli na ulici, která se jmenovala Vily 4, což znamenalo vidle, protože tvar ulice připomínal vidle. Ve skutečnosti těch uliček bylo asi sedm a rozbíhaly se paprskovitě z jednoho místa. Naproti nám bydlela paní Tarasjuková, jejíž syn studoval, jak jsme tehdy říkali, na kněze. S tou jsme jako nezbední kluci měli někdy potíže a často jsme ji zlobili tím, že jsme klackem přejížděli po tyčích jejího kovového plotu, což vydávalo dost veliký rámus. Další nejbližší soused se jmenoval Bondarčuk, taky to byl Ukrajinec. Ten si jako první v ulici pořídil rádio. Nechával v otevřeném okně reproduktor a my jsme pod oknem, ze začátku s posvátnou úctou, poslouchali, jak to mluví a hraje.

U tatínkových rodičů

V létě jsme jeli na Zálesí k dědečkovi. Byla to ryze česká osada. Její obyvatelé si postavili pro svoje děti školu, kde učila paní učitelka Chramostová. Ve vsi také byla kovárna, kde

pracoval místní kovář. Cestovali jsme vozem taženým koňmi, vzdálenosti místní obyvatelé měřili tak zvanými „verstami“ a na Zálesí to bylo, pokud si dobře pamatují, 16 verst, což představuje asi osmnáct kilometrů. Dědeček nám ukázal svoje hospodářství, měl svůj dům, chlévy a stáj, kurníky, stodolu a před stodolou byl žentour, do kterého se zapřahal kůň, aby bylo možno pohánět různé stroje, především mlátičku obilí. Před domem i za domem byly ovocné sady. Dvůr od silnice dělil mohutný živý plot, jehož součásti byly také vysoké višňové stromy.

Vzadu za domem bylo několik úlů, ze kterých jsme později vybírali plástve medu a já jsem při tom dědečkovi pomáhal tak, že jsem na včelky speciálním dmychadlem foukal kouř. Z rámečků kde byla voština s medem vybudována jen částečně, ji dědeček každému z nás kus, velký jako krajíc chleba, vyřízl a my jsme si pochutnávali. Nikdy nezapomenu na tu vůni a chuť medu a vosku. Potom se ostatní rámečky dávaly do odstředivky, my jsme točili klikou a dole do dřevěného soudku tekla proud nazlátlé voňavé tekutiny. Slunce při tom pálilo, kolem bzučely včely, byly to pro nás nezapomenutelné okamžiky. Pochopitelně že při tom nejeden z nás utržil i bolestivé píchnutí, ale dědeček nás naučil jak se včelami zacházet a nebát se jich.

Přes silnici byl další sad se zahradou kde se pěstovala zelenina, které se říkalo Hápšovka a dál pokračovalo dědečkově pole. Trochu více vpravo,

měl dědeček dost velkou chmelnici, tam jsme se naučili sklízet chmel, nahazovat štočky a další práce. Na dvoře, vedle stodoly, stála letitá hruška a pod ni byl veliký stoh slámy. Někde v té hrušce žili obrovští roháci. Byli jich tam celé rodiny, samičky, které měly jen malá kusadla a samečci s krásným „parožím“. Naproti dědečkovu dvoru, přes silnici, vpravo od Hápšovky začala stavět domek pro letní pobyt naše teta, tatínkova sestra Helena, provdaná Lastovecká. Ta měla dceru, naši sestřenici, stejně starou jako já. Jmenovala se Jiřina ale všichni na ni volali, podle toho jak ji pojmenovala její maminka, Kochańciu, což je polsky miláčku. Měla ještě starší už dospělou sestru Zosiu.

Potom jsme šli do dědečkova lesa na houby. Byl to krásný listnatý les a hned v sousedství jak se ukázalo, se nacházel také náš les a nad ním i naše pole. V lese, který se rozkládal na svahu, byla studánka a vytékal odtud potůček, který kolem sebe vytvořil rokli. Když jsme pracovali na poli, tak jsme vždy používali čerstvou a studenou vodu z naší studánky. Také koně tam dědeček napájel. Vzpomínám si, že mi jednou u studánky dal opratě do ruky, to mi bylo pět let, abych koně podržel, než něco udělá, koně si ovšem usmysleli, že se vyšplhají po strmém svahu nahoru. Nechtěl jsem dědečka zklamat a tak jsem je držel zuby, nehty. Nebylo to ovšem nic platné, koně mne vlékli do svahu a jeden na mne při tom šlápl. Celkem nic se mi nestalo, ale později ve Zdobunově se mně udělal v těch místech na prsou vřed, který mně museli vyoperovat v nemocnici. V lese rostlo

mnoho hub a dědeček nás naučil houby hledat a rozlišovat. Bylo tam hodně především kozáků, křemenáčů, modráků, hříbků a lišek. Dědeček jiné houby nesbíral. Nepamatují se však, že by tam rostly například bedle, zato holubinek tam bylo moc, ty však sbírali jen Ukrajinci a říkali jim „сироїжки“.

U dědečka na Zálesí jsme poprvé přišli do přímého styku s koňmi, kravami, prasaty, slepicemi, perličkami, a ostatní drůbeží kterou zase pěstovala babička. Ta nás naučila jak se odstředuje mléko, vyrábí máslo a dosyta jsme se napili úplně čerstvého podmáslí. Viděli jsme jak se líhnou z vajec kuřátka, kačenky a housata. Museli jsme je venku hlídat před jestřáby. Stačila chvilka nepozornosti a jestřáb spadl jako kámen z nebe, drůbež se s divokým křikem rozletěla na všechny strany, ale jestřáb si stejně nějakou kořist odnášel. Drůbež tam byla z těchto důvodů tak plachá, že stačil pouhý stín mihnout se přes slunce a reagovala stejně. Také jsme se seznámili s tím odkud se bere mléko, jak se to dělá a ochutnali ho ještě teplé čerstvě nadojené, což jsme potom dostávali ke snídani.

Místo na Zálesí, kde žil dědeček s rodinou, se jmenovalo Německý konec, hospodařilo a žilo tam celkem osm rodin s příjmením Němec, buď dědečkových bratrů, případně jejich dětí. Josef byl náš dědeček, pak to byli Johan, Franc, Albín, Vladimír, Adam, Alois a v době války také náš otec Mikuláš. Všichni tam měli svojí usedlost, což

znamenal: veliký dvůr s rozlehlým selským stavením a hospodářskými budovami, jako byly chlévy, kurníky, stodola, kůlna na hospodářské potřeby, seník, na dvoře byl také většinou stoh slámy a trochu stranou hnojiště s jímkou močůvky. K usedlosti vždy patřily sady kolem dvora, mnohdy se včelíny, polnosti, louky a lesy. V chlévech se tito sedláci pyšnili svými kravami, tažnými koňmi, prasaty a dalším drobným zvířectvem. Každý byl na to svoje náležitě hrdý a postroje koní, to byla paráda. Bylo jich několik druhů, těžké s chomouty a lehčí, k tomu patřily zdobené ohlávky a parádní biče. Někteří podle rozlohy polností měli i dva páry koní. Podle koní a jejich ustrojení se už z dálky dal poznat každý hospodář. Také povozů měl každý hospodář několik. Především to byl tak zvaný fasuněk, na převoz nejrůznějšího materiálu, ale i osob. Pak řebříňák, který se upravoval především na svoz úrody z polí a různé kombinace provedení povozů podle toho, jaký tvar a rozměry měl náklad. Majetnější sedláci měli na přepravu osob dokonce i t. zv. bryčku. Na všem bylo vidět, že hospodářství dobře prosperují, a že se jedná o zámožné hospodáře.

Škola a začátek německo – polské války

Prázdniny rodině skočily a na mne čekala první třída školy. Školní budova byla nová, s hřištěm a

tělocvičnou. Učili nás čeští učitelé a kromě obvyklých předmětů první třídy jsme měli polský jazyk. Ze začátku nás všechny, kteří nastoupili jako prvňáčci, prostředí školy velmi překvapilo. Byli jsme celí vyjevení ze spousty neznámých tváří, nezvyklého okolí a nových povinností. Školní práce nás proto plně vytížila. Kromě jiného nás také učili zpívat české písničky a vyprávěli nám o naší vlasti, Československu. Naši krajané měli silné vlastenecké cítění, které vštěpovali také nám, svým potomkům. O vánocích škola pro rodiče uspořádala besídku, s vystoupením žáků. Pamatují si, že jsme tam také tancovali a zpívali „páni, dámy beseda začíná ...“. Postupně jsem si na školu zvykl, učení mně začalo docela bavit a tak se rychle přiblížily moje první prázdniny z nichž část jsme zase prožili na Zálesí. Mezitím, na jaře začátkem března 1939, se naše rodina rozšířila o dalšího bratříčka Hvězdoslava. Protože byl nejmladší a nejmenší z nás, teď už pěti dětí, všichni jsme kolem něho tancovali a začali jsme mu říkat něžně Maňuni z ukrajinského МАНЮНИ, což se mu později až tomu začal rozumět nelíbilo, ale dlouho se to v rodině udrželo. V den kdy jsme měli znovu nastoupit do školy, přepadlo Německo Polsko a vypukla druhá světová válka. Tak jsme se ocitli na povoze, jako „běženci“, jak se tam říkalo utečencům před válkou, s peřinami a dalšími nejzákladnějšími životními potřebami, abychom rychle utekli před bombardováním ze Zdolbunova (což byl velký a důležitý železniční uzel), k dědečkovi na Zálesí. Osada Zálesí byla přece jen stranou a také jsme tam

vlastnili nějaký majetek,.který se ve válce ukázal jako velmi užitečný. Otec vzhledem k povinnostem v práci musel zůstat ve Zdolbunově. Tak začala první, ze začátku, snadnější část našeho života za druhé světové války, s jejíž plnou, bezohlednou krutostí jsme se seznámili až v pozdějších letech.

Naši prarodiče

Získat informace o našich předcích, vzhledem k jejich světoběžnictví, nebylo vůbec jednoduché. Prarodiče pocházeli z Čech a Moravy. Po přestěhování do carského Ruska na území Volyňské gubernie se usídlili na různých místech, tvrdě pracovali v nejrůznějších povoláních a celkem úspěšně se postupně vypracovali tak, že byli schopni dobře uživit svoje rodiny. V některých případech došlo sňatkem ke smíšení s místními usedlíky ruského, ukrajinského i polského původu. Prostor kde naši předci působili byl v pozdější době během první i druhé světové války velmi nestabilní. Ze začátku po jejich příjezdu patřil carskému Rusku, až do konce první světové války. Po první světové válce jeho větší část připadla Polsku, určitá menší část Rusku. Také se tehdy tudy přehnala několikrát frontová linie, pak bolševická revoluce a občanská válka. Při tom vždy docházelo k ohrožení životů, znehodnocení těžce vydělaných peněz a ke zničení majetku. Obdobná situace se opakovala i během druhé světové války. Nejdříve po vypuknutí polsko-německého střetnutí, byl prostor okupován sovětskými vojsky, pak německou armádou. Zase byly ve velkém nebezpečí naše životy,

znehodnoceny všechny úspory, zabaven a zničen majetek. Tatínek přišel, kromě peněz i o docela slušný automobil Fiat a celou řadu zemědělských strojů i motorů k jejich pohonu. To všechno zabavili po okupaci části Polska sověti. Ihned po vstupu totiž začali pronásledovat „buržuje“ a zabavovat jejich majetek. Mimo jiné stále šlo i o jazykové problémy, které musely být zdolávány. Jednou byla úředním jazykem polština, podruhé ruština, nebo ukrajinština. S tím vždy souvisel i vyučovací jazyk ve školách.

Protože po válce připadlo území bývalé Volyňské gubernie tehdy existujícímu SSSR, kde jak jsme to již znali z vlastní zkušenosti z let 1939 až 1941 bylo nemožné beze strachu normálně žít, vrátili se po válce, začátkem března roku 1947, celé naše rodiny s velkými obtížemi zpět do tehdejší Československé republiky. Problémy při získávání pro nás potřebných a zajímavých údajů o našich rodinách, spočívaly především v praktické nemožnosti navštívit volně místa kde naši předci žili a pracovali v době, kdy ještě byli na světě jejich pamětníci, protože mocní tehdy existujícího Sovětského Svazu nic takového nepřipouštěli. Tak jsme byli odkázáni pouze na ústní podání v naší zemi žijících pamětníků.. Za takové situace se jen velmi obtížně získávaly přesnější informace z historie předků našich rodin, především z období existence carského Ruska, 1. světové války, revoluce, občanské války a začátků Polska. Po přestěhování do staré vlasti, došlo k dalšímu

rozptýlení všech zúčastněných po celé republice, což také nezjednodušilo situaci.

Zásluhu na tom, že byly získány nejzákladnější informace o minulosti našich rodin, mají naši bratři Hvězdoslav a Jaromír Němcovi, kteří soustředili většinu toho co bylo použitelné z vyprávění naši maminky, otce, příbuzných a známých i z dostupných písemných dokladů. Dokázali vše zdokumentovat do podoby vypovídající o klíčových momentech života našich prarodičů a rodičů, včetně toho, že vytvořili rodokmeny našich předků. Tak se teď můžeme dozvědět, jak se kdo jmenoval, kdy se narodil, odkud byl, jaké měl povolání, zhruba z jaké rodiny pocházel, jaké měl potomky, kde žil a další známe podrobnosti z jeho života. Co jsme bezpečně zjistili je skutečnost, že naši předci byli odvážnými průkopníky, kteří se nebáli odjet do nového, naprosto neznámého cizího prostředí a vyrovnat se i s těmi nejobtížnějšími situacemi. Celým svým životem také dokázali, že si umějí dobře poradit se vším, včetně úplné ztráty majetku, či adaptace na neznáme, nové prostředí, cizí jazyk i ve starším věku. Některým z nich se dokonce podařil i návrat do země kde se narodili po takřka 80 letém pobytu v cizině.

Dnes se tomu ani nechce věřit, co všechno museli tito odvážlivci zkusit. I když svoje nově vybudované domovy museli nakonec opustit, zůstal tam po nich obrovský kus práce a značný majetek ze kterého dodnes místní obyvatelé těží.

Rodina Mikuláše Němce

Náš dědeček Josef Němec, otec našeho tatínka Mikuláše, přijel z tehdejšího Rakousko-Uherska se svými rodiči Josefem a Marií Němcovými do carského Ruska jako čtyřletý v roce 1868. Rodina dědečka pocházela z Paběnic, což je obec v Čechách (západně od Čáslavi). Jak bylo tehdy zvykem, šlo o početnější rodinu, kromě dvou dětí, syna a dcery z prvního manželství, měl náš pradědeček s druhou ženou ještě dalších pět synů. Nejstarším z nich byl právě náš dědeček Josef.

Do světa vyrazili, když bylo pradědečkovi 43 let se třemi dětmi. Ostatní se již narodili v tehdeším carském Rusku. Kromě toho, že pradědeček byl sedlák a měl zemědělskou usedlost, se také zabýval léčením koní. O jeho manželce víme jen to, že se za svobodna jmenovala Vítková, celý život byla selkou a kromě dvou dědečkových dětí z prvního manželství, vychovala pět vlastních synů. Zemřela ve věku 91 let v roce 1917, pradědeček o rok později jako 93 lety, oba na Ukrajině v obci Zálesí, kde vlastnili hospodářskou usedlost. Tam také měl i každý z jeho synů svoje hospodářství.

Naše babička, tatínkova maminka, rozená Marie Moravcová, pocházela ze Svojanova, který se nachází asi v polovině cesty mezi obcemi Letovice a Polička na Moravě. Do carského Ruska se s rodiči dostala jako osmiletá také v roce 1868.

Tam se asi v roce 1885 provdala za dědečka Josefa Němce. Měli spolu deset dětí. Celý život pracovala v domácnosti, kde měla vždy na starosti i domácí



zvířectvo. Později musela zastat povinnosti selky na zemědělské usedlosti. V roce 1947 se však vrátila zpět do tehdejšího Československa a zemřela v původní vlasti roku 1951 v Praze. Další podrobnosti o její rodině neznáme.

Dědeček Josef byl kolářem a pracoval po celý život buď jako kolář a od roku 1918 až do konce svého života jako zemědělec i když příležitostně také provozoval řemeslo. Po založení rodiny s Marií rozenou Moravcovou, se z jejich manželství narodilo od roku 1886 postupně deset dětí. Náš otec se narodil 15. února 1895. Všichni se dožili vysokého věku, přes 80 let, jen jedna dcera Anna zemřela jako nemluvně a druhá Věra na popáleniny asi v šestnácti, když na ni při žehlení chytily čerstvě vyčištěné šaty. Další dceru, která se

jím narodila pojmenovali znovu Anna a stejně jako první zemřelé Anně ji říkali Nanýnka.

Dědeček Josef Němec se svými dětmi, zetěm a vnuky asi v roce 1909 – 1910 v Kordelůvce na Ukrajině. Tuháček byl druhým manželem jeho dcery Marie (Mariánky).



Dědeček se návratu do republiky nedočkal, zemřel za války v roce 1944, asi rok po úrazu. V lese při kácení stromů, na něj totiž jeden strom, který se po uříznutí špatně stočil, spadl a on nestačil uskočit. Až do konce svého života však vykonával veškeré hospodářské práce. Ještě ráno v den své smrti zpracovával dřevo na špice do vozových kol, pak se šel nasnídat, po snídání usnul a už se neprobudil.

Náš tatínek Mikuláš, vyrůstal jak je z předchozího vidět v početné komunitě. Po jeho narození již bylo v rodině pět dětí a každý druhý rok přibývalo další dítě, až jich zůstalo celkem devět. Životním cílem jeho rodičů bylo vydělat si peníze a koupit zemědělskou půdu, k založení samostatného hospodářství, což se jim po mnoha létech usilovné dřiny podařilo. Náš tatínek se narodil v Kordelůvce, pošta Kalinovka okres Vinnica (dnešní Ukrajina), kde jeho otec pracoval jako kolářský mistr v závodech na výrobu a opravu povozů, po dobu asi 30 let, až do roku 1918. Tam také náš budoucí otec ukončil v roce 1907, ve svých dvanácti letech, tehdejší povinnou školní docházku. Škola nesla název Однокласная церковно-приходьская школа в Корделевке, при сахарном заводе. O úspěšném ukončení školy dostal vysvědčení. Potom, po dovršení 13 let, nastoupil do práce jako pomocný dělník v mechanické dílně, protože rodiče šetřili na budoucí zemědělskou usedlost každou kopějku. Přitom se měl současně učit jako kovář.

Nástup do praktického života, byl pro něj ihned na začátku poznamenán tragedií. Při práci se v květnu 1908 uhodil do kolena, dostal sněť a přišel o pravou nohu nad kolenem. Celý zbývajíc život, prakticky od třinácti let, v podstatě bez vzdělání a jakékoliv kvalifikace, si musel poradit jako invalida sám. Vlastní pílí a příčinlivosti se nakonec vypracoval tak, že do konce svého života potom vykonával práci účetního. Za dva roky po úrazu, začal pracovat postupně jako poslíček, telefonista,

skladník, pomocný úředník, technický vedoucí mechanické dílny a pomocný účetní v kanceláři, kde všechno okoukal, zkusil sám, až nakonec dostával stále náročnější a náročnější práci. Tak se pomalu, od piky vypracovával na kvalifikovanou práci účetního. V rodině kde bylo v té době devět dětí, měli rodiče pochopitelně strach, že jim jako „mrzák“, jak se tehdy říkalo, zůstane na krku. Protože to vycítil snažil se, za každou cenu, o co nejlepší uplatnění v životě. Také jeho hodnotová stupnice se po úraze prudce změnila a vytvořil si tehdy zásady, které uplatňoval a dodržoval po celý život. Začal upřednostňovat poctivost, pracovitost, skromnost, život pro rodinu a naopak potlačil ve svých životních cílech, touhu po majetku.

Když se jeho rodiče v roce 1918 odstěhovali na zemědělskou usedlost do obce Zálesí, zůstal pracovat, již jako tříadvacetiletý, v Kordelovském cukrovaru. Bydlel přitom u svoji starší sestry Marie, které říkali Marjánka, v té době již byla (podruhé) provdaná za Tuháčka. Ta mu asi hodně pomohla v překonávání různých nesnází, i když se o tom moc nešířil, bylo vidět že je ji vděčný za pomoc v minulosti. Tam pracoval až do konce listopadu roku 1922.

Doba to byla bouřlivá, probíhala postupně první světová válka, bolševická revoluce se všemi svými násilnostmi a začala občanská válka. Vznikaly nové vlády a státy, které se právě v tomto prostoru několikrát střídaly. Běžné lidské hodnoty ztratily význam. Nikdo si tam nebyl jist životem a

tak po tom všem co otec viděl a zažil se rozhodl odtamtud utéci ke svým rodičům na Zálesí, které ovšem bylo, tehdy opravdu zcela náhodou, již za hranicemi Ruska, v nově vzniklém Polsku.

U všech jeho sourozenců v těchto letech také probíhaly zásadní životní zvraty. Například starší bratr Alexandr, přes účast v dobrovolné české družině v carské armádě, se dostal do českých legii a po válce skončil v Praze, kde prožil celý další život. Byl to otcův vzor, protože sám vzhledem k invaliditě do armády nemohl. Mladší bratr Adam, také bojoval na frontě a odnesl si stejně jako Alexandr i významná vojenská vyznamenání, například kříž sv.Jiřího za účast v bitvě u Zborova.

Tatínkovy sestry se vdávaly, zakládaly rodiny a musely se různě přizpůsobovat měnícím se poměrům. Záleželo mnoho na tom kde to, tak říkajíc, koho chytilo. Někdo musel zůstat kvůli rodině v Rusku, které se změnilo zakrátko na SSSR. Jiní se dostali do Polska, někteří i do nově vznikajícího Československa.

Mezitím (asi kolem r.1920-21) se otec také poprvé oženil. Protože se o tom v rodině nikdy nemluvilo, žádné z jeho dětí o této události, ani o jeho první ženě nic moc nevědělo. Z podpisu a zpráv pro otce na její jediné fotografii, kterou jsem náhodou objevil, se mi podařilo zjistit, že se podepisovala Lilie a byla učitelkou na nějaké škole. Zpráva je psaná na rubu fotografie ukrajinsky a je odeslána v říjnu 1925 z vesnice Majdan-Bobrik. Zajímavé je, že v žádném svém životopise, ani

jiných dokumentech otec o tom nezanechal zprávu. Nikdy také neuvedl, že už byl vlastně podruhé ženatý. Z jejich manželství se žádné dítě nenarodilo.

Otcův útěk z Ruska, společně s první manželkou, byl značně odvážný, probíhal v noci koncem prosince 1922, těsně před vánočními svátky. Mrzlo, jen to praštělo. Příbuzní ze strany jeho matky, Moravcovi, a sestřenice Věra Demirovičová, kteří bydleli v Bělotíně u Ostrogu jim pomohli k hranici, kterou tvořila řeka Ikva. Po zamrzlé řece a dále již museli všechno překonávat sami. Když si člověk



Lilie
1925

uvědomí, že beznohý invalida a ještě k tomu na kluzkém ledu, nemůže vlastně utíkat ani při ohrožení střelbou, byl to velmi riskantní a odvážný kousek. Tehdy totiž z Ruska, před bolševiky, utíkala šlechta a zámožnější lidé. Bolševici je bez

milosti na hranici stříleli jako škůdce dělnické třídy.

Útěk se zdařil a naši utečenci se ocitli na Zálesí u otcových rodičů. Ve starých dokladech jsem objevil jeho registrační kartu, kterou se vlastně stal polským občanem a to dnem 25. ledna 1923. Byl zaregistrován jako syn Josefa Němce, žijícího v obci Zálesí. Vše proběhlo bez problémů, protože jeho otec tam vlastnil zemědělskou usedlost. Zde ale, asi vznikly první problémy mezi jeho tehdejší ženou a naší babičkou, otcovou matkou, až došlo i vlivem ostatních událostí k úplné roztržce a rozchodu.

Na Zálesí se otec začal sám připravovat na svoje další zaměstnání. Musel zvládnout nový jazyk, polštinu a seznámit se s pravidly vedení účetnické agendy v Polsku. To trvalo do roku 1925, kdy od 1. května nastoupil zaměstnání u české firmy bratří Pospíšilové, prodej mlýnů, zemědělských strojů a veškerého příslušenství, jejíž ústředí sídlilo ve Zddolbunově. Tam také v roce 1927 začala pracovat v té době devatenáctiletá Marie Krivická jeho budoucí již celoživotní manželka. Otec se ji začal dvořit, ale přes to, že naši budoucí mamince imponovalo jeho pracovní postavení i úspěšnost v práci, se velmi dlouho rozmýšlela než svolila k sňatku. Zdál se ji totiž příliš starý, přece jen měl v té době již 32 let. Samozřejmě, že u mladého děvčete také hrálo velikou roli jeho tělesné postižení. Podle jejího vyprávění se tak neúnavně a vytrvale ucházel o její

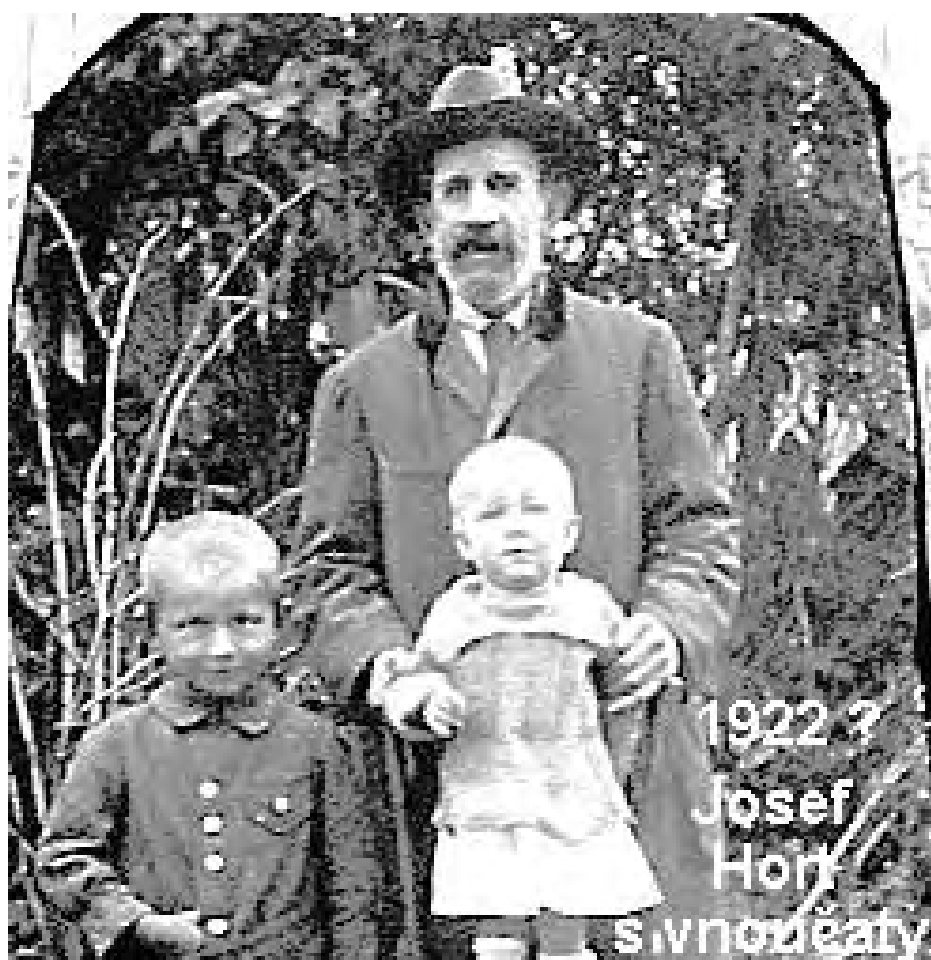
přízeň, že ho nakonec vyslyšela. Skromnou svatbu měli v zimě roku 1929. Již v roce 1930 se narodila



jejich první dcera Jiřinka. Fotografie maminky z října roku 1930, je jedinou, kterou jsem objevil, kdy drží svoje dítě v náručí. Bylo to asi proto, že šlo o první dítě, pak už na takové věci nezbyl čas.

Rodina Marie Němcové rozené Krivické

Rodiče naši babičky Olgy, maminky Marie Němcové rozené Krivické, náš pradědeček Josef Hort a prababička Marie, přijeli do Ruska asi v roce 1885. To bylo pradědečkovi 33 let. Pocházeli z obce Řisuty u Slaného v Čechách, kde se také



narodily jejich dcery. Naši budoucí babičce Olze tehdy byly dva roky. Měla ještě jednu čtyřletou sestru Fanu. Usadili se v obci Noviny, mezi Luckem a Rovnem. Tam nějaký čas pradědeček

působil jako hospodský. V Novinách také zastával funkci starosty. Potom koupil vodní mlýn v obci Chreniky blízko Dubna a postavil tam veliký dům, kde naše babička vyrůstala. Postupně jim přibýlo šest dalších sourozenců. Až do bolševické revoluce se celé rodině vedlo velmi dobře i když ke konci první světové války se situace začala trochu komplikovat. Když Olga, naše budoucí babička dospěla, seznámila se asi v roce 1904 s Alexandrem Krivickým, který studoval na pravoslavném semináři, svým budoucím



manželem.

Tatínek naší maminky Alexandr Krivický pocházel z rodiny ruského pravoslavného kněze Petra Krivického, který spravoval farnost v obci Verbeň, nedaleko Dubna. Alexandr byl také po vystudování vysvěcen a stal se pravoslavným

knězem. Protože pravoslavné náboženství umožňuje knězi před vysvěcením sňatek, oženil se s Olgou Hortovou, dcerou českého mlynáře. Jeho vodní mlýn byl postaven na řece Stýr v obci Chreniky v okrese Dubno na Ukrajině, která tehdy patřila k carskému Rusku. Alexandr měl tři sourozence, sestru a dva bratry. Jeden z bratrů byl také farářem a druhý důstojníkem carské armády. Po svatbě, která byla asi v roce 1906, dostal Alexandr farnost v obci Hnidava okres Křemenec. Byl tam postaven nový pěkný kostel, fara a k faře



patřilo veliké, 45 hektarové hospodářství. V roce 1908 se jim 26. ledna narodila první dcera, naše budoucí maminka Marie.

Prožívala tam potom velmi pěkné rané dětství. K domu patřila rozlehlá zahrada. Uprostřed ní rostla veliká hruška a pod tou byla postavena krásná besídka pro děti. Dále tam byla houpačka, bradla a v pokoji v domě měli děti svůj dětský nábytek.

V Hnidavě Marie absolvovala čtyřletou základní školu. Její tatínek ji také objednával dva dětské časopisy, protože ráda četla. Ve volném překladu se jeden jmenoval „Skřivánek“ a druhý „Duchovní slovo“. Rodina se postupně rozrůstala, přibyl syn Konstantin a dcera Halina. Měli doma také klavír na který jejich tatínek pěkně hrál a děti tančily. Pochopitelně, že k takovému statku patřily koně, krávy, prasata, drůbež a další domácí zvířata, proto její maminka, naše babička, měla k ruce ještě dvě služky.

Životní pohoda rodiny však byla poprvé narušena tragickou udalostí. V roce 1914, před velikonočními, když rodiče odešli do kostela, měly služky děti vykoupat. Děti se obvykle koupaly v neckách na prádlo. Tam služky nalily vařící vodu a malá Haločka do ní spadla. Za několik dní silným opařením podlehl a tak celá rodina měla moc smutné velikonoce. V tomtéž roce se jim narodila další dcera Anna, které říkali Ňusia. Bohužel také vypukla první světová válka a situace se začala zhoršovat. V roce 1916 se jim narodila další

holčička, kterou pojmenovali Natalie. Na podzim v roce 1917 došlo k bolševické revoluci, všude řádili bandité spolčení do různých band. Docházelo k rabování, krádežím a zabíjení nevinných lidí. Pradědečkovi Josefu Hortovi vyrabovali a spálili mlýn.

V rodině Krivických došlo v roce 1918 k dalšímu velikému neštěstí, jejich tatínek poskytoval, jako kněz, poslední služby raněným a nemocným vojákům. Tak došlo k tomu, že se nakazil tyfem a po krátké nemoci zemřel. Pochovali ho 5. února 1918. Bylo mu teprve 33 let. Pro rodinu to byla hrozná rána. Mladá vdova zůstala sama se čtyřmi malými dětmi. Nejstarší z nich byla naše budoucí maminka Marie, které bylo právě deset let. Ještě rok mohli zůstat na faře a sklídit úrodu ze všech pozemků.

Pak všechno prodali a odstěhovali se k svému otci a dědečkovi Josefu Hortovi do Chrenik. V jeho domě bydlela veliká rodina. Měl jak jsem již uváděl 7 dcer a jednoho syna. Nejstarší dcera Fana se, stejně jako naše babička Olga, provdala ještě před válkou. Vzala si J. Martinovského. Měli veliký parní mlýn v Českém Malíně (který měl ve 2. světové válce tragický osud, Němci celou osadu vypálili a všechny její obyvatele postříleli a spálili v hořících stodolách).

Josef Hort se rozhodl, že za ten spálený, postaví mlýn nový. K tomu potřeboval hodně peněz a tak se mu úspory jeho dcery, která se jako vdova vrátila domu, velmi hodily. Po dokončení prací, byl

mlýn v nepřetržitém provozu, protože v okolí bylo mlýnů málo a tehdy se za mletí platilo zrním. Přitom, potraviny byly nejžádanější a nejlépe placený artikl.

V roce 1920 onemocněla nejmladší sestřička naší maminky, Natalie, spálou a nemoci podlehla. Takže nakonec zůstali naživu jen tři sourozenci Marie, Ňusia a Kostik.

Marie v té době začala studovat na gymnasiu v Křemenci. Byla to vlastně prestižní škola jen pro děti farářů. Správcovou ve škole byla Mariina babička paní Marie Krivická, tam se takové funkci říkalo „klíčnice“. Maminka musela Marii vozit, tehdy koňským povozem, do vzdálenosti kolem 100 km. Za internát se platilo naturáliemi, (brambory, kroupy, omastek, mouka, zelenina apod.), protože po válce nikde nic nebylo k dostání. To trvalo asi tři roky.

Potom obsadili dotyčné území Poláci a konfiskovali budovu školy pro svoje účely. Naše budoucí maminka Marie musela přejít do ruského gymnasia, kde studovala další dva roky, Poláci však potom zrušili rovnoprávnost ruských škol s polskými, ale přestoupit do polské školy se ji už nepodařilo.

Proto zůstala doma až do května roku 1927, kdy se ji naskytla možnost nastoupit u firmy bratří Pospíšilů ve Zdobunově. Tam se seznámila s Mikulášem Němcem, který již u firmy dva roky pracoval. Pospíšilové prodávali zemědělské, mlýnské a potravinářské stroje z Československa

od firem Wichterle a Kovařík z Prostějova, Union z Českých Budějovic a dalších. Vzhledem k tomu, že zboží mělo dobrou kvalitu, šlo snadno na odbyt a firma v té době dobře prosperovala. Firmě to umožňovalo otvírat další filiálky. Mikuláš jako zkušenější pracovník pomohl Marii v začátcích při zapracování. Při tom se do mladého devatenáctiletého děvčete zakoukal a potom se moc snažil, aby si ji získal za manželku.

To se stalo skutkem 10. února 1929, kdy se naši rodiče vzali. Uspořádali pouze skromnou svatbu. Již v březnu stejného roku otevřeli bratři Pospíšilové další filiálku v Lublině a poslali tam pracovat naše novomanžele.

Lublin se tak stal jejich novým domovem kde brzy zdomácněli. Byla to vlastně jejich první domácnost, kterou začali budovat. Narodily se jim tam čtyři děti, jedna holčička, Jiřinka jak ji říkali a tři kluci Miroušek, Jaroušek a Světozárek. Otec si usmyslel, že svým dětem bude dávat česká a slovanská jména. Jejich podnikání na novém místě bylo více nežli úspěšné a materiální situace rodiny se začala dostávat na velmi dobrou úroveň. Manželé hodně spořili a svoje úspory ponechávali jako provozní kapitál používaný firmou. Obchody šly dobře prvních pět let, pak se vlivem celosvětové hospodářské krize situace prudce zhoršila. Za další dva roky, v roce 1937, musela být filiálka v Lublině zrušena a rodina se přestěhovala do Zdolbunova.

Sovětská okupace

Tak jsme se ve stručnosti dozvěděli, jakým řízením osudu se vlastně naši rodiče ocitli v Lublině. Když jsem se tam v roce 1932 narodil přijela se na mně jako na svého vnuka a na svoji dceru, naši maminku do Lublina podívat babička Olga Krivická, která tehdy bydlela v Malíně. Po



návratu domů onemocněla úplavicí a nemoci po krátké době podlehla. Naši mamince už nezůstal nikdo z jejich rodičů. Přejdeme však do doby kdy nás začátkem září 1939 bombardování města

Zdolbunova německými letadly, vyhnalo do bezpečnějších míst k dědečkovi na Zálesí. Konec třicátých let dvacátého století byl poznamenán hrozbou války. Už obsazení Sudet Němci v r. 1938 a odtržení Slovenského štátu od Československa vyvolávalo v části polské populace protičeské nálady.

Pozdější obsazení Čech a Moravy v březnu 1939 německými vojsky se projevilo i určitými násilnostmi proti českým rodinám, jako byly pomalované zdi českých domů, nebo vytlučená okna. Polští nacionalisté se tehdy radovali a vykřikovali: „Już Pepiczkuw niema, już Pragi niema“. Začátek války s Německem však ukázal, že Polsko se svoji slabou a špatně vyzbrojenou armádou, nemá žádnou šanci proti Hitlerovi. Za dva týdny Němci skoro celé Polsko obsadili.

Podle dohody mezi Hitlerem a Stalinem uzavřené nedávno předtím, obsadilo Německo polské teritorium až k řece Bug. Celé rozsáhlé území západní Ukrajiny, patřící Polsku však měl okupovat Sovětský Svaz. To pochopitelně nikdo z nás tehdy nevěděl i když v novinách byly uveřejněny zprávy o paktu uzavřeném mezi Němci a SSSR.

To byla situace, ve které naše rodina zatím bez otce, prchala na povoze taženém koňmi ze Zdolbunova na Zálesí. Pak jsme s napětím očekávali a sledovali zprávy z fronty, které byly opožděné a zmatené. Nikdo přesně nevěděl jak se situace vyvíjí. Ubytovali jsme se tenkrát na Zálesí v rozestavěném domě tatínkovy sestry Heleny

provdané Lastovecké. My jako děti jsme vážnost situace plně nechápaly a měly jsme vlastně radost z prodloužených prázdnin. Běhaly jsme po lese, hledaly a sbíraly houby, hrály nejrůznější hry a radovaly se ze světa. Na Zálesí se zatím žádné těžkosti spojené s válkou neprojevovaly.

Asi po čtrnácti dnech pobytu na Zálesí, jednou ráno, myslím, že to bylo 17. září 1939, se na silnici, ona to vlastně byla prašná cesta, směřující z našeho konce vesnice na Hulč, Zdolbunov, objevila kolona ruských tančíků. Pobíhali jsme mezi vojáky v nezvyklých uniformách, kteří hovořili cizí řeči a okukovali všechno co bylo k vidění. Ti nám vysvětlili, že od tohoto dne jsme součástí Sovětského Svazu.

Již asi za dva dny, když se situace zklidnila, jsme se vrátili k tatínkovi do Zdolbunova. Všechno bylo zdánlivě stejné. Město nedoznalo v té krátké válce žádné úhony. Jenom obchody byly jako vymetené. Ptali jsme se ruských vojáků, kdy bude v obchodech zboží a oni odpovídali, že za nimi je už vezou. Tak to ale zůstalo po celou dobu jejich pobytu až do konce června 1941, kdy museli utéct před německou armádou. Skoro nic nebylo k dostání a když něco do obchodu přivezli v mžiku to bylo rozprodáno.

Tatínek nám vyprávěl jaké to bylo v době naší nepřítomnosti ve městě. Lidé utíkali před frontou, byli první ranění i z okruhu našich známých. V období asi dvou dnů ke konci této zvláštní války, bylo t. zv. bezvládí, polská bezpečnost vyklidila pole a sověti ještě moc

nepřevzali, někteří lidé toho využili a začali rabovat. Bylo jich poměrně dost a byli mezi nimi i někteří vážení občané, které by tam nikdo nečekal. Brali všechno z různých skladů se státními nebo jinými v té době nestřeženými zásobami. Potraviny, oblečení a ostatní materiál. Stávalo se, že mezi těmito zloději docházelo k bitkám, při kterých se spousta zboží zničila.

Příchodem sovětské moci jejich řádění přestalo, protože sklady začali střežit vojáci. Ve městě přestaly vycházet polské a začaly se tisknout ukrajinské a ruské noviny. Ihned vznikly jiné, sovětské úřady. Úředním jazykem se stala ruština a ukrajinština. Totéž se týkalo škol, kde se začalo vyučovat ukrajinsky a rusky. Dodnes mi není jasné, kde tak rychle sehnali kvalifikované učitele.

Sověti využili nevraživosti, která tam byla mezi početnějším, ale chudším ukrajinským obyvatelstvem a zámožnějšími Poláky, kteří byli upřednostňováni předcházející polskou vládou. V krátké době uspořádali volby a nechali zvolit jím nakloněné občany do orgánů místní správy. Co se jim ovšem úplně nepodařilo, to bylo vytvoření kolchozů (jednotných zemědělských družstev), i když na tom usilovně pracovali. Nežli mohli úplně uskutečnit svoje představy o zemědělství, vyhnali je hitlerovští vojáci.

Pro občany se stalo hlavním problémem, sehnat nejnutnější životní potřeby. Bylo to skoro nepochopitelné, pro lidi kteří dosud žili v systému, kdy obchody tak říkajíc praskaly ve švech množstvím nabízeného zboží, kam se to všechno

najednou ztratilo. Ale opravdu veškeré zboží nenávratně a natrvalo zmizelo.

Bratři Pospíšilové utekli před frontou i s rodinami do Ledče nad Sázavou ve staré vlasti. Ve Zdobunově zanechali rodinnou vilu (nově postavenou), velké sklady se spoustou různých zemědělských a potravinářských strojů, z nichž část patřila našemu otci. Vše bylo zabaveno sovětskými orgány, bez jakékoliv náhrady. Hodně lidí, především chudších vrstev Ukrajinců, ze začátku příchod sovětů vítalo, velmi brzy však většina vystřízlivěla a potom naopak, chlebem a solí, vítali vojáky Wehrmachtu. Nutno ovšem dodat, že z toho také vystřízlivěli, ještě rychleji.

Sověti začali pomalu, ale velmi systematicky likvidovat všechny svoje odpůrce. Sebemenší odpor nové moci, znamenal při nejmenším odsun na sibiř, v horším případě lágr nebo vězení. Hodně lidí takto zmizelo a nikdo se ani nesměl ptát kam. Všichni, kteří byli moc zvědaví skončili stejně.

Tato situace vytvořila mezi lidmi velmi tvrdé a nepříjemné klima, ve kterém kvetlo udavačství. To byly hlavní důvody proč celá česká komunita neustále a důsledně zvláště po ukončení 2. světové války probojovávala návrat do republiky, i když na Ukrajině musela zanechat svoje domovy a většinou také značný majetek. Vybojovat po válce na Stalinovi, který měl v té době dnes nepředstavitelnou i mezinárodní prestiž, souhlas, aby povolil návrat Čechů a Slováků do Československa, to byla obrovská a velmi dlouhá

práce. Zvláště proto, že Stalin dobře věděl jaké mínění o jeho režimu, lidé kteří si to zkusili na vlastní kůži, mají a právem se obával, že si to nenechají pro sebe. Naštěstí se to nakonec povedlo. Také díky tomu, že se spoléhal na krátkost lidské paměti, přemazané v té době hrůzami války a na svoji tehdejší obrovskou neotřesitelnou mezinárodní prestiž. Jenže Stalin byl mazaný lišák a počítal také s tím, že se mu později podaří zavést podobný pořádek jako v Rusku také v naši republice.

Z pohledu sedmiletého dítěte bylo v roce 1939 všechno mnohem prostší, na cestě do školy jsem rozdíl proti dřívějšku poznal tak, že si už nemohu koupit svačinu jako dříve cestou do školy v obchodě. Ve škole se místo polštiny učila ukrajinština a ruština. Také jsme se ihned začali učit a neustále systematicky učili jak velký a neomylný vůdce a učitel je Josef Visarionovič Stalin. Jeho fotografie, životopisy, oslavné básně o něm, stejně jako oslavné články byly v každé učebnici. Protože sovětští žáci nastupují do první třídy až v sedmi létech, ale před tím mají tak zvanou přípravnou třídu, neuznal mi sovětský režim moji první třídu. Tak jsem musel absolvovat, nikoliv z důvodů propadnutí, první třídu dvakrát. Ta předcházející byla považována za přípravnou.

Začali jsme se učit azbuku a ukrajinštinu, později ruštinu. Také nás učili státní hymnu, státní znak a znaky jednotlivých republik. Při tom bylo například zdůrazňováno, že obsahem těchto znaků jsou mírové potřeby, jako byly obilní klasy, srp a

kladivo a podobně, na rozdíl od imperialistických států, které mají ve znaku většinou dravce (lva, orla a podobně). To prý také souvisí s jejich dravčími úmysly.

Na jaře v roce 1940 jsem začal chodit do dětské knihovny a půjčovat si ukrajinské a ruské knížky. S tím souvisí i jedna příhoda na kterou si pamatují. Nesl jsem si z knihovny malou knížečku, ona to byla spíše brožúrka, obsahovala příběhy o plachetnici a o plavbě po moři. Při přechodu silnice mi knížečka vyklouzla z ruky a spadla do bláta. Byl jsem z toho, že je knížka umazaná, tak nešťastný až jsem se rozbředl. A o tom blátě musím podat podrobnější vysvětlení.

Ve Zdolbunově byla dosti velká cementárna, vápenec v podobě čisté křídý vozili tehdy z lomu v nedalekém kopci. Tomu kopci jsme říkali Křídová hora. Nákladní auta mezi lomem a cementárnou nepřetržitě proudila tam i zpět a pochopitelně, že z nákladu sem tam něco utrousila. Na trase auta musela přejíždět vícekolejný železniční přejezd a ihned za ním, cesta prudce zatáčela o devadesát stupňů doprava. Tak se na silnici vytvářel křídový podklad, který, když bylo sucho vypadal jako mletý cukr a když bylo mokro, byla to mazlavá bílá kašička. Do této kašičky mně právě u toho železničního přejezdu ta kniha spadla. Maminka to ale doma spravila. Zajímavé je, že za vlády Poláků, si nepamatují, že by tato špína někoho obtěžovala. Naopak si pamatují, že jezdila cisternová auta se sprchami kolem dokola a tím silnice stále umývali. Jako kluci jsme kolem těch

aut pobíhali a občas se nechali postříkat vodou. Jakmile přišli sověti, tak se z toho stal problém. Později sověti vybudovali visutou lanovou dráhu a tak nám křída proudila neustále nad hlavami v takových malých výklopných vagónkách zavěšených na laně.

Právě v této cementárně začal pracovat jako účetní náš otec, prakticky od prosince 1939. Pracoval tam až do vpádu hitlerovských hord v červnu 1941. Že píší o hordách, to vůbec není nadnesené, oni tam vpadli a chovali se skutečně jako hordy.

Otcův plat v cementárně byl tak směšný, že se za něj nedalo pořídit ani pořádné živobytí. Sověti totiž ze zásady platili úředníky, jako příslušníky nedělnických povolání velmi špatně. Kromě toho se za ty peníze málo kdy dalo něco koupit. Tak jsme například museli hlídat, kdy přivezou chleba do obchodu. Pokud tam člověk nepřišel právě v tu chvíli, měl smůlu, protože se na něj nedostalo. Hladem jsme, ale v té době netrpěli.

Ve škole, kam jsme zatím s Jiřinou chodili jen my dva, nám to šlo docela dobře, už v roce 1940 jsme oba skončili s vyznamenáním. V ruských školách mají velmi dobře rozpracovanou například metodiku výuky matematiky, také znalostí žáků a studentů z matematiky jsou podle mého lepší než u nás. Projevuje se to i ve vztahu k tomuto předmětu.

Naše maminka dostala od státu státní vyznamenání, volně přeloženo to byl Řád zasloužile matky, (Орден материнской славы) za

to že měla pět dětí. K tomu náležely i určité výhody, jednou z nich byla například možnost jedenkrát ročně cestovat zadarmo kamkoliv v celém Sovětském Svazu. Bezplatné cestování se týkalo jak vlaků, tak autobusů, lodí i letadel, ale jen pravidelnými linkami. Nikdy se ji nepodařilo toho využít.

Určitou část prázdnin jsme my, větší děti, zase prožily na Zálesí. Jednou jsme s našim Jarouškem běželi po travnatém břehu dolů ke studánce v našem lese a zcela vážně jsme se začali bavit o tom, že brzy bude válka i u nás, při tom jemu bylo 6 a mně 8 let. Ve světě se totiž všude válčilo, Němci obsazovali jeden evropský stát za druhým.

Také sověti začali válku s Finskem. Finové měli tak zvanou Mannerheimovu linii, byla to soustava opevnění. V novinách jsem četl nejrůznější články o této válce. Pamatují si i na kreslené vtipy, jak např. finský voják vystrkuje hlavu z bunkru a ruský na něj z lesa úspěšně střílí. Sověti tehdy tu válku projeli se vším všudy, ale nikdy se o tom nesmělo mluvit.

U nás však byl v té době ještě mír.. Jedny ukrajinské noviny, jmenovaly se „Нове життя“, otiskovaly na pokračování fantastickou povídku o tom jak lidé přistáli na měsíci, což mně tehdy moc zajímalo a myslel jsem si, že to je otázka nepředstavitelně vzdálené budoucnosti. Z toho je vidět jak moc se člověk dovede mýlit.

Po prázdninách jsme nastoupili do školy a zase začala pro nás už známá činnost. Došlo ale

k jedné změně, přibyl nám nový předmět a to vojenská výchova, učitel, nebyl učitel ale t. zv. vojenruk, což byla zkratka od názvu této funkce – „военный руководитель“, šlo asi o bývalého důstojníka. Ten nás učil pořadové cviky, vojenskému chování, naučil nás z čeho sestává puška jak se rozebírá, čistí, skládá a jak se z ní střílí. Museli jsme umět popsat ruční granát a vědět jak se s ním zachází. Dodnes si některé věci pamatuji.

Protože jsme se s Jiřinou dobře učili a pocházeli z početné rodiny s vyznamenanou matkou, byli jsme ke konci školního roku 1941 vybráni, že pojedeme do pionýrského tábora k Černému moři. Jmenoval se Arťok a byl znám jako mezinárodní pionýrský tábor. Měli jsme odjíždět v druhé polovině července. Dovedete si jistě představit jakou jsme měli radost.

Musím se ještě zmínit o jedné skutečnosti. V roce 1941 byla velmi krutá zima. Rtuť teploměru několikrát klesla i pod - 40 °C. Všechny rybníky a louže byly pokryty silným ledem, mnohdy byly vymrzlé. My jsme využívali situace a při každé příležitosti jsme jezdili na bruslích. Brusle to byl pozůstatek starých blahobytných časů, kdy jsme žili v poměrném přepychu. Proto také byly menší než bych potřeboval. Také z bot jsme pomalu vyrůstali a nové nebyly k dostání. Těsné boty způsobily, že mně v těch mrazech omrzly prsty na nohou. Také jsem si omrazil nos a trošku tváře. Je to velmi nepříjemná zkušenost. Ty omrzlé prsty mně zlobily ještě po 8 letech, přestalo to až v roce

1949. Především se na nich loupala kůže a nesnesitelně to svědilo. Na nose se vytvořilo hustější krevní řečiště, takže mi i s tvářemi zůstal červenější, než byl před omrznutím.

Těsně před sovětskou okupací otec pro nás koupil menší jízdní kolo, které jsme potom zuby nehty spravovali a udržovali v pojízdném stavu i když nebyly žádné náhradní díly. O tom by však muselo být samostatné vyprávění.

Jako děti jsme prožívaly v té době spousty nejruznějších dobrodružství, získávaly nové kamarády, hrály různé hry a prováděly různé lumpárny. Jedna hra, která u nás není známa se jmenovala „špaček“ (obsahově bych ji nazval odpalovaná). Pomůcky byly jednoduché, dva kusy klacků o průměru tak dva – tři centimetry. Jeden byl delší, asi metr (podle výšky postav hrajících), druhý kratší, asi 30 cm. Ten delší se na jednom konci ořezal tak, že vytvářel hubici (přibližně jako ten konec klarinetu, kam se fouká). Pak stačilo na zemi udělat čtverec o straně cca 50 cm a uprostřed něj vydlabat mělký důlek. Nad ten důlek se položil kratší klacík a tím delším pomoci té hubice se roztočil a podebral, vyhodil nahoru a pak jen stačilo se do něj tím delším klackem trefit a odpálit ho co nejdále. Hra měla svoje další pravidla a docházelo při ni i k úrazům obličeje, oka, ale vášnivě a stále jsme to hrávali.

Další zábavou bylo například ježdění s kroužky. Většina rodin tenkrát topila i vařila pomoci kamen. Navrchu na plátu kamen (t zv. plotny) byly otvory na hrnce, které se musely podle

rozměrů hrnců zadělávat kroužky, případně zakrytovat celé pokud tam nestál žádný hrnec, aby to nečmoudilo do místnosti. Právě ty kroužky kluci proháněli po ulicích pomoci zahnutého drátu a někteří při tom dosahovali neuvěřitelné virtuosity. Při jízdě se kroužek třel o drát a to podle rychlosti jízdy vydávalo takový zvláštní charakteristický zvuk, který bych poznal dodnes.

K nám domů chodili různí kamarádi a kamarádky. Za Jiřinou chodila nějaká Nina, učily se spolu a pak tam vždycky něco špitaly, jak to děvčata dělají. Měly svoje dívčí tajemství a nás kluky odháněly. Byl tam přece jen značný rozdíl, měl jsem o dva roky méně. Jednou si v pokoji našeho domu zase spolu povídaly, já jsem byl venku a za oknem jsem je pozoroval, to se jím asi nelíbilo a tak připlácly svoje nosy na okno a začaly na mně vyplazovat jazyky. Každý ví jak to vypadá, když se připlácne část obličeje k oknu. Mne to tehdy, řečeno dnešním slovníkem, vytočilo a tak jsem zabouchal pěstí na okno. Netušil jsem ovšem následky. Sklo v okně prasklo a vysypalo se, nikomu se sice nic nestalo, ale já jsem prchnul a bál jsem se vrátit domů. Byl již podzim, měl jsem na sobě jen košili a krátké kalhoty. Tak jsem se potuloval po okolních ulicích a připojil jsem se k jednomu pohřbu, který právě poblíž naší ulice probíhal a doprovodil s pozůstalými nebožtíka až na hřbitov. To už byla tma, tak jsem se celý zmrzlý, protože začala být zima, připlížil k našemu domovu. Maminka už pobíhala okolo a vyvolávala mně, takže jsem se nechal uprosit. Doma potom byl

mazec, dostal jsem od otce nařezáno a ještě jsem musel dělat stojky abych se prý zahřál.

Měl jsem jednoho ukrajinského kamaráda, St'opka se jmenoval. Občas jsme si spolu hráli, chodil k nám domů. On se učil brnkat na balalajku, stejně jako já a naučil mně některé písničky, které jsem neznal a naopak. Jeden čas jsem ho několik dnů neviděl, tak jsem se po něm ptal. Dozvěděl jsem se, že už je po smrti a pochovaný: Ve škole se mu stalo neštěstí, jezdili s klukama po zábradlí ze schodů dolů, on spadl, přerazil si páteř a poškodil míchu. Protože jsem ho měl rád zasáhla mně silně jeho smrt. Poprvé jsem se přímo setkal s něčím naprosto nenapravitelným a nevratným.

K vytápění jednoho pokoje našeho domu ve Zdobunově sloužila taková zvláštní pec. Říkali jsme tomu „hrubka“, což bylo z ruštiny. Byla zděná, obdélníková a sahala od podlahy až ke stropu. Mezi ní a zdmi byla poměrně úzká mezera. Dole měla dvířka a topeniště, nahoře byla zaústěna do komína. Dlouho se po zatopení rozehrívala, ale potom bez přikládání to teplo sálalo z jejích stěn několik hodin. Otec na topení kupoval vysoce kvalitní černé uhlí, tak zvaný antracit. Byly to velké kusy uhlí, černé a lesklé jako asfalt v sudech. Nezbýval z nich po spálení skoro žádný popel a vydávaly obrovský žár. U nás v republice jsem nikdy takové uhlí neviděl, ostravský antracit se s tím nemohl rovnat..Jednou mne moc a moc rozbolelo ucho a nic mi nepomáhalo. Tak jsem zalezl do té úzké mezery, mezi zdi a tou pecí a strávil jsem tam myslím 2 nebo 3 dny. Jen jsem

tam úpěl. Pak bolest přestala. Možná, že mi pomohlo to teplo. Takové byly tehdy radosti, starosti a trápení malého kluka, jeho sourozenců a kamarádů. Začátek prázdnin v roce 1941 jsme, myslím, že jenom s Jarouškem trávili u dědečka na Zálesí. Bylo to nějak od půlky června. Prázdniny u nich, na rozdíl od nás, začínají v červnu a trvají tři měsíce. Nepředstavitelně jsem se těšil, že uvidím moře o kterém jsem toho tolik četl. Jako každý rok jsme se už nemohli dočkat, třešní, jahod, malin a dalšího ovoce. Radovali jsme se ze života a očekávali to nejkrásnější od prázdnin.

Neuplynulo však více času než týden a stalo se něco strašného, co tehdy nikdo z nás nečekal. Přímo v našem prostoru vypukla válka. Němci 21. června přepadli nenadále a zákeřně SSSR. Všechny naše plány tím byly na dlouhá léta zhačeny. Teď začalo jít jenom o pouhopouhé přežití. Tenkrát ovšem byly informace o tom co se děje daleko pomalejší. V celé obci Zálesí nevlastnil nikdo rozhlasový přijímač. Také tam nebyl zaveden elektrický proud ani telefon. Přesto jsme se o vypuknutí války dozvěděli asi za 12 hodin po přepadení. Někdo z vesnice byl v Mizoči, což bylo nedaleké městečko ve vzdálenosti asi 6 km. Tam ty zprávy získal a to se bleskově rozneslo po celé vesnici, která byla přes tři kilometry dlouhá. Všichni lidé byli vystrašení i když většina sedláků ve skrytu duše doufala, že Němci vyženou sověty, kteří jim chtěli vzít to, co pro ně bylo nejcennější, jejich půdu. Kvůli té tam přišli, dřeli do úmoru, aby ji získali a teď je někdo chtěl hnát do kolchozů.

Přechod fronty a začátek německé okupace

Začátek války vždycky také znamená, že se kromě vojáků, dá do pohybu obrovské množství civilního obyvatelstva. Většina lidí i s dětmi a nejnútnejším majetkem utíká z prostorů, kde se vedou boje. Silnice jsou ucpány, do toho ještě přicházejí časté letecké nálety, jsou první mrtví a ranění, panuje panika a zmatek. Železnice a veškerá veřejná doprava přestává fungovat. Pokud něco jede, vagóny jsou ověšeny lidmi i z venku a lidé sedí i na střechách. Při náletu ve vlaku, pokud jede rychleji, nemůžete někam utéct, nebo se schovat. Lidé pochodují pěšky, vezou se na nejruznějších povozech a vozítkách, jsou vystrašení, hladoví, mají žízeň, nemají ani nejzákladnější hygienu.

Prostě je to něco neuvěřitelného a kdo to nezažil, tomu se ty podmínky a pocity asi nedají vysvětlit. Po určité době lidi přepadne apatie, je jim všechno jedno, jsou smrtelně unavení, nevyspalí a ani moc neutíkají a neschovávají se když silnici, po které pochodují, začne bombardovat a ostřelovat z kulometu letadlo. Piloti z toho asi mají legraci, nikdo je neohrožuje a oni rozpráší ty lidičky dole jako hejno vyděšených slepic. Pro ně to není ani několik desítek vteřin času a jsou pryč, nic nevidí. Dole je však pro lidi peklo, mrtví, ranění, krev, pot, špína, žízeň a hlad. Pomoc raněným je amatérská, není je kam odsunout, je to všechno hrůza. Protože útok Němců byl zákeřný,

překvapivý a nenadálý, byly jeho důsledky ještě strašnější. Stalo se to v období prázdnin, některé rodiny byly rozděleny, na dovolených a podobně. Válka všem lidem radikálně změnila život.

Naše rodina byla v té době sedmičlenná. Rodiče, jedenáctiletá Jiřina, mně bylo devět, Jarouškovi šest pryč, Světozárkovi čtyři a náš Maňuni (Hvězdík) měl dva roky. Celá rodina, přestože v období polské vlády, žila celkem blahobytným životem a otec byl považován za úspěšného zámožného občana, byla znehodnocením polských peněz, zabavením majetků a dvouletou přítomností sovětů, značně materiálně vyčerpána a téměř již neměla rezervy.

Sovětské obchody nenabízely skoro žádné oblečení, obuv, prádlo, látky a pod. Lidé žili ze starých zásob a přešívali starší použité věci, zvláště palčivé to bylo u dětí v růstu. Když ale spolu roste pět dětí, tak i přes to, že oblečení starších postupně přecházelo na mladší, se situace dost radikálně zhoršovala. V té době rodiny, které vlastnily v minulosti tkalcovské stavy a nevyhodily je, dokonce začaly tkát primitivním způsobem látky. Na polích se začal pěstovat len a konopí. Což se později v období války ukázalo jako velmi prozíravé.

Nepamatuji si, kdy přesně se naše rodina přesunula ze Zdolbunova na Zálesí, ale bylo to ihned na počátku přepadení. Zdolbunov totiž zase, hned první den, začali bombardovat. Na začátku jsme několik dní zase bydleli v rozestavěném domě otcovy sestry Heleny, která měla za manžela

Poláka jmenoval se Lastoviecky. Ten na začátku polsko-německého konfliktu v září roku 1939 odešel bojovat s Němci a víckrát jsme již o něm neslyšeli, stal se, stejně jako mnoho dalších, nezvěstným.

Potom se náš otec dohodl se svým bratrem Adamem a ten se i s rodinou, měl čtyřletou dceru Miladu, odstěhoval k rodičům svoji manželky, manželům Šedivým. Uvolnil nám svůj domek, kde prozatímně s rodinou bydlel.

My jsme se tam nastěhovali. Domek měl předsíňku a tři místnosti, z toho dvě obytné. Největší místnosti byla kuchyň, se zděnými kamny na vaření, kterým jsme tam říkali plotna a s pecí na pečení chleba. Podlaha v kuchyni byla z dusané hlíny. Nízký strop tvořily dřevěné trámy, na kterých byly shora položeny desky. Dvě malinká okna, naproti sobě, se dívala jedno na dvůr a druhé na ovocný sad za domem. Kuchyni se také vcházelo z předsíně do bytu. Vpravo pak byly dveře do malého pokojíku, s jediným stejně malým okénkem hledícím na dvůr, který sloužil jako ložnice rodičům a nejmenšímu dítěti. Tam byla podlaha z prken. V těchto dvou místnostech jsme po celou dobu pobytu na Zálesí bydleli.

Vlevo byl vchod do komory, kam také čněla zadní část pece na pečení chleba a byly tam vybudovány schody vedoucí na půdu. Z předsíně, která sloužila také jako zásobník dřeva na topení, se vcházelo i do malého sklepa. V komíně, který byl společný pro kamna i pec byla udírna masa.

Vodu jsme nosili ve vědrech, ze studny od souseda Matějky, přes silnici. Studna byla hluboká alespoň třicet metrů a voda se čerpala pomocí okovu ručním rumpálem. Protože podklad studny byl z křídového vápence, byla voda tvrdá a velmi studená. Z tohoto důvodu se k praní, mytí a pod. používala, pokud byla, voda dešťová, nebo ze studánky. Venkovní záchod stál za stodolou, kam se chodilo kolem chlévů a stodoly, přes celý dvůr.

V těchto podmínkách jsme museli žít skoro šest let, při tom nás na konci pobytu na Zálesí bylo a bydlelo v tom miniaturním bytečku bez příslušenství, celkem devět. Dnes by si to nikdo ani nedokázal představit.

V době přepadení se nám podařilo úspěšně utéci ze Zdolbunova před bombardováním. Naštěstí to byla malá vzdálenost, pouhých 18 km a mimo hlavní cesty. V té době byla značná vedra, obilí už mělo vymetané klasy a blížily se žně. Informace o situaci na frontě, která tehdy byla prakticky v našem prostoru, nebyly žádné. Lidé věděli jen to co sami viděli a řekli si mezi sebou. Šířily se nejrůznější paniky.

Sovětští vojáci utíkali, co jim nohy stačily, zahazovali ruční zbraně do obilí a těžké nechávali stát na cestách. Viděli jsme jak se valí po souběžných silnicích, vzdálených od sebe asi 2,5 km stejným směrem, do vnitrozemí, po jedné cestě kolony německých vojsk, jedoucích na tancích a v obrněných transporterech a po druhé silnici zástupy dezorientovaných, zubožených prchajících sovětských vojáků, na které ještě každou chvíli

útočila německá stíhací a bitevní letadla. Začátek války byl pro sověty obrovský debakl a dost dlouho jim to trvalo, než se trochu vzpamatovali. Již třetí den války u nás byli Němci. Honili v obilí se schovávající zbytky utíkající sovětské armády.

Také přímo k nám přijeli povozem 2 vojáci a pamatují si, že sháněli jídlo, vykřikovali „jajka“, „jajka“ a další polské zkomoleniny názvů drůbeže a zvířat. Platit chtěli papírovými stvrzenkami. Moc jsme jim nerozuměli. Měli zase jiné uniformy a zbraně. Ukazovali nám zvědavým klukům náboje a jeden dokonce vystřelil z pušky do vzduchu. Pro nás to byla obrovská atrakce.

Během týdne se fronta od nás značně vzdálila a zprávy začaly být přesnější. Německá propaganda se snažila, aby se lidé dozvídali co nejrychleji o jejich vítězstvích. Pozvolna jsme se zabydlovali a postupně jsme jezdili, nebo chodili do Zdolbunova a dováželi nebo donášeli další potřebné věci.

Němci ihned vydali nařízení, že všichni musejí pod hrozbou trestu smrti odevzdat rozhlasové přijímače a zbraně. Zavedli svůj okupační pořádek. Ve Zdolbunově na náměstí, kde býval bazar, postavili šibenice a veřejně tam popravili asi dvacet osob, nepřátel říše. Oběšence tam nechali tři dny v tom vedru viset, bylo to hrozné. Viděl jsem jak v tom horku, Němci ženou sovětské zajatce, hrozně dlouhé zástupy unavených, hladových, žíznivých a zraněných mužů, kdo nemohl, k tomu přijela hlídka na motocyklu a bylo po něm. Bylo to neskutečné, jako

z jiného světa. Hlídky dohlížely, aby náhodou zajatcům někdo nepodal kousek chleba, nebo trochu vody.

Němci nařídili všem židům, že musejí mít na oblečení vpředu i vzadu našitá žlutá kolečka a začali je soustřeďovat do izolovaných míst ve městě, tak zvaných ghett. Kdo neuposlechl byl potrestán odesláním do koncentračního tábora, nebo zastřelením. Začalo pronásledování všech židů, které trvalo po celou dobu přítomnosti Němců, takže na konci války tam nebyl ani jeden žid. Také vyšlo německé nařízení, že kdo poskytne pomoc, nebo úkryt židům, bude s celou rodinou zastřelen a jeho majetek zabaven.

Všichni sedláci museli odevzdávat svoje obilí, podle toho kolik měli půdy a byly zavedeny „melkarty“, které povolovaly semlet 7 kg obilí na osobu za měsíc. Mlýny byly zapečetěny a porušení se trestalo většinou prakticky likvidací dotyčné osoby, případně celé rodiny. Veškeré zabavené zboží, včetně potravin, odváželi okupanti nákladními vlaky do Německa.

Byl to otevřený, primitivní, hrubý teror a místní obyvatelé neměli prakticky žádná práva. My jsme měli na Zálesí krávu s jejímž mlékem rodiče počítali pro děti. Již asi za 14 dnů po okupaci, přišli Němci na Zálesí rekvírovat dobytek a stanovili, kolik má obec odevzdat krav a prasat. To se muselo rozdělit na jednotlivé usedlosti, což určoval místní, Němci ustanovený starosta Bečán. Ten pochopitelně nám, jako „cizincům“, krávu zabral. Takže jsme byli bez mléka.

Všichni dospělí museli také ihned začít pracovat pro Němce. Někteří hospodáři i s koňmi. Náš otec prohlásil, že pro Hitlera dělat nebude a protože byl invalida, nikdo ho k tomu nemohl donutit, zůstal tedy doma a nepracoval.

Němci také začali odvážet lidi do Německa na nucené práce. Odjížděl jeden transport za druhým. Všechny lidi nad 18 a později nad 16 let, které mohli postrádat v místě, lifrovali, jak se tehdy říkalo, do „rajchu“. Ze začátku to platilo jen pro muže, ale později brali i děvčata. V nacpaných dobytčákách absolvovali tito novodobí otroci cestu do Německa a jednotlivé Německé firmy měly bezplatnou pracovní sílu. Hodně z těchto lidí zahynulo při náletech a jen některým se po válce podařilo vrátit domů. Mezi lidmi, které to zatím nepostihlo, panoval strach, na koho padne los příště a tak se snažili získat takové uplatnění, aby byli pro místní úřady nepostradatelní. Vždycky když se chystal nový transport, nějak se to mezi lidmi rozkřiklo a ti, kteří předpokládali, že budou odtransportováni se schovávali, nebo rovnou utekli k partyzánům, případně k banderovcům podle svého přesvědčení.

Němečtí vojáci se chovali jako v dobyté zemi, kde jím všechno patří. Vzpomínám si například, jak vedle našeho domu zastavila německá kolona, vojáci seskákali z aut, rozeběhli se klidně do naší zahrady a rvali naše třešně, které právě dozrávaly. Přitom to dělali tak, že se dva, tři pověsili na velikou větev, ulomili ji a hodili na auto. Tak nám dost poničili třešně. Další zase na

dvorku chytali a odnášeli slepice. Prostě horda přijela udělala nájezd a odkvačila. V té době již byla fronta více než 300 km od nás.

My děti jsme to všechno přijímaly podle věku. Nejlépe na tom byli malý Světozárek a Hvězdík, kteří vlastně to co poznávali, brali jako skutečnost, která tak musí být, protože jiný život pořádně nepoznali.

Pochopitelně, že se proti tomu všemu zvedal odpor místních lidí. Vznikly partyzánské jednotky, později banderovské a tam utíkali, jak jsem již uvedl, chlapci a dívky, které Němci chtěli odvézt na nucené práce do Německa. Němci se snažili zkorumpovat alespoň část obyvatelstva. Tak vznikla polská policie vyzbrojená Němci a stejná ukrajinská policie. Kromě toho na našem teritoriu působili i polští partyzáni, ti ještě byli rozdělení do dvou dosti nesmiřitelných skupin. Ukrajinská policie se podílela s Němci na honičkách na židy. Chovali se při tom velmi brutálně. Sám jsem byl dvakrát svědkem takových zásahů a ani nechci popisovat co jsem byl tehdy nucen vidět, je neuvěřitelné čeho všeho jsou lidé a to i vůči malým nevinným dětem schopni.

Tyto ozbrojené složky se spolu nesnášely a často mezi nimi docházelo i ke střetům. Partyzánům a banderovcům šlo hlavně o jídlo, oblečení a léky, které se snažily získat od místního obyvatelstva, což naráželo na jeho celkovou chudobu a obecný nedostatek všech zásob. Používalo se hodně násilí. Každá z těch skupin

terorizovala obyvatelstvo a snažila se zaujmout dominantní postavení.

Obyčejní lidé většinou nevěděli s kým mají tu čest, ale běda, když materiálně nebo slovně projevíli podporu jiné skupině nežli té, která je právě přišla o něco obrat. Obvykle někdo v noci zaklepal na okno, většinou granátem, který držel v ruce. Pak následovalo vtržení do obydlí a požadavky na jídlo a oblečení. U nás doma to vždy skončilo tím, že na ně nechápavě hledělo pět párů hladových dětských očí, ustaraná matka a beznohý invalidní otec. Takže odcházeli s prázdnou. V takovém světě jsme tenkrát museli chtě – nechtě žít.

Tehdy jsem již jako dítě poznal, že lidský život nemá ve válce vůbec žádnou cenu. Každý kdo v té době držel v ruce zbraň, byl vlastně pánem nad životem a smrtí a na něm záleželo, zda se rozhodl stisknout kohoutek.

Přes to všechno jsme se museli starat o nejdůležitější životní potřeby. Především, aby bylo co jíst. Se starosti o jídlo jsme vstávali, ulehali a nikdy pořádně nevěděli, jestli bude do čeho kousnout. Jak se válka prodlužovala, stávalo se obstarávání potravy stále obtížnější. Největší tíhu těchto starostí nesla maminka. Jakým způsobem se vlastně naši mamince podařilo nás všechny po celou dobu udržet při životě to mi dodnes není jasné. Podle všech pravidel jsme nejpozději v roce 1943 měli zemřít hlady. Během asi půl roku okupace Němci, zmizelo totiž veškeré zboží. I takové samozřejmosti jako byly zápalky, sůl, cukr,

tuky, petrolej na svícení, inkoust, tužka, pero, veškeré léky, prostě koupit se tehdy nedalo skoro nic.

Pokud byla mouka tak jsme pekli chleba sami, pak bylo zakázáno mletí a tak po vyčerpání zásob mouky jsme skoro dva roky ani neviděli chleba. Všechno jsme si museli vyrábět sami. Svítilo se pomocí kahánek, nebo loučemi. Oheň jsme rozdělávali křesadlem. Chodili v dřevácích. Vyráběli podomácku z kostí a různých zbytků mýdlo. Kalhoty a košile se šily z podomácku utkaných velmi řídkých většinou lněných látek. Sami jsme si doma pomoci vřetene vyráběli nitě z kterých se ty látky tkaly, pochopitelně včetně předchozího pěstování a zpracování lnu.

Naučil jsem se tehdy, například, od jednoho staršího pána, který byl švec, spravovat boty. Jmenoval se Bohumil Kříž a bydlel v pokojíku u své sestry paní Šedivé, kam se také odstěhoval náš strýc Adam, když nám uvolnil svůj domek. Bohumil byl starý mládenec a hrál hezky na klarinet. Šlo o poměrně náročnou technologii výroby dratvi, z ševcovské smůly, rezných nití a prasečích štětín a jejího používání. Dratvi se šila kůže. Podrážky se tenkrát přibíjely pomocí floků, což také mělo svoje figly. Co je to dratev, flok, knéjp, pop už dnes pomalu nikdo ani neví.

Naučili jsme se být velmi skromní a skoro úplně soběstační. Děvčata se zmohla i na parádu. Z vyčesané vlny angorských králíků, dokázala vyrobit angorskou pletací vlnu a uplést překrásné bílé i různobarevné svetry. Na plátno se zase

vyšívaly barevné výšivky a z toho byly pěkné halenky. Naučili jsme se pěstovat králíky vydělávat jejich kůže, z kterých se šily docela obstojné kožíšky a čepice. Dokonce ze starých měděných mincí jsme vyráběli prstýnky na míru, podle tloušťky prstu.

Všechno se však dělalo ručně, bylo to hrozně pracné, trvalo to moc dlouho, bylo toho strašně málo a proto byla každá maličkost velmi vzácná a podle toho jsme si věci hodně vážili a pečlivě je opatrovali. Dosloužilo především dětské oblečení a obuv, rovnocenně to nahradit se stalo skoro nemožné. Postupně, ale dosluhovaly i takové věci jako byly jehly, nitě, sklo do oken, stručně řečeno, ty nejobyčejnější potřeby o kterých člověk ani neví dokud mu slouží. Rozbití brýlí bylo v této situaci tragedií. Museli jsme za všechno hledat náhrady a ty byly mnohdy velmi svérázné. Například k vrtání dřeva, protože nebyly nebozezy, se používalo propalování pomocí rozžhaveného železa. Inkoust jsme vyráběli z bezinek a psali husími brky.

Muselo se také sklízet obilí a ostatní zemědělské plodiny. Jen pěstování chmele po kterém nebyla poptávka zaniklo. Sedláci neměli náhradní díly do svých strojů, všechno pomalu dosluhovalo a drželo pohromadě tak říkajíc silou vůle. Nedalo se koupit např. takové základní nářadí, jako byl srp nebo kosa, nemluvě o kolu k povozu, řemenu pro pohon mlátičky a podobně. Svoji úroveň se život, díky Němcům a jejich pořádkům, vrátil nejméně o dvě století zpět.

Začali jsme k mlácení obilí používat cepy, které se dříve používaly jen k mlácení žita, jehož sláma pak sloužila k výrobě povřísel pro vázání snopů, nebo došků na pokrytí střechy.

Musím se zmínit pro dokreslení skutečnosti, že v celé vesnici nebyla elektřina. Proto tam v noci byla úplná tma, zvláště když se kvůli náletům letadel musela zatemňovat i okna domů, nebylo vůbec poznat, že tam někdo žije. Dospělí v noci při chůzi používali lucerny, potom zmizel i petrolej a tak k osvětlení nebylo vůbec nic. Vesnice se poznala jen podle štěkání psů. Nebylo vůbec jednoduché v noci někam dojít. Pokoušeli jsme se omezeně využívat fluorescence ztrouchnivělých pařezů, ale moc to nešlo.

Samostatnou kapitolou bylo udržování zdravotního stavu. Široko, daleko nebyl lékař, ani žádné zdravotnické zařízení. Pochopitelně, kromě bylinek, žádné léky, obvazy, nebo jiné zdravotnické potřeby. Nebyly pleny a žádné pomůcky pro kojence (dudlíky, sací lahve apod.). Přežít tehdy znamenalo, vážněji neonemocnět.

Pokud dítě onemocnělo záškrtem, nebo spálou, tak vlastně bylo odsouzeno k smrti. Skoro všechny rodiny v našem okolí tak byly postiženy. Ještě, že v místě byla porodní bába, paní Čechová, která bydlela nedaleko od našeho domu.

Měli jsme také štěstí, že v nedaleké vesnici směrem na Zdobov, jmenovala se Hulč, bydlel sedlák, který uměl spravovat zlomeniny. Jmenoval se Kovanda a byl vynikající. Bez rentgenu, jen rukama spravil každou zlomeninu. K léčení

používal kostival, kterému říkal „černý kořen“, vepřové sádlo a dlahy. Díky němu, řada lidí, kteří by jinak měli pokřivené končetiny a kulhali, ani neví, že měli něco zlomeného, včetně naši maminky, které spravil zlomeninu pánve. K němu svázeli postižené ze širokého okolí.

Němci v té době také začali likvidovat, v místech kde se vyskytovaly, knihovny. Nám se podařilo zachránit dosti značné množství nejruznější literatury. Od svazků novin, časopisů, přes beletrii, dokumentaristiku až po naučnou literaturu. Byla to směsice publikací v polštině, ukrajinštině, češtině a ruštině. Některé svázané ročníky novin měly už kolem čtyřiceti let, například „Kurýr“ z roku 1905. Bylo velmi zajímavé procházet těmito starými informacemi. Uložili jsme všechno do komory, kde bylo dost místa. To nám moc pomohlo překonat ty trudné válečné časy.

Rodiče protože již zažili první světovou válku, především bolševickou revoluci a občanskou válku, kde otec prožil i hladomor, byli na taková strádání částečně připraveni. Jenže teď nesli odpovědnost za svoji početnou rodinu, tím to bylo náročnější a složitější.

Když si uvědomím jak jsme v té době žili a že například Američané již tenkrát koukali na televizi, zdá se to neuvěřitelné. Dnes k psaní těchto vzpomínek používám počítač, k reprodukci obrázků videokameru v kombinaci s počítačem a k vytisknutí barevnou tiskárnu je to vlastně skok několika staletími.

Život na Zálesí v době války

V době vrcholné nouze se na Zálesí vytvořila celkem uzavřená komunita, protože nebylo kde a s kým obchodovat. Zemědělci stále produkovali to co předtím, to znamená, rostlinné a živočišné potraviny.

Jejich výrobky odčerpávali z větší části Němci, jako povinné dodávky. To co zbylo se spotřebovávalo na prostou reprodukci. Především na udržení při životě lidí, domácích zvířat a pro zasetí obilí na osevních plochách. Na nic jiného již toho moc nezůstávalo.

V jídle museli být obyvatelé Zálesí soběstační úplně, protože tam vlastně žádný obchod nefungoval. Pokud někdo chtěl něco sehnat, tak skoro jediným platidlem byly potraviny, případně cenné věci, které lidé museli vyměňovat za potraviny, aby přežili. Šlo o zlato, cennosti, látky, oblečení, nábytek, domácí potřeby a podobně. Stručně řečeno za jídlo se dalo koupit všechno. Byla to ovšem nedovolená šmelina.

Dá se říci, že tím byli zemědělci, proti ostatnímu obyvatelstvu, ve značné výhodě a patřičně toho využívali. Rychle se naučili vyrábět chleba, pečivo, máslo, sýry, všechny druhy masa, uzenin, různých sladidel (z cukrové řepy) a z téhož i lihovin. Pěstovali tabák, ovoce, zeleninu, mák, fazole, čočku, hrách, boby, pohanku, olejnou řepku, zpracovávali různé zavařeniny, nechyběly jim ořechy a všechno co se dalo na půdě vypěstovat. Někteří si drželi včelstva a měli med. Stálo to sice hodně práce, ale na to oni byli zvyklí a kromě toho

za potraviny si najímali pomocné pracovní síly, mezi něž jsme postupně začali patřit i my.

O žních, které následovaly po našem příchodu na Zálesí a po obsazení našeho území Němci v červnu 1941, jsme na poli pomáhali našemu dědečkovi. Práce se zúčastnila maminka, Jiřina, já, a částečně také Jarouš, který měl koncem srpna dosáhnout věku sedmi let. Světozár s Hvězdíkem byli ještě příliš malí.

Když jsme měli sklízet obilí, muselo se všechno připravit již den předem. Nachystat dostatek povřísel z žitné slámy, namočit je na noc, aby byla dostatečně vláčná a sláma se druhý den při vázání snopů nelámala. Ošetřit a nakrmit po celodenní práci koně. Ošetřit a nachystat žací stroj, když ho hospodář měl.

Ke sklizení obilí tenkrát sedláci používali, podle vybavení hospodářství tři různé způsoby. Pokud sklizeň prováděly ženy, používaly ke žnutí srp, to byl také nejpomalejší a nejpracnější postup. Žnečky současně obilí vázaly, s použitím povřísla, do snopů a roubíkem se na povříslu dělal utahovací uzel. Obojí se ale muselo umět.

Muži používali ke sklizni obilí kosy. Těch bylo více druhů. Podle výšky obilí, u žita a pšenice se používala kosa hrabice, kde nad vlastním kovovým nástrojem, byly přidělány speciální hrabě, s dlouhými (skoro jako sama kosa) zuby. Po useknutí se useknuté obilí zachytilo těmi zuby a opřelo se o neposekané obilí, takže se kosou přisekávalo proti neposečenému obilí. Tak se zabráňovalo vypadávání zrn z klasů.

Za každým mužem s kosou postupovala žena, která odebírala to postavené useknuté obilí pomoci roubíku a vázala ho do snopů.

U nižšího obilí, jako byl ječmen nebo oves, se používala jednodušší a lehčí kosa. Useknuté obilí se při tom pokládalo na strniště, takže se muselo sekat od neposečeného obilí směrem ke strništi. A až později se posekané obilí vázalo do snopů. Tím se dosahovalo vyšších výkonů než srpem.

Nejproduktivnější způsob sklizně obilí, v té době, byl s použitím žacího stroje. Žací stroje tehdy vypadaly jako andělé, několikeré veliké speciální hrabě směřující nahoru, byly podobny andělským křídům. Jako kluci jsme běhali vedle pracujícího žacího stroje, taženého koňmi a obdivovali ten mechanismus, který opakovaně prováděl v přesné posloupnosti všechny úkony, jejichž poslední fází bylo shrnutí srovnané hrsti pokoseného obilí velikosti snopu, na strniště.

Ne každý sedlák však měl žací stroj. Ukrajinci nejvíce používali kosy a srpy. Přitom jejich kosy byly trochu jiné, jednodušší. Stejně to bylo i s postroji koní, kdy Ukrajinci například skoro neměli a nepoužívali chomouty i jejich ostatní postroje byly daleko prostší lehčí a lacinější. Snad to bylo také tím, že používali drobnější a slabší koně.

Vraťme se ale ke žnám. Na pole jsme vyráželi brzy ráno. K jídlu nám babička obvykle připravila pecen chleba, do hrníčku sádlo k namazání a k tomu nějakou zeleninu, nejčastěji

mladou cibulku, někdy jsme měli i buchty. Tehdy ještě nebyla taková nouze. Němci dosud nestačili všechno vykrást a tak lidé žili z dříve vytvořených zásob. Vodu na pití, jsme si nosili ze studánky, která byla v našem lese kousek pod polem kde jsme pracovali. Dospělí tehdy, podle způsobu sklizně, dělali hlavní práci a mládež stahovala hotové snopy na místa, kde se měly stavět mandele, zásobovala ženy dalšími povříslý, žíznivé vodou ze studánky a podobně.

Jeden mandel měl patnáct snopů, při tom první snop se musel opatrně přelomit v půlce a položit na strniště, klásky vzhůru, aby obilí při dešti neporostlo. Ostatní snopy se na něj kladly, klasy dovnitř, křížem a nahoru se nasadila čepice z jednoho snopu, který se od středu proti klasům rozevřel a posadil nahoru, klasy dolů, takže tvořil vlastně střechu, po které při dešti stékala voda. Pod mandele jsme se také schovávali, když pršelo.

Bylo ještě několik způsobů, ukládání obilí na poli. Stavěly se i jiné typy, s různým počtem snopů. Všechny způsoby měly za hlavní cíl co nejúčinněji chránit klasy před provlhnutím, případně vymlácením když byl prudký liják, nebo kroupy. Bouřky, lijáku, krup a podobných přírodních jevů, se sedláci nejvíce báli, když obilí ještě nebylo složeno do mandelů. Případně, když se potom sváželo do stodoly, k vymlácení.

Každý z hospodářů měl svoji metodu jak určovat počasí. Meteorologové tehdy pro občany nepracovali. Hospodáři většinou na budoucí počasí usuzovali podle chování zvířat, ptáků, much , podle

zbarvení oblohy, tvaru mraků a dalších přírodních úkazů. Byla to důležitá, někdy i rozhodující součást jejich zemědělského povolání. Když se spletli, vždycky to stálo hodně peněz, protože došlo k poškození, znehodnocení, nebo úplnému zničení jejich výrobků, které mohli produkovat **pouze jedenkrát** za rok.

Práce o žních to byla dřina od rána do večera pro všechny zúčastněné, ale pro sedláka to znamenalo odměnu za jeho celoroční práci. Čím více bylo práce, tím více se radoval z bohaté úrody. Když skončily žně na polí, což tehdy trvalo i několik týdnů, začal svoz obilí do stodol a jeho mlácení.

Pro obilí jsme jezdili žebříňákem a naši práci bylo nošení a podávání snopů tomu, kdo zakládal „fůru“. Na začátku, dokud snopy v žebříňáku nedosahovaly velké výšky, to bylo jednoduché a ne moc těžké. Ke konci, když plný žebříňák dosahoval výšky několika metrů, musel snopy nahoru podávat dospělý muž pomoci vidlí. Náklad bylo třeba naložit tak, aby žebříňák byl vyvážený, protože při přejezdu kopců a šikmých míst na cestě hrozilo jeho převržení.

Strašně rádi jsme jezdili na žebříňáku naloženém obilím, bylo to hrozitansky vysoko a vršek se při jízdě nebezpečně kolíbal. Nahoru jsme se dostávali tak, že nám kočí podržel opratě, po kterých jsme se tam vyšplhali. Nejhorší bylo, když nás při svozu chytila bouřka, nebo větší liják. Vždycky jsme se snažili za každou cenu dojet pod stodolu před deštěm.

K mlácení obilí, dědeček používal mlátičku poháněnou žentourem. Někteří hospodáři měli k pohonu zakoupeny motory. Všechno to byly výrobky, které před nedávným prodával náš otec. V krátké době, když z trhu zmizela nafta, oleje a benzín, byly motory k nepotřebě. Žentour, kde k pohonu sloužil kůň, se ukázal ve válce jako nejpoužitelnější.

Mlácení obilí probíhalo dvojím způsobem. Buď se z pole svázelo pomoci dvou žebříňáků a vždy byl jeden přistaven k mlátičce, z něj jsme snopy podávali rovnou k vymlácení, koně jsme přepřáhli do druhého a ten jel na pole pro další dávku snopů, nebo se snopy obilí skládaly do stodoly a pak teprve dodatečně mlátily. Záleželo to především na počtu lidí a koní které měl majitel k dispozici.

Naše dětská práce přitom spočívala v podávání snopů tomu, kdo je rozdělával a házel do mlátičky, nebo v jejich skládání do stodoly. Nezanedbatelný úkol dětí bylo také pohánění koně zapřaženého do žentouru. To byla ovšem nejjednodušnější a nejotravnější činnost, spočívající v chození kolem dokola za koněm a jeho pohánění a v hlídání, aby se na transmisi nenamotala sláma.

Práce u mlátičky byla nebezpečná, musel se dávat dobrý pozor, aby to při podávání obilí nechytilo ruku. Úrazy při tom byly velmi těžké a ošklivé. Přenos síly od žentouru se děl pomocí ozubených kol, hřídele, řemenic a řemenů, všechno to bylo odkryté a všude, kde byly rotační části,

ozubená kola, řemeny, řemenice a podobně hrozil úraz. Kromě toho stále hrozilo velké nebezpečí požáru. Ty však byly častější u motorových pohonů.

Otáčky bubnu mlátičky byly vysoké, k jejich vyrovnávání při náhlém zatížení sloužil setrvačnick. Vždycky, když se do mlátičky dával snop, muselo se odstranit povřísllo a obili se mělo rovnoměrně rozdělit tak, aby se buben nezahltil. Jakmile se obilí hodilo dovnitř, mlátička zahučela a rozbila klasy, rozcupovala slámu a zrní s plevami vyletělo jednou stranou, rozcupovaná sláma druhou. Sláma i zrní se musely stále odebírat. Někdy se stalo, že vlivem velikých změn v zatížení spadl hnací řemen. Následovala, pro nás vítaná, vynucená přestávka. Během ní se musela vyčistit mlátička aby se znovu mohla rozeběhnout.

Sláma se ukládala ve stodole, nebo do stohu venku a zrní se soustřeďovalo u fukaru, kde se čistilo a oddělovalo od plev. Fukar to byla další práce, kterou dělaly děti. Spočívala v nekonečném, monotónním točení klikou, která roztáčela buben fukaru s lopatkami do vysokých obrátek, což vytvářelo proud vzduchu, který z dovnitř sypané směsi z mlátičky odfukoval plevy a odděloval je od zrní. Ještě tam byla soustava sít, k třídění zrní od jiných plevelných semen, kamínků a pod. Tam se již zrní dávalo do pytlů, vážilo na váze a odváželo k sýpkám, do komory nebo na půdu. Plevy se ukládaly zvlášť a používaly k přikrmování dobytka.

Každá stodola měla svoje typické uspořádání. Vjezd byl tak vysoký, aby dovnitř

mohl vjet snopy plně naložený žebříňák. Uprostřed byl mlat, kde při mlácení stála mlátička, ale byl uzpůsoben i k mlácení obilí pomocí cepů. Dědeček mně začal učit v používání cepu. Způsob práce vždy záležel na tom kolik mlatců spolu pracovalo. Museli jsme udržovat určitý přesně stanovený rytmus, jinak bychom se pomlátili. Brzy jsem se docela slušně naučil mlátit obilí cepem a byl jsem schopen připravovat, z žitných snopů, slámu na povřísla.

Vpravo i vlevo od mlatu byly ve stodole úložné prostory pro uložení sklizeného obilí, slámy nebo sena. Nahoře byl úložný prostor většinou pro uložení sena, nebo krmné slámy. Strop byl sestaven z volně položené kulatiny, takže se dal velmi snadno upravovat podle potřeby. Pokud bylo třeba shodit dolů nějaké krmení, nebo podestýlku, stačilo upravit mezeru mezi kulatinou a tudy to naházet dolů. Při práci nahoře však každý musel dávat veliký pozor, aby nepropadl nějakou mezerou mezi kulatinami. Zvlášť nebezpečné to bylo nad mlatem, který byl z tvrdé dusané hlíny. Stávaly se tak nepříjemné úrazy.

Stodola to byl také velmi oblíbený prostor pro schůzky mládenců s děvčaty. Většinou tam bylo zaručeno soukromí, na voňavé, měkké slámě bylo vlastně všude lože. Když bylo chladno, dalo se slámou přikrýt a to vytvářelo intimní prostředí. Čerstvá sláma byla vždy čist'ouunká a podle druhu obilí, více nebo méně příjemná na omak.

Dědečkův dům byl nový. Postavili ho, když se přistěhovali na Zálesí. Stál těsně vedle domu ve

kterém jsme bydleli my. Vytvářely spolu písmeno „L“. Před domy se nacházel dvůr. Vlevo od dědečkova domu (když se z něj vycházelo), byly kurníky, pak pokračovaly chlévy a na ně navazovala stodola. Na pravé straně, přilepený k dědečkovu domu byl dům ve kterém bydlela naše rodina. Větší prostor před stodolou zabíral žentour s vyšlapaným kolečkem, od kopyt koňů. Proti stodole byla vrata, kudy se vjíždělo do dvora. Vpravo od vrat, když se vjíždělo, byl hnojník, kam se z chlévů vyvážel hnůj a byla tam i jímka močůvky.

Dále vpravo již dvůr končil a pokračoval ovocný sad. Ten začínal mohutnou hruškou, pod kterou byl vždycky stoh slámy, kde jsme si jako děti rády hrály. Sad končil plotem za nimž už byl pozemek a usedlost Albína Němce, bratra našeho dědečka. V plotě byla branka, kudy se dalo volně procházet.

Dědeček s babičkou bydleli v domě spolu se svou dcerou Annou, které říkali Nanýnka. Ta jím pomáhala s vedením domácnosti a hospodářství. Nanýnka byla hodná, pracovitá žena, která se nikdy neprovdala, pro mně z neznámých důvodů.

Za oběma domy na opačné straně byla další zahrada s ovocnými stromy, která končila plotem, za nimž se nacházel dvůr s usedlostí kde hospodařila rodina Krouzlů. V této zahradě dědeček míval úly s včelami. Vedle Krouzlů pak byla usedlost Vladimíra Němce a za ním Aloise Němce. Souběžně s dědečkovou usedlostí vedla zpevněná prašná cesta které se říkalo „шлях“. Za

naší zahradou směrem ke Krouzlům, se cesta rozdvojovala, vpravo směřovala do centra vesnice, a dále pokračovala do Hulče, Zdobice a Zdobunova. Přímo pokračovala směrem na městečko Mizoč.

Naše usedlost byla od cesty oddělena krásným, vysokým živým plotem. Naproti našim domům, přes cestu, žila rodina Matějkova. K ním, jak jsem již uváděl, jsme chodili pro pitnou vodu, kterou jsme pomoci okovu, ručně, s využitím rumpálu vytahovali z jejich hluboké studny. Vodu jsme také vozili ve velkém sudu upevněném na dvoukoláku z naší studánky v lese.

Nikomu bych nepřál vytahovat vodu ze studny při mrazech pod -20°C , takové a mnohem větší mrazy tam tehdy byly v zimě naprosto běžné. Okraje studny byly v zimě, z vody šplouchající z vytahovaného okovu, celé obalené čerstvě namrzlým hrozně kluzkým ledem a visela z toho spousta rampouchů. Hrozilo veliké nebezpečí vyklouznutí okovu ze zmrzlých rukou. Ani si nedovedete představit jakých obrátek potom nabyl rumpál, roztáčený padajícím okovem se zbytkem vody a jaký to byl rachot. Nejhorší bylo, že hrozilo poškození rumpálu, utržení lana a podobně. Z toho měl každý z nás při vytahování okovu ze studny vždycky strach.

Matějkovi měli syna, byl stejně starý jako náš Jaromír, s kterým jsme kamarádili. Jmenoval se Emil a my jsme mu říkali Milek. Chodili jsme spolu do školy a naprováděli jsme se spousty různých lumpárniček.

Naproti našich vrat trošku vpravo, také přes ulici (vlastně vlevo vedle Matějků), byl již zmiňovaný rozestavěný domek sestry našeho otce Heleny Lastoviecké, ve kterém jsme také krátce bydleli. Její příjmení se počestěním potom psalo Lastovecká.

Tím směrem také byla zahrada které jsme říkali Hapšovka, s ovocnými stromy a kusem pole vyhrazeným k pěstování zeleniny. Tam naše maminka dostala od dědečka kousek půdy na pěstování zeleniny pro potřebu naší rodiny. Dobrý červený a černý rybíz, vynikající maliny a třešně to si z toho co na Hapšovce rostlo dodnes pamatují. Dále vlevo Hapšovka sousedila s usedlostí France Němce. Za Hapšovkou pokračovala pole, z nichž část patřila našemu dědečkovi. Pole byla ukončena prašnou silnicí, vedoucí z Mizoče do Ostrogu. Za silnicí již začínal rajón ukrajinské vesnice „Chutor“, což velmi volně přeloženo je něco jako naše Lhota.

Když jsme vyšli z našeho dvora bránou a dali se vlevo, vedla cesta mírněji a pak prudčeji z kopce. Prošli jsme kolem usedlostí Albína Němce po levé straně a kousek dále sídlil i Johan Němec. Franc Němec měl usedlost po pravé straně silnice, dále blíže k lesu žili Čechovi. To byl konec vesnice a za krátkým, travnatým paloučkem, začínal na svahu les, který byl oboustranně od cesty.

Část lesa u pravé strany silnice patřila dědečkovi, další část otcovu bratrovi Adamovi a nám. Pramenil tam malý potůček, který však nikdy nevysychal a dědeček tam měl udělanou pěknou

studánku s čerstvou, čistou vodou přímo z pramene. Potůček se o kus dál vléval do dalšího trochu většího, který dole v údolí přitékal zleva po louce a točil se kolem lesa.

V místech, kde větší potok protínal cestu, postavili společně hospodáři ze Zálesí pevný dřevěný most. Cesta vpravo pokračovala do ukrajinské vesnice Josefovky. Nad tímto lesem, jíž na rovině, se nacházela část našeho, dědečkova i Adamova pole. Tam jsme jako kluci pásli krávy a občas i koně.

Z kopce od Čechů dolů, do údolí, k mostu, jsme v zimě vášnivě rádi sáňkovali. Bylo tam těch vhodných svahů více. V létě roku 1941 po přistěhování, jsme asi v půlce cesty na tom prudkém svahu objevili, v zemi, po pravé straně u cesty, hnízdo obrovských sršňů. Potom jsme jím už nedávali pokoj a dráždili je při každé příležitosti dlouhými lískovými pruty.. Sršni, když byli podrážděni, nás pochopitelně pronásledovali, takže jsme pak vždycky museli dolů z kopce utíkat jen se za námi prášilo.

Sršni, však bohudíky, vydrželi všechny naše nájezdy, žili tam stále, celé roky. Jen jednou, myslím, dostal žihadlo „Колька” ,jak jme mu říkali, (Mikuláš) Albínů. Bylo to pro něj tehdy hodně zlé.

Když se šlo za mostem doprava, směrem na Josefovku, byly asi po jednom kilometru cesty, uprostřed lesa, přímo ve svahu v lese, postaveny dvě usedlosti bratří Huňátových. Stavení se nacházela asi tak v polovině cesty mezi osadami

Zálesím a Josefovkou. Tam jsem u jednoho z Huňátů, toho který měl dům postavený níž, blíž k cestě, později pracoval, dá se říci, že jako čeledín, asi dva roky.

Vlevo od mostu vedla polní cesta mezi lesy loukami a místy i poli. Po ní se dalo, asi po 1,5 km, dojít na křižovatku doprostřed Zálesí, mám dojem, že tam na rozcestí stával dřevěný kříž. Odtud se dalo jít, vlevo, zpátky k dědečkové usedlosti, rovně ke hřbitovu, vpravo ke škole a dále do Hulče (Zdolbunova). Dnes na tom místě, asi se moc nemýlím, stojí Ukrajinci postavený a novotou svítící pravoslavný kostel. Uprostřed této polní cesty byla, odbočka doleva, kudy se dalo pěkným údolím mezi lesy a loukami dojít k hospodářství „babičky“ Šedivé, kde tehdy bydlel náš strýc Adam, s tetou Jarmilou a sestřenicí Miladou.

Poblíž této cesty, u malé pěšinky v lese, jsem v zimě roku 41/42 objevil asi patnáct mrtvých těl, postřílených židovských dětí. Byly ve věku tak od pěti do osmnácti let. Těla ležela na zemi, úplně zmrzlá, bylo asi - 24 °C, jen mírně zaváta sněhem a opadaným listím a vlasy jím vlály ve větru. Bylo to pro dítě něco strašného. Postříleli je tam Němci s Ukrajinskými policajty a ani se neobtěžovali je pohřbít, protože země byla příliš zmrzlá.

Pohřbili je až na jaře po rozmrznutí země asi lidé ze Zálesí. Moc se o tom nemluvalo a v zimě tam kvůli spoustě sněhu a závějím nikdo nechodil. Někteří lidé na Zálesí, jak jsem později zjistil, o tom hrůzném činu ani nic nevěděli.

Tehdy se dělo tolik strašných věcí, jako byla likvidace celých vesnic, kde došlo k incidentům mezi Němci a partyzány. Různé provokace končící, vyvražděním celých rodin a vypálením jejich usedlostí, že kromě jedné se již o nich nebudu, protože je to hrozně smutné, moc zmiňovat. Lidé byli otupělí a přijímali tu hrůzu většinou pasivně, se snahou jen přežít.

Škola za německé okupace většinou nefungovala, ale byla určitá období kdy se přece jen učilo (nechodil jsem tehdy skoro dva roky do školy vůbec). Učily se jen hlavní předměty t. j. číst, psát a počítat. Ostatní se vypustilo. V období kdy se učilo, se mnou do školy chodila dvojčata. Byli to Ukrajinci, kluk Ivan a děvče, Maňka. Bydleli poměrně blízko nás, takže jsme spolu kamarádili.

Jednou, myslím, že to bylo v roce 1942, nás pozdě v noci probudila záře, přicházející ze směru kde žila jejich rodina. Záře v prostoru, kde není vůbec žádné osvětlení, je velmi pronikavá, je vidět daleko a působí děsivě. Slyšeli jsme odtud také střelbu. Ráno jsme viděli, že jejich usedlost je srovnána se zemí. Protože všechna stavení usedlosti byla většinou dřevěná, nezůstalo tam nic než popel.

Až za týden jsem se dozvěděl, že banderovci, protože s nimi nechtěl otec Ivana spolupracovat, přišli a pro výstrahu ostatním Ukrajincům, vyvraždili celou rodinu, včetně jejich starší sestry, která byla v osmém měsíci těhotenství. Dobytek zabavili a odehnali pryč. Všechno co tam bylo postaveno spálili.

Ivanovi a Maňce se však podařilo zachránit si život. Spali totiž, jak bylo u Ukrajinců zvykem v seně na půdě. V ukrajinských obytných domech byla obvykle obytná část spojena se stájí a chlévem do jednoho celku, takže se tam dalo volně procházet. Když dvojčata viděla co se v domě děje, sklouzla potichu dolů do stáje, nasedla na jediného koně a podařilo se jim v tom hluku nepozorovaně ujet k prarodičům na Chutor. Pomohlo jim snad i to, že tehdy Ukrajinci nekovávali koně, takže byli bez podkov a na měkké půdě pak nebyl jejich krok skoro vůbec slyšet.

Takovým krutým způsobem se banderovcům dařilo posilovat svoje řady v podstatě násilným nábořem lidí a také „dobrovolně“ získávat veškerou materiální podporu místního obyvatelstva.

Dodnes není například vyjasněno jak došlo k incidentu v české osadě Malín, kde po usmrcení jednoho německého důstojníka, bylo Němci vyvražděno 375 Čechů, včetně malých dětí a celá osada byla spálená. Zahynula tam i naše příbuzná paní Martinovská se svojí dcerou. Martinovský se synem byli tehdy mimo Malín s koňmi a to jim zachránilo život, takže se mohli vrátit do Československa.

Údajně to byla banderovská provokace a odplata za to, že jim Češi odmítli poskytovat požadovanou podporu. V současné době se k tomu nikdo nechce znát a asi opravdu nemá cenu rozdmýchávat staré bolesti. Ukrajinci dnes totiž pokládají Stefana Banderu za svého národního

hrdinu, je po něm pojmenována jedna veliká ulice v Rovně a mají mu tam stavět pomník.

To ale trochu předbíhám událostí, protože naši rodinu teprve čekalo to nejhorší období. Bída postupně narůstala od léta roku 1941. Nejkrutější byla zima roku 1942/43, kdy jsme již úplně vyčerpali všechny svoje rezervy a pak už nebylo co prodat ani nabídnout výměnou za jídlo. Mohli jsme nabízet jen svojí pracovní sílu pokud ji někdo potřeboval. Při tom fyzicky pracovat mohla jen naše maminka a starší děti. Otec jako invalida mohl pomáhat jen doma.

Rozhodující péče o pět malých dětí ve stáří zhruba od dvou do jedenácti let však trvale zůstávala na mamince. Žádný ze sedláků ale nechtěl zaměstnávat děti předškolního věku jako byl tehdy sedmiletý Jaroušek a pětiletý Světozárek. Našeho nejmenšího dvouletého Hvězdika zvaného Maňuni jsme museli sami ještě hlídat. Celou tu dobu jsme se všichni pomalu, postupně přizpůsobovali a učili využívat i těch nejmenších možností k přežití.

Přibývajícím věk dětí, tím i jejich větší zkušenosti a zručnost ve vykonávání domácích a zemědělských prací se také začaly příznivěji odrážet v možnostech uplatnění. Hospodáři si mezi sebou vždycky řekli, jak je kdo šikovný a upotřebitelný v práci.

Na podzim v roce 1941 maminka znovu otěhotněla a čekala naši další budoucí sestřičku Ludmilu, která se narodila v květnu 1942. Porod při tom probíhal doma v té malinké místnůstce kde

bydleli rodiče, za asistence paní Čechové. Když si člověk uvědomí, že nejenže nebylo co jíst, ale nebylo mýdlo, pleny ani žádné jiné potřeby pro dítě, byl to zázrak, že všechno dobře dopadlo. Něco maminka dostala od sousedek do kouta, jak se tehdy říkalo, ihned po porodu. Protože jsme v létě 1941 přišli o krávu, hrozilo, že nebudeme mít ani trochu mléka, ale podařilo se nám z kůzlátka vypěstovat kozu, která v nejhorším období zachraňovala výživu nejmenších. Novorozené sestřičce jsme začali říkat Људ’а z ruského Люд’а což je zdobnělina od Ludmily. To se v rodině také udrželo velmi dlouho, což jí potom vadilo a chtěla abychom ji oslovovali Lida, (otec a my starší jsme si však na to pořádně nezvykli).

Jiřině a mně tehdy přibyla povinnost, pokud jsme nebyli nikde zaměstnáni, starat se kromě v té době o tříletého Hvězdika také o nejmladší sestřičku, protože maminka měla plno jiných povinností. Jen si představte takové koupání malého dítěte. Vodu jsme museli vytáhnout pomoci okovu z hluboké studny u Matějků, donést přes ulici domů, ohřát na „plotně“ a nalít do malých necek. Teplota vody se zkoušela loktem ruky. Podotýkám, že jedno vědro vody nestačilo ani na vykoupání naší Љudi.

V zimě jsme vodu vyráběli také z ledu, nebo sněhu. Co za robotu bylo v těchto podmínkách denní praní toho co jsme používali jako pleny to si dnes už nikdo nedovede představit.

Ještě ke studnám. Na Zálesí měly studny dva způsoby zavěšení okovů na lano. První typ měl

na konci lana zavěšen jeden okov, druhý konec byl několikrát omotán okolo rumpálu a tam upevněn. Druhý typ měl připevněny okovy na obou koncích lana, které bylo několikrát omotáno kolem rumpálu. Takže jeden okov byl trvale ponořen ve vodě na dně studny a druhý prázdný byl nahoře. Při vytahování plného okovu se prázdný okov současně spouštěl dolů a tak se zkracoval čas potřebný k práci a snižovala síla potřebná k vytažení plného. S tímto typem se pracovalo daleko snadněji a produktivněji, ale musel tam být připevněn další okov a lano muselo být o trochu delší nežli u prvního typu, což bylo dražší.

Matějkovi měli u studny jen jeden okov, který se musel nejdříve spustit prázdný dolů a pak vytáhnout plný nahoru. Dospělí muži spouštěli prázdný okov tak, že ho volně pustili dolů vlastní vahou a otáčky rumpálu brzdili rukou nebo prknem, aby dopad okovu do vody nebyl prudký. Jinak jsme museli točit klikou rumpálu a pomalu spouštět prázdný okov. Brždění rumpálu rukou by nám menším totiž spálilo dlaň.

Luďa měla štěstí, že se narodila v květnu, nejchoulostivější kojenecké období prožila v teplých letních měsících, když byla k dispozici zelenina, ovoce, vejíčka a další potraviny. Také koupání a sušení prádla bylo podstatně jednodušší.

Němci v té době rychle postupovali do ruského vnitrozemí. Získávali jedno veliké vítězství za druhým a dostali se tak až k Moskvě. Protože informovanost o skutečné situaci byla špatná, snažila se propaganda na obou stranách.

Několikrát na naši osadu shazovali z letadel ruské letáky, kterými se snažili povzbudit obyvatelstvo k odporu proti Němcům a upevnit víru ve vítězství. Němci zakazovali čtení a rozšiřování takových letáků pod nejpřísnějšími testy.

V naší oblasti začali intensivněji působit sovětští partyzáni, banderovci a Němci naverbovaná ukrajinská i polská policie. Zvláště ukrajinská odváděla mnohdy špinavou a krutou práci za Němce. Banderovci přepadali a likvidovali některé polské osady a zabavovali majetek jejich obyvatel. Na oplátku zase polští partyzáni, kteří tam také působili, se jim to pokoušeli oplatit.

V banderovských jednotkách byla z velké části respektována příslušnost k jednotlivým osadám, takže mnohdy to ve skutečnosti bylo vyřizování prastarých křivd mezi Ukrajinci a Poláky. Někdy se tyto jednotky vymkly centrálnímu velení a působily jako bandy lupičů, což bylo velením většinou přehlédnuto.

V takové velmi složité situaci se pokoušely uchovat si určitý stupeň nezávislosti i české osady. Hlavně šlo o obranu proti loupení, rabování a rozkrádání nejzákladnějšího majetku, dobytka, obilí na setí a pod. Tam kde byly větší osady s dostatkem mladých odhodlaných mužů, si dokonce za nepřímého tichého souhlasu Němců, později po přechodu fronty i sovětských úřadů, vytvořili Češi svoji domobranu (např. Hulč později i Zálesí). V několika případech došlo dokonce i ke sporadickým střetům s banderovci. Odhodlání však

ve válce nestačilo, naprostá nevytvořenost a nezkušenost lidí, kteří nikdy nebyli v armádě tak zavinila i některé zbytečné tragedie.

Na jaře v roce 1944, například, hlídkovali mladí muži ze Zálesí a Hulče, aby zabránili menším bandám ve vylupování jednotlivých usedlostí, jak se to v té době často stávalo. Fronta se již blížila a tak byla doba stále nejistější. Jednoho dne k ránu však nešťastnou náhodou došlo ke střetu naší hlídky se sovětskou průzkumnou hlídkou a výsledkem, než se situace vyjasnila, byla smrt jednoho českého hochy z Hulče který se jmenoval Sahulka. Stalo se to na cestě mezi usedlosti Krouzla a Jahody na Zálesí. Byl jsem na tom místě nedlouho po tom neštěstí, následky a stopy po nich působily hrozně. Potom již naši mládenci přestali dělat hrdiny a hlídky byly zrušeny.

První skutečný vojenský výcvik, dostali tito mladí muži až po narukování do československých vojenských jednotek, které vznikly pod velením pplk. L. Svobody v SSSR. My však zatím zůstaneme stále v roce 1942, kdy jsme se všichni v rodině svorně snažili překonávat vznikající útrapy. Pravdou je také, že jsme se tehdy naučili jeden druhému pomáhat. Žili jsme více pospolů a těšili se i z těch nejmenších maličkostí. Bylo více času, vzhledem k okolnostem, na různá vyprávění, zpívání písniček, hraní na kytaru a balalajku. Rodiče, pokud jsme nepracovali u některého hospodáře, byli stále s námi a mohli nám věnovat maximum svého času.

Zvyky a způsoby na Zálesí

Pokud jsme na Zálesí přijížděli jako zámožní výletníci, nikdy jsem nepozoroval, že by si někdo vynucoval, abychom svoje způsoby a zvyky nějak podle místních poměrů měnili a přizpůsobovali. Naopak byli jsme obskakováni a každý se snažil zavděčit našim rodičům. Jak jsem později poznal, bylo to proto, že tehdy měli dost peněz a asi často příbuzným, když potřebovali, neváhali nezištně půjčit. Stejně tak i okolní sousedé, kteří si nade vše cenili úspěchu v životě, peněz a majetku, nás považovali za vyšší měšťanskou třídu.

Hodnotová stupnice místních hospodářů a jejich rodin vycházela ze vztahu k půdě, která je živila. Každý z nich se ze všech sil snažil, aby měl co nejvíce „morgů“ nebo „morků“ jak se tam říkalo výměře půdy místo hektarů. O zámožnosti každého hospodáře rozhodovalo především to, jakou měl výměru polí, luk, lesů, kolik vlastnil koní, krav, prasat a ostatního domácího zvířectva.

Lidé zde žili obvykle celý život vedle sebe a věděli o sobě navzájem skoro všechno. Mezi místními obyvateli panovalo také dosti přísné kastovníctví. Zámožnější hospodáři se většinou stýkali jen mezi sebou, spolu hráli karty, hra se jmenovala „darda“ a zúčastnili se spolu zábav (dokud nebyly Němci zakázány). Mladí lidé se nemohli brát libovolně, ale podle majetku a z toho vyplývajícího postavení. Neměli to tam vůbec lehké, přebírali však v dospělosti mentalitu svých rodičů.

Sedláci moc neuznávali vzdělání, čtení knih považovali většinou za ztrátu času. Proto svoje děti do škol neposílali, ale od malička je zapřahali do práce, aby se naučili všechno co zemědělec potřebuje. Děti také nikdy neměly prázdniny a dospělí ani nevěděli co je to dovolená. Je to zcela pochopitelné, protože museli vykonávat práce agronoma, zootechnika, zemědělského dělníka, dojičky krav, byli nuceni vyznat se v počasí, umět si opravit svoje zařízení, zajistit porod hříbátka, telete, prasátek a případně vyléčit drobnější neduhy svých zvířat.

Většina hospodářů dokázala porazit prase, nadělat tlačenku, jitrnice, klobásy a vyudit maso. Ve válečném období se všichni velmi rychle naučili z cukrové řepy vyrábět alkohol t. zv. „samohonku“, pěstovat a zpracovávat tabák. To všechno byly velmi žádané artikly.

Hlavní práce se však točily kolem obdělávání půdy, pěstování zemědělských plodin a jejich sklizně. Půda byla základem každého hospodářství. Tomu se podřizoval celý rytmus veškeré činnosti. Z toho vyplývaly i všechny zvláštnosti života lidí, jejich mentalita i životní postoje. Určujícími byly roční období a počasí.

Po vpádu Němců na Ukrajinu v červnu roku 1941 jsme však na Zálesí přijeli nikoliv jako letní hosté, ale jako vyhnanci, „běženci“ jak se tehdy říkalo. Okolí si velmi rychle vyhodnotilo, že situace naši rodiny, při tolika dětech, když otec ztratil zaměstnání a peníze, které dříve měl, ztratily cenu, je špatná. Protože od nás již neočekávali

žádný užitek, spíše naopak, změnil se i jejich postoj. Dokázali to dát najevo nejen dospělí, ale i jejich děti. Svým chováním začali vyjadřovat o jak veliký díl majetku jsou nad námi. Tak jsme se pomalu přizpůsobovali a učili jejich zvyklostem, abychom nezavdávali příčiny ke zbytečným třenicím.

Kluci jsou vůči takovému chování obzvláště citliví a tak jsme museli sami najít způsoby jak si zajistit rovnoprávné a důstojné postavení mezi svými vrstevníky i bez majetku za zády. Myslím, že se nám to docela dobře dařilo, dokázali jsme postupně mezi nimi trochu dominovat a získávat je jinými cestami, než bylo imponování majetkem. Nejlépe jsme to poznali tak, že si s námi (pokud jsme na to měli čas) chtěli hrát za každou cenu i když rodiče jim v tom mnohdy bránili.

V rámci kastování, o kterém jsem již psal, totiž dovolovali svým dětem bližší styky pokud možno jen se sobě (po majetkové stránce) rovnými. Považovali za nevhodné, aby budoucí hospodář kamarádil a přátelil se s klukem, z kterého v budoucnu může být asi jen čeledín a může se stát, že hospodář mu pak bude muset poroučet. Což by mohl být problém, kdyby jako kluk a kamarád měl nad ním vždycky navrch. U děvčat to bylo ještě přísnější, protože ty byly připravovány jako budoucí manželky rovnocenných majitelů usedlostí. Majetkově nerovný sňatek na Zálesí rodiče prostě nikdy nedovolili.

V takovém prostředí jsme se naráz ocitli. Ještě, že mezi životem v Polsku a německou

okupací, byla okupace sovětská, která nás přece jen z hlediska nedostatečné obchodní sítě a zásobování už na ledacos připravila. Jen tolik k sociálnímu prostředí, které na Zálesí i v jiných českých osadách panovalo. Zajímavé je, že se na tom nic nezměnilo ani v období války.

Každý režim si také vytvářel z místních občanů svoje zastoupení v podobě starosty. Starostenství v období polské vlády vykonával jeden z majetnějších hospodářů pan Voženílek. Byl to ten, který měl na zahradě u plotu řadu krásných třešňových stromů na jejichž plody jsme měli spadeno. Protože byly za plotem, kde vždycky pobíhal zlý pes, mohli jsme obvykle jen pomocí klacků srážet třešně dolů z větví přečnávajících do silnice. Byly to vynikající třešně a vícekrát nás kvůli tomu někdo proháněl.

Za sovětské vlády byl starostou náš strýc Adam. To bylo jen krátké období. Během války, za německé okupace byl starostou Bečán. Starosta zprostředkovával styk občanů s úřady, organizoval rozpis dodávek obilí, koňů a dobytka, což začalo za sovětů a pokračovalo ještě mnohem bezohledněji za německé okupace.

Na Zálesí se také udržovala celá řada nejrůznějších zvyků, které si naši prarodiče přivezli s sebou z české a moravské země. Předávali je svým dětem a tak se udržely v podstatě v nezměněné podobě až do jejich návratu do Československa v roce 1947. Kontakt s původními rodišti byl velmi sporadicky za carského Ruska a o něco intenzivnější v době polské vlády. Alespoň

prostřednictvím tisku, literatury, výuky ve školách s českým vyučovacím jazykem, výjimečně návštěvami staré vlasti (například při příležitosti Vsesokolského sletu, na kterém byl jednou i náš otec) a podobně.

V období sovětské okupace a za války došlo k úplnému přerušení jakýchkoliv styků..Přesto se stále zpívaly české písně a tančily české tance. Babičky vyprávěly dětem české pohádky. Mezi Čechy bylo hodně muzikantů a na vesnicích měli svoje kapely.

Zakládaly se různé spolky, pracoval Sokol, ale jen do sovětské okupace. České pivovary vyráběly české pivo, pekl se český chleba, koláče, buchty a strava byla vysloveně česká, knedlíky s vepřovou pečení a zelím nevyjímaje. Totéž se týkalo oblečení a udržovaly se také tradice krojů, podle toho, kdo odkud pocházel.

Na venkově se všichni dospělí dobře znali. Věděli kdo kde bydlí, v jakých žije poměrech, kolik má dětí atd. Proto od malička vedli svoje děti k tomu, že musí každého dospělého uctivě pozdravit. Při setkání s **každým** dospělým musely děti, pokud chtěly být považovány za zdvořilé, zásadně zdravít „pochválen buď pán Ježíš Kristus“ a dospělý obvykle odpovídal „až na věky-ámen“. Pokud jste zdravili někoho kdo pracoval na polí nebo jinde, pozdrav musel být „pomáhej pán Bůh“ a odpovědi měla znít „i dejž to pán Bůh“ Nedodržení těchto pravidel bylo považováno za velmi hrubé porušení zdvořilosti.

Když jsme to slyšeli poprvé, zdály se nám ty pozdravy směšné a archaické, ale brzy jsme to museli používat stejně jako ostatní. Dlouho se mi zdálo moc podivné, že musím tak nezvykle zdravít a tím vlastně obtěžovat úplně neznáme cizí lidi a ze začátku jsem se moc styděl. Postupně jsme si však zvykli. Stejně tak obyvatelé ctili mnoho všelijakých zvyků spojených s křesťanskými svátky jako byly vánoce, velikonoce, různé druhy půstů a oslavy některých svatých.

Podle většiny obyvatel bylo také smrtelným hříchem, například, pracovat v neděli. Kdo si to dovolil, byl označován za neznaboha. Mezi lidmi panovalo mnoho nejrůznějších pověr a oni tomu skutečně věřili. Bezbrannost vůči přírodě, počasí, bouřkám, bleskům a dalším přírodním úkazům, které ale rozhodovaly o úspěšnosti jejich života, je v tom jenom utvrzovala.

S ubíhajícím časem nastávala pro naši rodinu stále horší a horší situace. Kromě zásadních problémů s nedostatkem jídla, jsme byli v situaci, že se nebylo do čeho obout ani obléci. Celé léto až do pozdního podzimu jsme chodili bosky. Pamatují si velmi dobře, že jsme na podzim běhali i po zamrzlých loužích a led nás pátil do šlapek. Dřeváky, které jsme začali nosit místo bot, jsme nazouvali až když napadl sníh. Naučili jsme se sami léčit poraněné nohy. Nejčastěji to byla ukopnutá kůže na palci, zapíchnuty trn, nebo včelí či vosí píchnutí. Na krvácející ránu jsme přikládali list „babky“ což byl jitrocel. Kupodivu nám to pomáhalo a skoro nikdy nevznikaly žádné

komplikace. Tam snad takové věci jako tetanus ani neexistovaly.

Všichni jsme měli stále hlad a naučili jsme se jíst všechno možné. Zvlášť citelně nám potom chyběl chleba, který jsme neměli a nejedli skoro dva roky. Hlavní potravinou v té době byly brambory, nemusely se mlet jako zrní a tím pádem nebyly Němci tak kontrolovatelné. Stačilo je uvařit nebo upéci v troubě, oloupané, případně ve slupce a ihned se daly konzumovat. Ovšem chuťové problémy nastaly, když z našeho jídelního lístku zmizela také sůl. Na to se moc zvyknout nedalo.

Velké obtíže ovšem byly s uskladňováním brambor. Nesnášely na rozdíl od obilí sebemenší mráz. Musely být uskladněny ve tmě, za teploty neklesající pod pět stupňů. Nesnášely při uskladnění ani přílišné sucho ani větší vlhko. Prostě měly svoje nároky. Stačila teplota kolem nuly a na bramborách se to ihned poznalo. Po tepelné úpravě byly sladké a nedaly se jíst.

Sklepy nikdy nebyly dostatečně veliké na to, aby se tam mohlo uskladnit dostatek brambor na jídlo pro lidi a na krmení dobytka. Proto se k uskladnění brambor používalo tak zvaných krechtů. To byla čerstvě vykopaná obdélníková jáma na polí, hluboká necelý metr, která byla vystlána slámou a do ní se nasypaly brambory do takové výšky nad úroveň původního terénu, aby se samy na něj nerozkutálely. Pak se brambory přikryly slámou a na tu se naházela hlína, z původního výkopu, takže to tvořilo takovou podlouhlou pyramidu. Nahoře na hřebenu

pyramidy, se pomoci otepí slámy ještě v určitých odstupech od sebe vytvořily dýchací komíny. Musely být ovšem dobře ucpány slámou aby tam nepronikl mráz.

Dobře udělaný krecht, vydržel i ty největší mrazy. Rozebírat se mohl, pokud teplota stoupla alespoň trochu nad nulu, když už byly sklepy, kde se nacházely brambory pro denní používání, prázdné. Dal-li se ještě po rozebrání krechtu očekávat i sebemenší pokles teploty pod nulu, musely se brambory z již otevřeného krechtu přestěhovat do sklepa, anebo krecht znovu bezvadně utěsnit.

Takových krechtů měli hospodáři s početnějším domácím zvířectvem vždycky více. Z krechtu se dalo také odebírat denně, ale po každém odebrání se otvor musel velmi pečlivě zajistit proti mrazu. Pokud brambory zmrzly, musely se vyhodit. Brambory byly naši nejdůležitější potravinou, která nám zachraňovala život především v zimě, od roku 1941 do jara 1944.

Podobně sedláci uskladňovali krmnou řepu, kterou každý z nich na krmení dobytka pěstoval. Krmná řepa však sloužila k příkrmování domácích zvířat také v létě když rostla. Jakmile začala růst a měla větší listy, chodili jsme pravidelně „lámat křást“, jak se to foneticky vyslovovalo. To jsme z každé bulvy ulomili jeden až dva nejstarší a tedy největší krajní listy. Dávalo se to kravám, kozám i králíkům. Protože se trhlo postupně, listy stačily dorůst a řepě to vůbec nevadilo, dorůstala do velkých rozměrů a výnosy byly značně vysoké.

První vánoce na Zálesí jsme prožívali více než skromně. Místo stromečku jsme měli holou větev z listnatého stromu, ozdobenou námi vyrobenými ozdobami, ovocem, sušenými křížaly, oříšky a podobně. Naučili jsme se z papíru dělat docela pěkné řetězy a další ozdoby ze dřeva nebo z papíru a z kaštanů. Dárčky pod tímto stromkem byly především z oblasti jídla, na což jsme se moc těšili.

Hračky jsme si také vyráběli sami z toho co bylo právě po ruce. Například vrtulky, které jsme si vyřezali ze dřeva a dírky doprostřed vypálili rozžhaveným drátem. Pak jsme do dírek navlékli tenký provázek a kdo to uměl roztočit, tak si s tím docela dobře pohrál. Ze starých špulek od nití, jsme vyráběli pohyblivé „tanky“ které uměly s využitím gumy překonávat překážky a podobně. Na jaře a v létě jsme zase z lískových a vrbových větví vyráběli píšťalky. Šavle a koně z lískových prutů nám sloužily k různým bojovým hrám. Měli jsme svoje tajné skrýše, místa v lese kde rostly nejlepší houby, svoje oblíbené knihy, místa ke koupání a další speciality.

Pod stromečkem jsme zpívali koledy a učili jsme se nové české i ukrajinské od místních dětí. Na Štěpána tam bylo zvykem chodit koledovat po okolních usedlostech, za což nám hospodyně dávaly výslužku. Pro nás to bylo naprosto nezvyklé, ale protože výslužkou bylo jídlo, tak jsme velmi rychle tento zvyk přijali. Mohli jsme tak po dlouhé době zase ochutnat koláče a jiné selské dobroty. Koleda to byla mezi sousedy takřka

povinnost. Co se týká štědrovečerních jídel, tak jsme se bohužel museli spokojit s tím co bylo k dispozici a toho bylo velmi málo. Nebyly žádné ryby, z masa jsme měli králíčí a slepičí, což pro nás byla veliká hostina. V roce 1941 o vánocích ještě bylo trochu soli, takže to byla pochoutka. Pak jsme podle místních zvyků dělali (nevím zda původem ukrajinskou nebo ruskou) „kuťu“, což byla oloupaná vařená pšenice s mákem a medem a moc nám to chutnalo. Pšenice se před vařením musela nejméně na jeden den namočit. To bylo typické štědrovečerní jídlo, které nesmělo na štědrý den v žádné rodině chybět. V českých rodinách se dělaly koláče a další česká jídla. Hospodáři také obdarovávali něčím dobrým svoje koně, krávy a ostatní zvířata. Chodilo se i do zahrady ke stromům a na pole, aby byla dobrá úroda.

Tím to ale neskončilo, protože zase kvůli dobré úrodě jsme koledovali i na nový rok. Povinnosti každého koledníka při koledování, bylo „rozsévat“ na podlahu zrní. K tomu patřila taková příhodná koleda-říkanka.

Stejně tak se chodilo, ale tentokrát pod okna, s hvězdou koledovat i na tři krále. My jsme ale hvězdu neměli, takže o třech králích jsme koledovat nešli. Obdivovali a záviděli jsme červeně zářící hvězdu koledníkům, kteří přicházeli pod okno k nám. Tříkrálovou koledou vlastně teprve končily vánoce.

Protože tam takřka všichni (kromě Poláků) byli pravoslavného náboženství, tak se tohle všechno odehrávalo o čtrnáct dnů později nežli u

katolíků. Jedinou katoličkou v naší rodině byla naše teta, Helena Lastovecká, protože si vzala Poláka. Její děti Jiřina a Zosia byly také katolického vyznání. Za německé okupace to všichni museli tajit, protože se báli, aby je nezlikvidovali banderovci. Náboženství tam mělo obrovský význam, vzhledem k staletému nepřátelství mezi pravoslavnými a katolíky a tak vlastně mezi Ukrajinci, Rusy a Poláky. I za druhé světové války to v našem okolí stálo mnoho lidí život. Bohužel náboženská nevraživost na celém světě přetrvává dodnes. A po celá staletí proti tomu zatím nikdo nenašel žádný lék.

Po tříkrálovém svátku se všechno zase vrátilo do normálních kolejí. Zima tehdy byla velmi tuhá, napadala spousta sněhu, vytvořily se veliké i více než dvoumetrové závěje, mrazy překračovaly minus třicet stupňů. Kolikrát jsme se museli prokopávat sněhem, abychom se vůbec dostali z domu. Okna jsme, kvůli zimě, měli do poloviny ucpaná pilinami, všechny otvory do sklepa zacpány slámou, ale stejně vždycky do rána v kuchyni, kde jsme spali, všechno zmrzlo. Voda ve kbelíku vymrzala až na dno. Nic se proti mrazu nedalo uchránit. Dokud jsme ještě měli chleba, tak také zmrzl. Na rozdíl od brambor, mu to však moc nevadilo.

My jsme ze sněhových závějí měli radost, stavěli jsme si ze sněhu bunkry, sněhuláky a užívali si dětských radovánek. Přes den, když svítilo sluníčko, teplota vzrostla tak na minus deset a na přímém sluníčku dokonce sníh tál a ihned se z toho

dělaly velikánské rampouchy. Ty jsme s oblibou lámali a cucali, za což nás rodiče, když to viděli, moc hubovali. Protože naše brusle už byly malé, případně zničené, vyráběli jsme si ze dřeva a drátu brusle, které nám jakž-takž sloužily ke klouzání. Všechny louže a rybníky byly vymrzlé a led na nich byl hladký jako sklo. Byl tak průhledný, že skrz něj bylo vidět, i do hloubky více nežli 1,5 metrů, na dně zamrzlou travu a sem tam dokonce v ledu zamrzlé rybičky a žabky. Zvláštní bylo, že v některých místech se nacházely dost hluboko v ledu a to v různých hloubkách, zamrzlé vzduchové bubliny různých velikostí což vytvářelo velmi zajímavá uskupení. Nic podobného jsem jinde neviděl. Na oknech mráz kreslil překrásné obrázky, moc rádi jsme je zblízka pozorovali, vytvářelo to úplně jiný fantastický svět. Byla to prostě pravá ruská zima.

Protože v zimním období bylo méně práce a do školy jsme v zimě roku 41/42 nechodili, hodně jsme četli. Měli jsme literaturu, která předtím sloužila rodičům. Maminka například odebírala z Československa a nechala si svazovat časopis. Jmenoval se „Hvězda“, časopis paní a dívek, celé ročníky byly svázané do tvrdých desek. Byly tam i různé povídky na pokračování a jiné dobové zajímavé čtení. Tatínek odebíral také český časopis „Niva“, kde byly zajímavé články o literatuře a výtvarném umění i ukázky prací mladých básníků, spisovatelů a výtvarných umělců. Dále to byly knihy rodičů a především literatura, kterou se

podářilo zachránit z Němci likvidovaných knihoven.

Šlo o české, polské, ukrajinské a ruské publikace světové klasiky i národního písemnictví. Měli jsme všechny žánry, od pohádek, přes poezii, beletrii, historii, dokumentaristiku až po naučné publikace. Například si pamatují, že rodiče vlastnili krásnou knihu z oblasti medicíny. Byla tam vyobrazená lidská těla, jako skládané obrázky, které velmi názorně a přesně ukazovaly všechny vnější i vnitřní orgány lidského těla a vysvětlovaly jejich funkci i možné poruchy, jejich příčiny a způsoby nápravy poruch. Protože těla, byla vyobrazena se všemi podrobnostmi, včetně vnějších a vnitřních pohlavních znaků i děťátka v děloze matky, rodiče neradi viděli, když jsme v tom listovali. S využitím informací z této knihy jsme také v době války od roku 1941 do roku 1945 léčili naše neduhy.

Pak jsme měli něco jako Komenského Orbis Pictus, kde byly obrázky s texty o těch nejružnějších a nejpodivnějších lidech, zvířatech a věcech z celé zeměkoule. Získali jsme mnoho publikací s pracemi takových spisovatelů jako byly (namátkově) Jirásek, Čapek, Arbes, Sinkievič, Servantes, Puškin, Tolstoj, Lermontov, Krylov, Čechov, Gorkij, Ševčenko, Franko, Lesia Ukrajinka, Balzak a spousta dalších.

Přečetli jsme za období války obrovské množství literatury a bylo to jak zábavné tak i poučné. Asi nám čtení z části nahradilo i vzdělávání, které bylo válkou přerušeno. Naučil

jsem se číst polsky, rusky, ukrajinsky a česky stejně dobře bez rozdílu. Dokázal jsem se vžívat do čtených příběhů a představovat si všechno co jejich hrdinové prožívali. Protože jsme neměli večer dostatek světla, četl jsem kolikrát i venku při měsíčku a otec mně honil a nadával, že si zkazím oči.

Knihy nám moc pomohly v překonávání, všech těžkostí. Tam jsme utíkali do jiného světa a zapomínali na ten hlad a bídu kterou právě prožíváme.

Zimní měsíce utíkaly velmi pomalu. Rodiče při tom měli stále stejné starosti: jídlo, oblečení, obutí, topení a strach aby někdo neonemocněl.

V těch silných mrazech se spotřebovalo hodně dřeva. Musel jsem stále pomáhat otci řezat kmeny stromů na špalky, které jsme potom štípali sekerou. Byla to únavná jednotvárná a zdlouhavá práce, za špatný způsob tažení pily jsem byl neustále otcem napomínán a proto mně řezání dřeva nebavilo. Zásoby dřeva však nikdy nebyly dost velké. Se sekerou, což už bylo zajímavější, mě otec viděl pracovat nerad, protože se bál abych se nesekl do nohy. Vždycky mně nabádal, abych při štípání sekal doprostřed špalku a měl nohy rozkročeny co nejvíce od sebe tak, aby sekera směřovala do mezery mezi nohy. Některé větší a sukovatější pařezy otec štípal pomocí dřevěných a ocelových klínů.

Dokud byly zásoby mouky, tak jsme pekli chleba, což byla náročná procedura. Těsto na chleba jsme zadělávali ve velké dřevěné díži, aby

byla využita celá plocha rozpálené pece, kam se, pokud si to dobře pamatují, vešlo celkem dvanáct bochníků chleba.

Nejdříve se připravil kvásek. Dělal se ze zbytku (větší hrsti) těsta, z minulého pečení. Tu trošku těsta jsme tam vždycky schválně nechávali. Bylo úplně seschlé, museli jsme ho rozředit a upravit, aby chleba dobře kynul. Odpoledne, den před pečením se těsto mísilo. Do díže se sypala na sítu prosáta mouka, dávalo mléko nebo voda, sůl, trochu kmínu a to se pomocí kopisti mísilo tak dlouho, až těsto bylo úplně homogenní. Běhali jsme s kopisti kolem díže a střídali se, protože to bylo namáhavé. Po vymísení jsme těsto přikryli a do rána ho nechali kynout.

Ráno otec zatopil v peci tak, že do ní naložil hranici dlouhých, obvykle březových polen, až byla úplně plná, polena podpálil, zavřel vstupní otvor a nechal dřevo vyhořet. Potom ještě rozhrnul žhavé uhlí rovnoměrně po celé ploše pece. Když byla pec vyhřátá, zkusil její připravenost tím, že tam vhodil věchet slámy. Pokud sláma chytila a shořela ještě ve vzduchu byla pec správně připravena. Mezitím se těsto na chleba ještě krátce promísilo a udělaly se z něj kulaté bochníky, které se položily na pomoučené ošatky. Tam se těsto nechalo ještě trochu vykynout. Svrchu se peroutkou potřelo vodou a posypalo špetkou kmínu.

Pohrabáčem s dlouhou násadou se vyhrabaly z pece zbytky žhavého uhlí ven na předprseň pece a bochníky těsta se sázely dřevěnou lopatou do pece. Muselo se to dělat rychle a

šikovně. Po vsazení všech bochníků, se pec zavřela a zbytky žhavého uhlí z předprsně se pohrabáčem přihrnuly ke spodní části dvířek pece.

Doba pečení byla kolem pěti hodin. Po vytažení pecnů chleba z pece se každý bochník potřel svrchu vodou, aby dostal správný lesk. Chleba byl voňavý a strašně chutný. Rodiče nám ovšem bránili v jedení příliš teplého chleba, abychom si prý nezpůsobili zauzlení střev (perevorot kišek, tomu říkali), dodnes nevím je-li to pravda. Již v roce 1942 však pečení skončilo, protože jsme neměli mouku a zmizela i sůl.

S Jiřinou jsme také museli pomáhat v kuchyni. Tak jsem se naučil dělat těsto na nudle, rozválet ho a vyrobit i docela tenounké domácí nudličky. Vařilo se kyselo, česnečka, bramboračka, mléčná polévka a podle ročního období i polské ovocné polévky a boršč. Polévky třešňová, jahodová, višňová, jablečná, šťovíková, zelňačka nebo kapustová byly jistě zdravé, ale většinou chybělo to další. Sváteční byla polévka slepičí. Maminka měla tu zázračnou schopnost, že dokázala rozdělit maso ze staré slepice na sedm, později i pro Lůdu, na osm stejných porcí.

Nám tehdy chutnalo všechno. Na večeři jsme často mívali kyselé mléko a v troubě pečené brambory, které jsme snědli i se šlupkou. Nejhorší pak byla nedostupnost chleba a soli. Jakmile jsme však začali pracovat u sedláků za potraviny nebo za pomoc s obděláváním naší půdy, bylo to lepší, protože ve službě jsme dostávali i najíst. Nebylo to pochopitelně nic přepychového, ale přežít se s tím

docela dobře dalo. Rodině to také patřičně odlehčilo.

Jakmile začalo jaro a s ním jarní práce, bylo hned více starostí. Podařilo se nám, s pomoci sedláků u kterých jsme pracovali, obdělát část naší půdy, kde jsme zaseli hrách, čočku, trochu pohanky a zasadili brambory. Tím se naše vyhlídky na přežití v dalším roce trochu zlepšily.

Přiblížily se velikonoce a to byly svátky, které se slavily podle starých českých a moravských zvyků. Pekly se zase koláče, barvila vajíčka a pletly pomlázky. Na pomlázku jsme chodili do všech usedlostí, kde byla v domě děvčata našeho věku. Vyráželo se brzy ráno, před východem slunce. Děvčata se schovávala na půdách ve stodolách a chlévech, našim úkolem bylo je najít vypomlázkovat a dostat za to výslužku, což byla většinou obarvená vajíčka. Hráli jsme také takovou hru, ťukání vajíček. Ťukalo se špičkami a vyhrával ten, komu vajíčko vydrželo. Naučili jsme se poznávat pomocí opatrného ťukání vajíčkem na zuby, které vajíčko je pro tyto účely nejvhodnější. Tak jsme se přecpali vajíčky a seznámili s dalšími zvyky místních obyvatel.

Příroda na Zálesí byla skoro nedotčená a tak jsme, také poprvé, přímo pozorovali její probouzení, jak začíná odtávat sníh a jak se přes něj derou ven sněženky, vylézají první žáby, brouci a další živočichové, včetně jejich rozmnožovacího procesu, který přímo explodoval. Prostě řečeno válka, neválka v přírodě se děly každoroční, pro nás neznámé zázračné věci. Poprvé jsme zažili

rozkvétání stromů, nálety chroustů a hromadné rojení nejrůznějších dalších brouků. Ze země začaly vylézat a růst nejrůznější rostlinky. Všechno to bylo nové, čistoučné, čerstvé, s jasnými výraznými barvami, něco pěkně vonělo, něco zase páchlo a nic z toho jsme tak zblízka neznali.

Pro místní kluky a děvčata nic zvláštního, samozřejmost, kdežto pro nás to byly obrovské objevy, které jsme se snažili poznat a pochopit. První jaro prožité v tak bezprostřední blízkosti přírody bylo pro nás nezapomenutelné.

Spoustu věcí jsme ani nedokázali pojmenovat, rostliny, ptactvo, hmyz a vodní živočichy. Podobně jsme objevovali pro nás nové zvuky v přírodě, hlavně zpěv ptactva, hluk bouřky, deště, dopadajících krup, ranní kokrhání kohoutů, noční štěkot psů a ostatní zvuky vydávané domácím zvířectvem, které jsme nikdy předtím neslyšeli. Nevídanými pro nás byly i takové děje, jako například jak čurá a vyměšuje kůň i ostatní domácí dobytek, krmení hříběte u kobyly a telátka u krávy a další.

Objevovali jsme v denním životě mnoho novot. V dřívějších dobách, když jsme bývali na venkově jen dva tři týdny a to vždy v létě, byl okruh našich zkušeností značně zúžený.

Poznali jsme naplno jak chutná zemědělská práce. Ze začátku při žnících. Na podzim při vybírání brambor, řepy a při další práci na kterou jsme tehdy stačili. Tentokrát nešlo jen o krátkou, několikahodinovou výpomoc, ale o vícedenní soustavnou práci, kdy víte, že na vás například čeká

několik hektarů brambor na vybrání a nikdo jiný to za vás neudělá. Byla to pro život dobrá zkušenost a na Zálesí jsme rychle pochopili, že bez práce opravdu nejsou koláče.

Místní děti byly na tu dřinu od malička zvyklé, musely umět poklidit stáj, chlévy, připravit krmivo, nakrmit zvířata a pracovat podle svého věku a možností na poli. Odstranit každý den hnůj z chlévů a stájí, znamenalo vyčistit stání jednotlivých zvířat, naložit hnůj na trakař a vyvézt ho na hnojiště. Pak podestlat čerstvou slámu v každém stání. Všechny práce musely být udělány každý den. V době, když byly koně v práci a krávy na pastvě to šlo snadněji, obtížnější situace nastávala, když v zimě byla zvířata ve svých stáních. Pak také hrozilo, že vás zvíře může kopnout, kousnout nebo jinak poranit, podle své povahy. Čištění koní a krav to byl další náročný a někdy i nebezpečný úkol.

Kromě přípravy a naložení krmení zvířatům, které bylo rozdílné pro koně, krávy, prasata a drůbež, dostávala zvířata alespoň dvakrát denně napít. Kůň dokázal vypít i více než jedno vědro naprosto čisté vody. Kravám se do nápoje přidávaly otruby, případně řezanka, kterou jsme vyráběli z ovesné nebo ječné slámy na řezačce. Všechno bylo na ruční pohon, čerpání vody, řezání slámy, rozsekání brambor, naložení a vyvezení hnoje, dovoz slámy a další. Zvířata musela být krmená také nejméně dvakrát denně. Koně byli podle zatížení přikrmováni i vícekrát. Vůbec se ovšem nezmiňují o dalších činnostech, jako bylo

vaření jídla, úklid celé usedlosti, což představovalo kromě obydlí i zametení celého dvora, kde slepice koně a krávy nadělaly spousty výkalů. Další bylo dojení především krav, případně koz a zpracování mléka na máslo, tvaroh a podobně.

Obrovskou starost představovala mláďata. Ať to bylo hříbě, tele, kuře, káčátko nebo housátko, mláďata musela dostávat potravu podle stáří až pětkrát denně. Hospodyně tam pěstovaly také perličky, krůty a liliputky. To celodenní zatížení bylo sice v čase rozloženo, ale nesmělo se vynechat ani jediný den. Proto buď museli mít lidé tu práci moc rádi, nebo si uvědomovali, že jediné tak se mohou uživit a celý svůj život vědomě podřídit takovému zatížení.

Náš postoj k tomu co všechno jsme se museli naučit a dělat, byl v podstatě stejný, šlo nám o přežití, tak jsme se všichni snažili co nejlépe uspět a práci vykonávat co nejpečlivěji.

Dokonce i Světozár v pozdější době (asi v létě roku 1944), musel ve svých osmi letech jít na nějaký čas pracovat k jednomu hospodáři do Josefovky. Jinak chodil pást krávy k Šedivům a dalším hospodářům na Zálesí již dříve. Jarouš chodil pracovat na různé usedlosti stejně jako já a Jiřina. Protože byl ode mne o dva roky mladší tak některé práce (kosit obilí, orat, vláčet, sekat dřevo a p), ještě nemohl dělat. Doma trvale zůstávali jen otec, Hvězdík a Lůďa. Maminka pracovala stále jen při sezónních příležitostech.

Za tvrdé německé okupace v cizích službách

Z předchozího přímo vyplývá jak potřebná je v zemědělství každá práce schopná ruka. Přitom jsme se vůbec nedotkli toho nejdůležitějšího, obdělávání polností, luk a péče o les. Proto v období, kdy Němci odčerpávali pracovní síly i ze zemědělské oblasti, byla velmi vítána každá pomoc a to i poměrně malých dětí. Dělaly to na co stačily jejich síly a šikovnost. Bylo až s podivem co všechno dokázaly a jak se uměly přizpůsobit potřebám doby.

To umožňovalo naši početné rodině, nabídnout služby svých větších dětí, za potraviny, případně za pomoc při obdělávání a sklizení našeho pole, protože jsme sami nevlastnili koně ani potřebné hospodářské nářadí. Tak jsme začali postupně pracovat u jednotlivých hospodářů. Především dle potřeby, jednorázově, naše maminka a pro dlouhodobější práce Jiřina, já, Jorouš a ke konci války Světozár, dokonce i Hvězdík chodil později hlídat dobytek na pastvě.

Maminka pomáhala hlavně při sezónních pracích, jako bylo jarní sázení brambor, jednocení řepy, „buráků“ jak se tam říkalo, o žních, při podzimní sklizni brambor a řepy. My jsme začínali (kromě Jiřiny která nechodila pást krávy, ale pomáhala v hospodářství) tak říkajíc od piky. První práce nás, kluků, byla smluvní každodenní pastva krav a výjimečně, když měli volno od práce i koní. Pak postupně přibývaly další práce, příprava

krmení, kam patřilo navezení sena a dalších produktů, rozsekání vařených brambor sekáčkem na brambory a jejich smíchání s otrubami pro prasata, nadělání řezanky ze slámy což se přidávalo do krmení kravám, příprava podestýlky, nanošení dřeva na topení a podobně.

Krávy jsme pásli každý den a za každého počasí. Když pršelo tak jsme si nasazovali na hlavu pytel, u kterého se předtím oba rohové konce strčily do sebe což vlastně vytvořilo kápi..

Aby nám krávy a koně neutekly musely být spoutány. Krávy jsme poutali dvojím způsobem, buď se ji řetězem na přivazování přitáhla hlava k jedné přední noze, nebo jsme ji obě přední nohy svázaly koženým řemenem, nebo silným provazem k sobě na takovou vzdálenost, jakou nohy měly, když kráva nebyla v pohybu. Pak se délka jejího kroku zkrátila právě na tuto vzdálenost, nebo při pohybu musela skákat.

Koně jsme poutali jen tímto druhým způsobem. Hlídali jsme zvířata aby se nedostala na cizí pozemek a neustále je „obraceli“ správným směrem. Pole jednotlivých hospodářů byla poměrně úzká, takže jsme museli dávat neustále pozor. Platilo tam totiž pravidlo, že veškerá zvířata, včetně drůbeže, měl právo „zajmout“ ten komu patřilo pole. Majitel pak musel „zajatce“ vyplatit. Tím si sedláci chránili svoje polnosti, aby nedocházelo k poškozování jejich porostů.

Doba pasení byla velmi dlouhá. „Vyhánělo“ se odpoledne a „zahánělo“ těsně po západu slunce, před večerním dojením krav. Na pastvě jsme si

hráli se sousedními pasáky, všechno to byli kluci, různé hry, dělali ohýnky, pekli brambory a vyprávěli svoje zážitky z minulosti i různé příběhy. Tak se stávalo, že se nám někdy zvířata zatoulala kam neměla a to byl potom křik. Na pastvu jsem si s sebou nosil křesadlo k rozdělání ohně a pokud byla, tak v plátěném pytlíčku trošku soli na brambory.

Protože jsem si pamatoval obsahy přečtených knih, vyprávěl jsem je někdy svým kamarádům, to se jim moc líbilo a vždycky potom, když jsme se více poznali, po mně chtěli další vyprávění, sami se totiž ke čtení moc nedostali. Tak se pro nás pasení krav stalo docela zábavnou záležitostí, na kterou se kluci těšili také proto, že některé napínavé příběhy jsem musel vyprávět na pokračování.

V létě 1942 začala Jiřina pracovat u našeho souseda Matějky. Vypomáhala při žních a při poklizení dobytka. Narodil se jim další syn, kterému říkali Žéňa a Jiřina ho často hlídala. Já jsem pásł krávy u jednoho z Voženilků, který měl usedlost blíž k našim příbuzným Šedivým. Jarouš chodil pásť krávu právě k naší příbuzné, babičce Šedivé, jak jme ji říkali. Kráva měla černobílou barvu a jmenovala se Petruška, na rozdíl od krávy našeho dědečka, která byla červenobílá a jmenovala se Malina.

Na Zálesí měl každý kůň i kráva svoje vlastní jméno. Petruška někdy odmítala poslušnost a tak s ní bylo dost práce. Páslo se v zahradách, na loukách kolem lesa, na úhoru a na strništích, kde

byl vysetý pro příští sklizeň jetel nebo „lucerka“ (což se selo současně s obilím, po jehož sklizni začal strništěm podrústat mladý jetel). Místní hospodáři, přesto, že pole hnojili, po čtyřech až pěti létech sklizní, nechávali pole nejméně rok, dva odpočinout jako úhor a pávě tam jsme také pásli krávy. Všichni jsme se rychle učili i další práce, jako bylo sekání kosou, ustrojení a zapřahání koní, ovládání koní při jízdě s vozem, orání půdy pluhem, bránování pole, sázení brambor a jejich příprava před sázením a podobně. Tam se brambory před sázením rozkrájely na kousky tak, aby každý kousek měl alespoň tři očka, tím se podstatně snižovala potřeba sadby.

Na podzim roku 42 již jsem byl schopen zajet s trakařem pro krmení, nasekat ho kosou, dovézt k chlévům a naložit příslušné dávky zvířatům. Zacházení s koňmi a kravami vyžaduje dost velikou zkušenost a je ovlivněno povahou každého zvířete. Musíte je naučit aby vás respektovali, což někdy není nic jednoduchého. U některých zvířat to jde přes krmení a laskavé zacházení, ale někdy to chce i jiné metody a to všechno co mladí domorodci vstřebávali celý svůj dosavadní život, jsme museli rychle získat také, pokud jsme nechtěli doznat nějaké úhony.

Střídali jsme jednotlivé zaměstnavatele, podle jejich potřeby. Jiřina také pomáhala u jedné rodiny Huňátů, která žila dost daleko na lesní samotě a zůstávala tam i přes noc. Protože jsme se stále více zapracovávali, mohli jsme vykonávat náročnější práce, jako bylo kosení obilí o žních,

orání větších lánů pole a již samostatně jsme zvládali přípravu i vlastní krmení koní a dobytka.

To ovšem znamenalo vstávat s východem slunce, nakosit potřebné krmení, přivést ho, dát ho zvířatům, napojit a ošetřit je, vyčistit jejich stání a podestlat, připravit dříví pro celodenní potřebu a pak teprve se jít nasnídat. Potom začínal další kolotoč prací podle ročního období a počasí. Práce končila zase až po západu slunce a to stejnou péčí o zvířata.

Pracoval jsem myslím celkem dvě sezóny také na samotě u Huňátů. Byl to bratr toho Huňáta kde pracovala naše Jiřina. Trávil jsem tam vždy celý týden a jen na neděli jsem dostával volno. Nejhorší byly dlouhé dny v létě, kdy se muselo vstávat ve čtyři ráno a pracovní den končil po deváté večer, takže člověk byl zapřažený i více než 17 hodin denně. Tam to lidé považovali za samozřejmost. Stejně zkušenosti ze služby u sedláků měl Jaromír a později i Světozár, hospodáře pochopitelně nezajímalo nic jiného než dobře vykonaná práce. V zimě kdy bylo práce podstatně méně, nás již obvykle jako pomocníky nepotřebovali.

Práce v zemědělství má svůj vlastní život, související s rytmem života zvířat, a rostlin a vůbec nekončí. Hospodář na svoji usedlosti nikdy nemůže prohlásit, že má všechno hotovo. Pokud jednu činnost dokončí je vždycky potřeba udělat nějakou další důležitou práci.

Vzhledem k tomu, že na Zálesí nebyla elektřina a dokud byl petrolej, tak se svítilo jen

petrolejkami a lucernami, ustávala práce, vzhledem k nedostatku světla, jedině v noci a v neděli. Pochopitelně kromě účasti při porodech různých zvířat, ošetřování zvířecích nemocí a v podobných neodkladných případech, které se obvykle děly v noci a mnohdy i v neděli. To byly také jediné výjimky, kdy místní obyvatelé práci v neděli připouštěli.

Ve školních létech 41/42 a 42/43 jsme do školy skoro vůbec nechodili, když tak jen krátkou dobu na začátku podzimu dokud bylo teplo. Škola totiž neměla ani palivo na otop. Myslím také, že naši učitelku, paní Chramostovou, v té době nikdo neplatil. Když tak ji dobrovolně naturáliemi přispívali na živobytí místní sedláci.

Školu tvořila přízemní zděná budova z červených cihel, kde byla jedna třída a byt paní učitelky. Před školou bylo hřiště a vedle hřiště stála zvonice se zvonkem. Na něm se oznamoval konec přestávek, ale také klekání a umíráček. Kousek dál byl malý rybníček, který nám v zimě sloužil ke klouzání.

Na hřišti jsme o přestávkách a při tělocviku vždy velmi vášnivě hráli vybíjenou. Jednotlivá mužstva pečlivě vybírala svoje reprezentanty a pak docházelo k urputným soubojům. Každý se snažil, aby se dostal do některé reprezentace a na hřišti dělal co uměl. Problém byl s míči. Nedaly se nikde koupit a v celé vesnici byly pouze dva. Důležitost majitelů míčů tak byla nasnadě. Když docházelo ke konečné fázi bitvy, byli vždy nejdůležitější ti dva hráči kteří tam zůstali a sváděli konečný souboj.

Pokud si pamatují tak ti poslední dostávali tři životy a bojovali do roztrhání těla.

Jak chuděra paní učitelka Chramostová dokázala v jedné místnosti vedle sebe naučit vlastně čtyři ročníky, to mi dodnes není jasné, ale její žáci úspěšně pokračovali v páté třídě v sousedním městečku. A to kromě povinných předmětů, včetně tělocviku, výtvarné výchovy a zpěvu, učila navíc i další jazyk, češtinu. Celá vesnice ji měla ráda, věděla a tolerovala, že za ni chodí místní kovář, což na puritánské poměry na Zálesí znamenalo velmi mnoho. . Měla něco s nohou a trochu kulhala.

Nejhorší pro naši rodinu byla zima na přelomu let 1941/1942, to jsme se ještě nestačili skoro vůbec adaptovat a pořádně jsme nevěděli co nás čeká. Tak jsme se dostali do situace, kdy nebylo jasné jak to bude zítra. Chybělo všechno, od jídla, přes oblečení, hygienické pomůcky, po zdravotní potřeby.

Problémem bylo například i stříhání vlasů. Holič na Zálesí nebyl, otec někde sehnal stříhací strojek a všem klukům stříhal hlavy vždy dohola, strojku se říkalo „mašinka“. Také jsem se s ním naučil pracovat a stříhal jsem mladší sourozence. Maminka zase upravovala vlasy Jiřině.

Stejné problémy byly se vším možným z každodenního života. Místo příborů, a talířů, které pomalu docházely, jsme například začali používat ze dřeva vyřezávané lžíce i misky.

Velkou pomocí v jídle bylo kozí mléko, zvláště pro nejmenšího Hvězdíka a později Lůdu.

Hvězdík jednou v zimě čekal až maminka podojí kozu a hrál si tak, že začal olizovat sníh z kování u chlívku a jazyk mu k tomu přimrzl. Maminka ho zachránila tím, že mu nalila na jazyk teplé čerstvě nadojené kozí mléko.

Občas jsem s maminkou chodil do Zdolbunova, kde jsme se pokoušeli vyměnit některé potraviny, zrní, čočku, hrách, ovoce a zeleninu za pro nás nezbytné věci, jako byla sůl, cukr, mýdlo. Později však všechno z trhu zmizelo a tak jsme se museli bez toho obejít. Mýdlo jsme dokonce občas vyráběli sami, z kostí a dalších surovin, pokud došlo k úhynu nějakého zvířete.

Cesta do Zdolbunova z našeho konce vesnice byla dlouhá asi dvacet kilometrů. Pokud jsme ji měli absolvovat v jednom dnu, znamenalo to ujít s nákladem přes čtyřicet kilometrů. Proto jsme obvykle nocovali ve Zdolbunově. Stejně byly ty cesty namáhavé, jedna trvala pěšky více než pět hodin.

V létě jsem chodil bos, ale v zimě to byl se dřeváky a nohama zabalenýma v onucích značný problém. Někdy jsme se připojili k některému z hospodářů, pokud jel vozem s koňmi a vzal nás s sebou. Potom byla cesta pohodlnější i když v zimě při velkých mrazech, kdy se jezdilo na saních, jsme stejně, kvůli zahřátí, každou chvíli běželi za saněmi pěšky. Jarouš, který byl o dva roky mladší musel při těch cestách zkoušet ještě víc

Ke konci zimy jsme, asi vlivem nedostatků některých látek v jídle, začali trpět tím, že se nám dělaly vředy především na nohou a někomu také na

rukou. Moc špatně se to hojilo. Jiřina si vzpomněla, že jsme na to dávali „mast“ z medu a mouky, prý to pomáhalo. Tak jsme se pomalu protloukali životem.

Na jaře a v létě, se situace, díky naší práci u sedláků, trochu zlepšila. Pomohli nám obdělat naše pole, také ze zahrady začala být k dispozici zelenina a později i ovoce. Občas jsme z práce domů donesli nějakou výslužku a maminka tak mohla dopřát Hvězdikovi a Ľudi více všelijakých dobrot. Zlepšil se i náš zdravotní stav.

Pomalu jsme se podrobněji seznamovali s okolím. Prošmejdili jsme okolní lesy i pole a objevili různá, pro nás zajímavá místa. Ze začátku, jsme nevěděli, kde se tam dá koupat a tak jsme využívali těch okamžiků, kdy prudký liják zaplnil travnaté strouhy okolo cesty a v tom jsme se koupali a dováděli.

Později jsme objevili dvě místa, kde se voda držela přes celý rok. Jedno, to byla poměrně malá louže, u jedné meze, blízko nás, za Matějkovou usedlosti směrem k Chutoru. Sídlila tím směrem, jak jsme ji říkali Maláška, matka jednoho našeho ukrajinského kamaráda, který se jmenoval Štěpán, ale říkali jsme mu Sťopka. Jeho otec trpěl tuberkulózou a oni pro něj stále sháněli psi sádlo o kterém se tam říkalo, že pomáhá proti tubeře.

Přesto, že to byla malá louže, po dešti se tam dalo koupat a voda se tam držela, sice přes letní vedra jen malinko, ale stále. Žili v ní čolci, žluto až oranžovočerného zbarvení, pulci, žáby, vodoměrky, potápníci, v okolí létala šídla a louži

obývali i další vodní živočichové. V této „louži“, s malou hloubkou, nejvýše k pupku a travnatým dnem, jsem se naučil potápět a dívat se pod vodou na všechny ty tvory.

Ze začátku jsem se musel rukama držet trávy a plížit se po ní, abych nevyplaval nahoru, ale pomalu jsem se to naučil. Později mně to velmi prospělo, a pomohlo zvládnout plavání.

Chodili jsme tam, většinou po dešti za koupáním, čtyři bratři, včetně malého Hvězdíka, který se tam také učil čvachtat ve vodě, někdy i se svými místními kamarády. Také jsme velmi rádi pozorovali všechny ty živočichy, přímo v jejich živlu, protože voda tam byla čirá a průhledná až na dno. V zimě, byla louže obvykle úplně vymrzlá, dalo se tam klouzat a bruslit.

Druhé místo na koupání bylo značně dál. Museli jsme jít po polní cestě, směrem k Mizoči asi 4 km, což trvalo kolem hodiny. Tam byl sice malý, ale podstatně větší rybník nežli byla ta předchozí louže. Myslím že to bylo na poli, které patřilo Matějkům.

Rybník byl mělký, všude se dal projít nohama po dnu aniž by voda přesáhla výšku brady. Jen v jednom místě byla prohlubeň, dlouhá asi deset metrů, kde byla hloubka asi 2,5 m, takže jsme se tam schovali i se zdviženýma rukama.

Ze začátku jsme se tomu místu vyhýbali, ale když nám otrnulo, začali jsme ho proplouvat, po odrazu ze břehu, pod vodou a po dosažení mělčiny na druhé straně prohlubně, jsme si stoupli. Nikdo

z nás totiž neuměl plavat. Mně se tam hodil předchozí trénink v potápění.

Ze začátku byl takový kousek vrcholem odvahy, postupně jsem pod vodou různě mával rukama, abych tu vzdálenost rychleji překonal až jsem samovolně začal plavat. Nejdříve pod vodou a později i na hladině.

Současně se učil plavat Jarouš a pak i Světko. Měli jsme vlastně štěstí, že to bylo tak mělké a že se nikdo z nás neutopil. Po určitém čase, jsme byli ve vodě jako doma. Kromě nám již známých živočichů, tam navíc žily také menší ryby, které jsme se s malým úspěchem pokoušeli chytat.

Od našeho rybníčku, ve vzdálenosti asi jednoho kilometru, již bylo vidět městečko Mizoč. Hlavním průmyslovým podnikem v Mizoči byl cukrovar s velkým rybníkem. Podél cest vedoucích kolem něj rostly vysoké topolové aleje, kde v létě hnízdila obrovská hejna vran.

Pro dospělé byly v té době důležité zprávy z bojišť, které ovšem filtrovala německá cenzura. Všichni jsme se stále těšili na dobu, kdy skončí válka a prahli jsme po všech informacích, které by to potvrzovaly. Šířily se nejrůznější zvěsti a občas něco proniklo z druhé strany fronty. Hodnověrné a pravdivé zprávy však v té době prakticky nebyly.

Na rozhraní roku 42 – 43 začaly pronikat informace o porážce Němců u Moskvy a pak u tehdejšího Stalingradu. Fronta se začala hýbat směrem k nám. Partyzáni zvyšovali svoji aktivitu a Němci to opláceli lidem ve vesnicích, kde se něco

proti ním semlelo. Používali již tehdy i letadel k bombardování takových vesnic.

Na Zálesí naštěstí žádná německá posádka nebyla, jen jsme několikrát pozorovali jak německá letadla bombardují okolní vesnice. Jedna z bomb, bylo to v zimě 1943, spadla asi omylem, blízko nás do lesa, když bombardovali Josefovku. Jako zvědavý kluk, jsem tam hned letěl, našel jsem tam malý kráter, asi 1 m hluboký a okolo poraněné stromy. Objevil jsem také několik střepin. Když jsem je zvedal byly ještě vlažné. Kromě toho jsem tam našel v oku chyceného zmrzlého zajíce, kterého jsem přinesl domů.

Tehdy totiž hodně lidí lícilo v lese na cestičkách zvěře oka a chytali zajíce, srnky, lišky a zpracovávali maso i kožešiny. Jednou jsem viděl, jak se do takového oka, na okraji lesa pod usedlosti Čechových, chytil nějaký cizí vlčák. Byl ještě živý, ale od drátu měl krk odřený do krve, jeden asi 18 letý kluk (byl to pravděpodobně někdo z rodiny Čechových) se ho pokusil vyprostit. Bohužel zvíře bylo tak rozzuřené, že ho přes veškerou opatrnost poranilo. Tak došel domu pro pušku a zastřelil ho, aby se v tom oku dlouho netrápil. Bylo vidět jak střela po zásahu psa úplně odhodila zpět. V té době bylo mezi lidmi hodně zbraní i když to představovalo velké riziko. Tehdy jsem si uvědomil, že chytání do oka je velké trápení zvířat, protože to trvá asi velmi dlouho, než jejich život skončí.

Každý z nás prožíval svoje starosti, radosti a bolesti, které v takové kronice nelze podrobněji

popsat, protože by se stala příliš rozsáhlou. Doma jsme často všichni společně sedávali, otec hrál na balalajku a my jsme zpívali a tancovali. Přes veškerou bídu se nám stále dařilo udržet si dobrou mysl a věřit, že všechno skončí šťastně. Rodiče nám vyprávěli podrobnosti o svém dětství, jak a kde vyrůstali, co všechno prožili, jací byli jejich rodiče a prarodiče..

Pochopitelně, že jsme také prováděli různé nepřístojnosti. Pěstovali jsme tabák, naučili jsme se ho zpracovávat a zkoušeli jsme také kouřit. Dospělí v okolí naší rodiny nás v tom kupodivu podporovali, dokonce nám dávali tabák a někteří nás učili kouřit.

Zato otec, který byl zapřisáhlý nekuřák, nám kouření zakazoval a protože měl vynikající čich, vždycky poznal, když jsme kouřili. Stačilo mu čichnout k ruce a už byl doma. Tak jsme s tím měli soustavné problémy.

Tabák, utržený jako čerstvý list z tabákové rostliny, šlo ke kouření připravit velmi rychle. Stačilo hodit list na horký plát kamen, list v mžiku seschnul, dal se rozdrtit a mohli jsme si vyrobit cigaretu.

Správná příprava tabáku, včetně jeho sušení, však byla složitější. V konečné fázi jsme již zavadlé a nažloutlé tabákové listy navlékali stopkami na štokovy drát z chmelnice těsně k sobě, ale tak, aby mezi listy mohl lehce proudit vzduch a sušili je na půdě mimo dosah slunce.

Pak se listy krájely na strojku nebo ostrým nožem na co nejtenčí nudličky. Dobrý tabák,

„ťuťun“ jak se tam říkalo, byl tak zvaný viržinský, horší a silnější „bakun“. Když jsme byli otcem přistiženi dostávali jsme „lupňa“ což je ukrajinsky výprask.

V lese jsme si našli naše tajná místa, kde jsme si hráli a vyráběli svoje „koně“, šavle, praky a ostatní hračky. Byly to tak zvané tři houštinky. Dalo se tam celkem skrytě unikat z jedné houštinky do druhé a dospělí neměli žádnou šanci.

Především se to týkalo Jarouše, Světka, mně a jen některých našich kamarádů. Hvězdika jsme na takové výlety s sebou ještě nebrali. Koně a šavle jsme si dělali z lískových prutů a pak se vedly urputné boje. Tam jsme si moc rádi hráli pokud na to byl čas. U ohňů jsme pekli velmi chutné brambory. Pomoci lískových prutů jsme dokázali napodobit střelení. Když se v ohni tenká špička prutu nahřála a prásklo se s ní prudce o strom vydalo to zvuk podobný výstřelu.

Na podzim v roce 1942 začal otec pracovat jako vážný na váze v cukrovaru v Mizoči. Tím se rodině přece jen trochu ulehčilo, protože dostával, mimo platu, přiděl cukru, který se dal za ledacos vyměnit. Kromě toho mohl odebírat i melasu (odpad při výrobě cukru), která se používala ke krmení dobytka a tu vyměňovat u sedláků za potraviny. Musel v Mizoči bydlet v provizorním podnájmu přímo v cukrovaru, protože do města to od nás bylo více než 6 kilometrů, což jako invalida nemohl vůbec zvládnout. Když se chtěl dostat domů, museli jsme pro něj dojet vypůjčeným povozem a zase ho zpátky odvézt. V Mizoči bylo

dost německých vojáků, sídlila tam úřadovna gestapa a ukrajinské policie. Odtud také byly organizovány výpady proti partyzánům.

V létě roku 1943 jsem tak málem přišel o život. Pásl jsem koně a krávy na poli před Voženilkovou usedlostí (směrem k Mizoči), Najednou se na polní cestě (kudy jsme se chodili koupat k rybníčku) souběžné s polem na kterém jsem stál, objevil rychle letící kůň s jezdcem těsně přitisknutým k jeho hřbetu. Po, jen o několik polí vzdálenější také souběžné silnici vedoucí z Mizoče na Zálesí, jelo německé auto s čtyřhlavňovým protiletadlovým kulometem, kterým po tom jezdcí pálilo. Protože jsem byl na jedné přímce s autem a pádícím koněm, kulky kolem mne jen svištěly. Lítaly nízko nad zemí a viděl jsem jak proletují skrz sousední mez ze které se jen prášilo. Mně nic jiného nezbylo než sebou za tu mez plácnout na zem i když paní Voženílková, schovaná za rohem baráku, na mně křičela: „Zažeň honem koně a krávy“. V ruce jsem držel dva sirupem slepené vdolky, které jsem dostal na svačinu. Potom, když bylo po všem, auto i kůň s jezdcem mně minuli a zmizeli za stromy, jsem zjistil, že vdolky jsou ve dvou místech děravé od střel z kulometu. Měl jsem velikánské štěstí a minulo mně to o fous. Jezdci se asi podařilo upláchnout, protože se dostal do lesa kam za ním auto nemohlo.

Nečekaně, v červenci 1943 k nám dorazila zpráva o veliké tragedii, která se rychle šířila mezi lidmi. Němci 13. července zlikvidovali českou vesnici Český Malín. Obyvatele včetně dětí a starců

povraždili a upálili, celou vesnici pak srovnali se zemí. Protože jsem již v předchozím o tom psal nebudu zde uvádět podrobnosti.

Chodil jsem za otcem do Mizoče abych mu přinesl nějaké jídlo a zjistil zda něco nepotřebuje. Někdy když jsem tam přišel k večeru jsem u něj i přespál, protože v noci nebylo radno nikam chodit.

Oknem místnosti, kde bydlel, bylo vidět na svah pod lesem za cukrovarem. Němci tam povraždili více než 500 židů, pochytaných po okolí. Nejdříve je nechali vykopat velikanskou jámu, pak se museli vysvléct a odevzdat všechny věci a nakonec je dvěma kulomety, postavenými na rozích té jámy, v ni postříleli. Dělali to všechno mladí kluci kolem dvaceti let, s cigaretami v puse. S hrůzou jsme se na to s otcem dívali. Kdyby Němci věděli, že jsme v cukrovaru, kde tou dobou již nikdo, kromě jejich strážných neměl být, asi by nás jako svědky zastřelili také. Otec mi zakázal kdekoliv o tom co jsme viděli mluvit.

Fotografie otce z Mizoče je snad jediným obrázkem v naší rodině z období války.



Jinak na tu dobu nemáme žádnou obrazovou památku.

Práce v cukrovaru byla sezónní, kromě toho partyzáni nečekaně, na podzim v roce 1943, přepadli Mizoč. Cukrovar a další podniky i německá kasárna zapálili. Cukrovar byl poškozen tak, že se ho již do konce války nepodařilo zprovoznit. Tím měl otec opět po práci. Požár Mizoče byl obrovský, viděli jsme to oknem v kuchyni a slyšeli střelbu. Bylo to již k ránu, přišli k nám do kuchyně partyzáni, tentokrát kupodivu v sovětských vojenských uniformách, jeden měl po boku lesklou šavli a dívali se tím okýnkem s námi na tu záři a ukrajinsky nám říkali: „Сонце всходит“ (slunce vychází).

My jsme však nevěděli co se při přepadu Mizoče stalo s otcem a měli jsme o něj veliký strach. Brzy ráno jsem si od sousedů půjčil koně, fasunek a rychle ujížděl do Mizoče. Ve městě ještě byly známky nočních bojů. Projížděl jsem kolem doutnajících trosek. Když jsem sjížděl z kopce k cukrovaru, v místech kde stála budova sídla gestapa, na podstavci před budovou stál veliký černý kulomet a u něj byli dva vojáci, kteří pozorovali dalekohledem prostor před sebou.. Právě když jsem projížděl pod nimi, vypálili po něčem dávku, těsně nad mou hlavou, kůň se mi splašil, já jsem se také pořádně lekl a tak jsem měl co dělat abych ho zastavil před cukrovarem.

Otce jsem v cukrovaru nenašel, jeden známý mi řekl, že ho někdo vzal povozem domů. Tak jsem se otočil a ujížděl zpátky. Při zpáteční

cestě mně kontrolovali ukrajinští policajti, musel jsem jím vysvětlovat odkud jsem a co tam dělám. Když jsem přijel, otec už byl doma a vyprávěl nám co všechno v Mizoči viděl.

Přez naší osadu se jednou přesunovala nějaká větší maďarská jednotka. Podle délky přesunu to asi byla nějaká divize. Proud vojska na povozech se vesnici sunul směrem na Mizoč více než tři dny. Maďaři moc rusky ani ukrajinsky neuměli, ale už říkali, že Hitler – kaput. Pochopitelně potřebovali krmení pro svoje koně a neměli čím pořádně zaplatit. Hvězdík si pamatuje, že od nich dostal marmeládu.

Vánoce v roce 1943 byly stejně chudé jako předchozí, jen jsme již lépe znali místní zvyky a koledovat jsme šli ke všem známým sousedům, kterých bylo tentokrát více než před rokem. Stejně jsem si na to ještě pořádně nezvykl, bylo mi to proti mysli a ve skrytu duše jsem se styděl.

Protože Němci zakázali veškeré zábavy, nemohli je Zálesáci pořádat jako dříve v místním sále. Mládež se ovšem chtěla bavit a proto se scházela na těch usedlostech, kde měli mladá děvčata na vdávání a kde bylo alespoň trochu místa na tancování. My jako dorůstající, jsme u toho pochopitelně nemohli chybět. Na našem konci vesnice se chodilo k Čechům, kde byla, pokud si dobře pamatují, dvě dospívající děvčata a veliká světnice uprostřed podepřená sloupem.

Tancovalo se při harmonice, zpívaly a hrály se české písničky a mládenci všelijak jinak dováděli. Hrало se například o fanty, které se pak

vykupovaly hubičkami a podobně. Toho jsme se my menší, ovšem, nesměli zúčastnit. Tam jsem se naučil, už jako 11 – 12 ti lety, tancovat ty nejzákladnější tance, polku a valčík. Jiřina už začala dospívat, tak se tam v kole točila také, jedno z Čechových děvčat bylo totiž její vrstevnici a kamarádkou. Také ostatní naši kluci se tam motali a dokonce i Hvězdík, který byl nejmenší, si pamatuje, že tam tancoval.

Zima byla zase tuhá a spousty sněhu vytvářely obrovské závěje. Měli jsme doma nějaké zrní, problém však byl s mletím. Pokoušeli jsme se mlet obilí na kafemlejnku, nebo péct a vařit z celého zrní. Potom však bohužel, z nás odcházelo všechno tak jak jsme to snědli. Lidé si zhotovovali „žernovy“ ze dvou velikých opracovaných mlecích kamenů. Uprostřed horního kamene byl otvor, kudy se sypalo obilí. Pomoci tyčky zapuštěné na vnějším okraji tohoto kamene, se jim otáčelo a zrní se tak drtilo mezi horním a spodním kamenem. Byl z toho velmi hrubý šrot, který po tepelném zpracování již šel strávit.

Rodiče se dozvěděli, že v osadě asi 15 km od Zálesí má mlýn jejich bývalá spolupracovnice a známá z Lublina paní Polarušová. Zůstala prý sama bez manžela, který zmizel někde ve válce. Tak jsme se s maminkou vydali s trochou obilí na zádech, abychom je vyměnili za mouku. Vzal jsem si na cestu lyže, protože byl hluboký sníh. Mrzlo a foukal vítr, takže se nám nešlo moc dobře. Když jsme dorazili na místo, maminka se pokusila s tou paní domluvit. Byla však dosti striktně odmítnuta,

že kvůli nám nebude nic riskovat. Přesto, že jsme byli pořádně zmrzlí, ani nás nenechala ohřát a odpočinout. Vrátili jsme se domů s nepomletým zrním.

Později jsme se dozvěděli, že paní Polarušová, si něco začala s jedním údajně ženatým ukrajincem, který pracoval pro banderovce. Ti ji prý varovali, aby v tom nepokračovala, ale nedala si říci. Tak ji zabili a mlýn spálili.

Po novém roce se stále častěji objevovaly zprávy o přibližující se frontě. Od února již bylo někdy v noci slyšet vzdálenou dělostřeleckou kanonádu.

V březnu 1944 zemřel, jak jsem už o tom psal, náš dědeček Josef Němec. Když jsme se s nim loučili, ležel v otevřené rakvi, kterou si sám vyrobil a měl ji doma pro případ úmrtí schovanou, uprostřed pokoje. Zdál se mi tam mnohem menší, než jak jsem ho znal živého.

Kněžskou obec zastupoval pravoslavný farář z Hulče, který se staral i o lidi na Zálesí. Všichni známí procházeli kolem a žehnali se křížem. Protože země na hřbitově byla hodně zmrzlá a tvrdá, musel hrobník rozdělat oheň, aby ji nejdříve rozmrazil. Hrob se mi zdál moc hluboký.

Každý z nás pak hodil na rakev, třikrát, kousek vykopané země. Tak tam na Záleském hřbitově, který je dnes úplně zpustošený, leží někde náš dědeček dodnes.

Konec německé okupace, obnovení sovětské vlády

Osvobození od Němců přišlo náraz. Nejdříve se u nás doma objevili průzkumáci, vyptávali se zda ve vesnici nejsou Němci a co o nich víme. Tehdy také došlo ke krátké přestřelce mezi nimi a naší hlídkou, při které zahynul mladý Sahulka z Hulče. Hned nato se u nás na zahradě, směrem k Mizoči objevili ruští vojáci. Přišli k ránu, velmi potichu. Vykopali tam palebná postavení pro nějaká děla, ale ráno již byli zase pryč. Němci utekli z Mizoče a my jsme zase byli pod sovětskou mocí. Pominul zákaz mletí obilí, měli jsme zase mouku, mohli jsme péci chleba a dělat nudle do polévky. Tím se podstatně změnila naše celková nálada, blížil se konec války, bylo to cítit ve všem. Očekával jsem ten konec a myslel jsem si, že se při tom stane nějaký zázrak.

Pak se přes naši osadu často přesunovaly nějaké sovětské jednotky, nikdy však již vojáci nepůsobili tak spořádaným a ukázněným dojmem, jako ti první.

Jednou jsem se natrefil na křižovatce u kovárny, když vojáci chtěli po jednom hospodáři, který tam právě projížděl s vozem, aby je a jejich náklad odvezl k frontě. Jemu se moc nechtělo, vymlouval se že má doma nemocnou ženu, děti a hospodářství o které se nemá kdo starat. Tak strčili do ruky opratě mně s tím, že mu později koně s vozem přivezu. Na vůz naložili minomety a střelivo a už jsme ujížděli pryč. Nenechali mně ani

doma nic říci o tom kam jedu, asi abych jim neutekl. Stačil jsem jenom našim vzkázat po jednom malém klukovi, že jedu s vojáky pryč.

Strávil jsem potom s nimi skoro tři dny. Musel jsem se starat o koně, aby dostali krmení, byli napojení a ve vhodné době si odpočinuli. Byli jsme blízko fronty. Protože to byla minometná jednotka, byla trošku dál od přímého dotyku s Němci.

Vojáci se strašně nadřeli, při každém přemístění museli kopat okopy, tahat zbraně, střelivo a všechnen ostatní materiál. Pokud měli chvíli klidu a těch bylo pomalu, obyčejně padli na zem a spali. O mně se starali dobře, dali mi najíst, půjčili mi plášť a další oblečení („fufajku“ a vatované kalhoty), bylo mi to trochu veliké, ale nemrzl jsem. Když se střílelo, tak mně vždycky strčili do toho nejhlubšího okopu.

Jejich práci bylo, že pořád něco zaměřovali a pak stříleli z minometu. Po chvíli se to obvykle začalo sypat i na nás a tak jsme se bleskově přemísťovali jinam a všechno se opakovalo. Došlo mezi nimi i ke zraněním a asi tři za tu dobu zahynuli. Oni to však brali flegmaticky a byli většinou tak utahaní a ospalí, že mnoho věci nevnímali.

Pak se fronta ustálila asi na delší dobu, tak mně napakovali jídlem (jedli stále nějakou kaši, slanečky, chleba a kouřili machorku) a pustili domů. Bylo to od nás asi 25 kilometrů. Když jsem hospodáři vracel nezraněné koně a vůz ani tomu nechtěl věřit. Jen dvě prkna na jedné bočnici vozu

byla trochu rozbitá od střepin dělostřeleckého granátu.

Po příchodu sovětských vojsk, se pomalu nastoloval pořádek. Začala fungovat škola a zvolna se lesy čistily od banderovců. Objevila se sůl i mýdlo.

V té době bylo všude plno střeliva a jiné munice, především ručních pěchotních a protitankových nevybuchlých granátů. S tím jsme si hráli, házeli do ohně, vyráběli různé zbraně a stříleli.

Například nejjednodušší způsob byl následující. Z nábojů do pušky a větších ráží, se vikláním uvolnila střela, střelný prach z nábojnice se vysypal na dlaň nebo papír, trochu se ho nasypalo zpět do nábojnice, pak se tam silou až na dno vrazila střela a navrch se nasypal zbytek střelného prachu, aby nábojnice byla vrchovatě naplněna. Pak stačilo zabalit nábojnici do čepice, vzít to do ruky, zapálit střelný prach v nábojnici třeba cigaretou, někam namířit, zatřepat s tím, aby se oheň dostal bezpečně pod střelu a vyšla rána. Střela neměla velikou razanci, ale ublížit to mohlo

Jednou, bylo to už v letním čase, jsme našli ruční protitankový granát. Je to vlastně taková větší plechová konzerva s rukojetí, naplněná tak kilogramem trhaviny. Plášť je při tom poměrně slabý. Rozhodli jsme se na to pořádně podívat. Místo jsme si zvolili z dosahu dospělých, právě u té malé louže za Matějkovou usedlosti, kde jsme se koupávali. Byli jsme u toho všichni, Hvězdíka nevyjímaje, protože ten byl především na všechno

zvědavý. Pokoušeli jsme se granát všelijak rozmontovat, abychom se podívali co je uvnitř. Moc to ovšem nešlo. Tak jsem všechny poslal za keře do příkopu a jako nejstarší jsem granátem tak dlouho mlátil o kámen, až plášť povolil. Uvnitř byla jen taková žlutá hmota, měkčí než kámen, protože se to dalo krájet nožem.

Nakrájeli jsme toho trochu, rozdělali oheň, dali do ohně a schovali se v domnění, že to vybuchne, stejně, jako když jsme dávali do ohně střelivo. Jaké však bylo naše rozčarování, když hmota pouze hořela a poměrně malým plamenem, za vzniku smradlavého, hustého černého kouře se sazemi. Tak šťastně kupodivu skončily naše pokusy s granáty.

Podomácku jsme také vyráběli různé pistole. Ze dřeva jsme vyřezávali pažby a z různých trubek vyráběli hlavně, které jsme drátem k tomu přivázali. Jeden kamarád Hvězdíka se tím dokonce, naštěstí, jen lehce zranil.

Veškerá síla celé země byla tehdy zaměřena na vedení války a tomu bylo všechno podřízeno. Teď už byl konec války v dohledu, zprávy z fronty, protože sovětská vojska vítězila byly celkem pravdivé. Stále se čekalo na otevření druhé fronty spojenci.

Němci se ovšem nevzdávali, vytrvale bombardovali důležitá města a dopravní tepny. Nejhorší bombardování Zdobunova bylo na 1. května 1944 v noci. Nedovedu vůbec odhadnout počet použitých letadel. Nalétávali neustále ve velikých svazech celou noc, město si osvětlili

světelnými bombami, které vyhazovali na padácích, stále toho bylo plné nebe. Sovětská protiletadlová obrana byla naprosto bezmocná. Její světlomety a střely nedokázaly ten nápor ani ohrozit ani zbrzdit. Velkorážní kulomety používaly svítící střely, takže bylo vidět kam to létá.

Obloha po celou dobu náletu byla jako jeden obrovský ohňostroj. Bombardování nadělalo velké škody především v obytných čtvrtích a na silnicích. To co Němci chtěli hlavně zasáhnout, nádraží a železniční svršek, se jim až na drobnosti nepovedlo. Zato mrtvých civilistů bylo mnoho, jen v jednom protileteckém krytu, který dostal přímý zásah a tehdy ho to prorazilo, zahynulo více než 300 osob. Němci shazovali těžké, tunové bomby.

V kráteru, který vznikl po výbuchu jedné takové bomby zmizel celý dům našeho souseda i se dvorečkem, studnou, chlívkou a dřevníkem. Místo toho tam byla obrovská jáma. Na našem domku to jen trochu nazvedlo střechu protože výbuch šel šikmo vzhůru. Naštěstí na všech sedm ulic Vily spadly jen čtyři bomby, takže domky ostatních sousedů byly téměř v pořádku.. Celý Zdobunov byl však značně poškozen a všechny rány se nepodařilo zacelit ani do našeho odjezdu do republiky.

Nádraží mělo sice částečně poškozenou budovu, ale všechno ostatní fungovalo a druhý den po bombardování již vlaky jezdily všemi směry.

Často jsme však ve vzduchu viděli také velká uskupení sovětských bombardérů letících na západ. Kolem nich k ochraně lítaly, jako komáři,

malé stíhačky, které na obloze předváděly úplný cirkus. Příchodem sovětské moci se však toho po stránce zásobování moc nezměnilo. Všechno se posílalo na frontu a k dostání nebylo skoro vůbec nic.

Objevilo se mnoho dětí „беспризорных“, kterým zahynuli, nebo zmizeli rodiče a příbuzní ve válce a o které se nikdo nestaral. Děti ve věku tak od šesti do sedmnácti let, byly úplně zdivočelé, snažící se za každou cenu přežít. Žily v různých úkrytech ve vybombardovaných domech, kradly na co přišly a uměly se rvát na život a na smrt. Klidně dokázaly nožem zezadu zabít člověka a o všechno, včetně svršku ho obrát.

Tyto děti viděly tolik mrtvých ve válce, že jim to vůbec nepřišlo nenormální. Při krádežích a rvačkách používaly nože a břitvy, dokázaly svému protivníkovi vypíchnout oči, uříznout ucho a způsobit mu jakoukoliv myslitelnou újmu. Vůbec na ničem jim nezáleželo a všechno jim bylo jedno, jen když se najedly, oblékly a ohřály. Žily trvale ze dne na den. Vytvářely bandy, které měly svoje rajony a zákony, dokonce někdy mezi sebou válčily o teritorium. Protože těm dětem banda vlastně nahrazovala rodinu, byly ji věrny v pravém slova smyslu až za hrob. Nikdy na sebe nic neprozradily, to se mezi nimi krutě trestalo.

Skoro vůbec nepoužívaly střelné zbraně protože dělaly hluk i když jich bylo dost k dispozici. Všichni se jich báli, protože dokázaly vždycky pomstít jakoukoliv křivdu, kterou jim někdo způsobil. Měly na to dostatek času i

trpělivosti, až se jim naskytla příležitost. Proto většina lidí proti ním nesvědčila i když viděli, že něco zlého provedly.

Nikdo si s nimi nevěděl rady a ještě dlouho po válce je sovětská milice odchyťovala a posílala do různých nápravných táborů. Válka, prožité hrůzy a utrpení z nich udělaly většinou hrdlořezy. Bandy těchto dětí se shromažďovaly především ve větších městech, ve válkou zpustošených čtvrtích. Jejich život byl krutý, nezáviděníhodný, ale jakmile se do této kategorie lidí jednou dostaly, nebylo odtud rozumného návratu. Ostatní lidé i sovětská moc totiž měli jiné problémy související s vedením války, než starost o opuštěné děti. Protože některé nechodily nikdy do školy, vyrůstaly z těch nejmladších analfabeti.

Okamžitě po příchodu sovětské armády se v Rovně, což bylo krajské město, objevila česká odvodní komise, kam se masově hlásili všichni bojeschopní Češi. Chtěli bojovat proti Hitlerovi a pomáhat při osvobozování republiky.

Celkem jich odvedli skoro jedenáct tisíc. Z celkového počtu Čechů, kteří tam žili, to představovalo čtvrtinu všech obyvatel. Hlásili se mládenci od sedmnácti let až po šedesátileté muže. Přihlásily se však také některé ženy a děvčata.

Tehdejšímu plk. Svobodovi se tak díky masovému nástupu dobrovolníků podařilo vytvořit 1. Čs. armádní sbor. Zbývajících rok války, kdy ti bojovníci měli možnost přispět k porážce Hitlera, z nich na frontě přežilo asi osm tisíc. Nejvíce jich padlo u Dukly a na Slovensku. Tím se jednotlivé

osady dost vylidnily, hlavně přišly o ty nejdůležitější pracovní síly. Na všechnu práci zůstaly jen ženy a děti. Také náš soused Matějka narukoval a jeho žena zůstala na celé hospodářství sama se dvěma malými dětmi z nichž jedno bylo ještě nemluvně. Proto tam pomáhala Jiřina a já jsem pracoval u Huňátů, kde také byla hospodyně sama s malou dvouletou holčičkou. Asi nikdy nebude doceněna úloha místních žen, které bez mužů dokázaly udržet celá hospodářství v chodu a přitom se postarat o děti. Nejen to, u celé řady rodin zůstali muži po skončení války v republice a čekali, až za nimi ženy s rodinami přijedou. To však vzhledem k potížím ze sovětské strany trvalo dva roky. Po celou tu dobu se pole musela orat, zasít, sklídit, obilí vymlátit, postarat se o děti, koně, dobytek a všechno ostatní, včetně vyřízení repatriace do vlasti. To všechno musely ženy samy zvládnout.

Asi koncem června 1944, k nám přijel náš bratranec Eduard Tuháček. Byl to jeden ze synů naší tety, otcovy sestry Mariánky (jak jsme ji říkali). Bylo mu tehdy 23 let a přijel vlastně ze stalinského koncentráku. Narodil se v Kordelůvce stejně jako náš otec, který v době jeho narození, již jako 26 letý žil právě u Mariánky a pracoval v Kordelůvském cukrovaru. Rok po jeho narození musel náš otec utéct, jak jsem to již popisoval.

Eduard (Edik) měl tu smůlu, že nejen prožil na Ukrajině hladomor a další útrapy, ale dva měsíce před vypuknutím sovětsko - německé války, koncem dubna 1941, narukoval jako dvacetiletý do

tehdejší Rudé armády. Zařadili ho k tankistům, pak bojoval pod Moskvou, kde byl raněn. Po vyléčení a rekonvalescenci, ho vzhledem k novému Stalinovu nařízení, poslali preventivně jako cizince do koncentráku. Ihned jakmile zjistil, že v SSSR vzniká Československá jednotka, se přihlásil. Čechů totiž v tom koncentráku bylo více. Ty Čechy kteří pocházeli ze zahraničí, ke Svobodovi do Čs. armády pustili. Avšak ty co se narodili a vyrostli v SSSR nikoliv. Edik vytrvale žádal o zařazení do československé jednotky nebo zpět do Rudé armády. Trvalo to však ještě dva roky, než se mu to konečně podařilo. Potom ho z koncentráku poslali asi na tři týdny na zotavenou do lázni, aby nebylo moc poznat jak byl zmordovaný. K tomu mu ještě dali něco přes dva týdny dovolené, kterou strávil u nás. Kromě toho dostal pokyn, aby se o své internaci v táboře nikde nešířil. Což také velmi striktně dodržoval, protože z nich měl strach..

Když přijel byl z hladovění ještě celý oteklý. Po dovolené jel do Rovna, přihlásil se jako dobrovolník do Čs. jednotek a byl zařazen ke třetímu tankovému praporu, tehdejšího nadporučíka Tesaře, budoucího hrdiny SSSR.

Zúčastnil se všech bojů s Čs. jednotkou až do Prahy, byl vícekrát vyznamenán a po válce zůstal v republice na menším hospodářství ve Vojkovicích u Brna.

Na Zálesí trávil čas odpočinkem, sedával před naší předsíni, na lavičce a vyhříval se po té Sibiři na sluníčku. Hrál trochu na balalajku a sedmistrunnou kytaru. Naučil mně tehdy několik

nových kousků hrát. Na stejné lavici tehda sedávala občas naše Jiřina se svými kamarádkami. Zpívaly různé písničky, dokonce dvojhlasně a mám dojem, že se tehdy Edik do Jiřiny zakoukal, protože se po našem příjezdu do republiky vzali. To však je úplně jiná kapitola, která nepatří do této kroniky.

V květnu 1944 naše maminka zase začala čekat již sedmé miminko. Byla to naše budoucí sestřička Alice. Takže blížící se konec války byl zkomplikován. Naštěstí nejdůležitější začátek těhotenství probíhal v létě, kdy přece jen byl dostatek především zeleniny a ovoce.

Na vánoce v roce 1944 jsme konečně chtěli mít jednu místo holé větve listnatého stromu, jehličnatý stromeček. Jehličnatý les však byl dost daleko, ale já s Jaroušem jsme se vydali ho sehnat. Po strastiplné cestě hlubokým sněhem po polích, jsme stromeček upižlali primitivním kapesním nožem, protože jsme pilku neměli a tak jsme poprvé vánoce slavili pod jehličnatým stromkem.

O stejných vánocích dostal náš soused Matějka po lehčím zranění na pár dnů dovolenou z fronty. Vyptával jsem se ho na všechno co se tam děje a nakonec jsem se rozhodl, že se také přihlásím do Svobodovy armády. Pěšky jsem se vydal do Rovna, bylo to přes třicet pět kilometrů v dost kruté zimě. Na odvodní komisi mně však řekli, že budu muset nejméně šest let počkat. Nakonec jsem stejnou cestou putoval smutně zpátky na Zálesí. Doma o ničem nevěděli, tak z toho bylo, když jsem se vrátil, dost veliké pozdvižení. Cesta mi trvala dva dny.

Musím ještě říci, že při takových cestách, jsme na ochranu uší, obličeje a celé hlavy používali tak zvaný „bašlyk“. Název pochází asi z arabštiny a tuto část oděvů Arabi používají také v pouštích a ve stepích na ochranu před piskem, větrem a sněhem. Jde o poměrně těsnou, přilnavou pokrývku hlavy (pod čepici) spojenou do jednoho kusu s dlouhou šálou, zhotovenou vlastně jako velmi prodloužené uši této čepice, která umožňuje zakrytí nejen krku, ale i nosu, úst a očí několikerým omotáním. To jsem měl také při cestě na sobě. Může být vyrobena z lehké prodyšné látky na léto, nebo z kvalitní vlny pro zimní počasí. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že je to vynikající vynález, když mrzne a fouká. To stejné tvrdí lidé kteří bašlyk používali v poušti proti písku. Rodiče měli doma několik těchto „bašlyků“ různého provedení, například z velbloudí vlny, ani nevím kam se to poztrácelo.

Začátkem února 1945 se narodila naše nová sestřička které jsme začali zdrobněle říkat Alinka. Také se ji to později moc nelíbilo, ale pokud byla doma tak se s tím musela smířit. Zase jsme ji sháněli všechno možné na přilepšenou, naštěstí ji první tři měsíce maminka kojila a v květnu už byl konec války. Otec nastoupil do práce ve Zdobunovském mlýně. Kromě platu tam dostávali paušál mouky, takže hned bylo lépe. Plat však byl 500 rublů a bochník chleba na černém trhu stál 112 rublů.

Dokud se bojovalo, na jaře roku 45, přicházely z fronty, kromě oficiálních zpráv i smutné zprávy o padlých a nezvěstných. Domů se

vraceli zmrzačení lidé. Jeden můj starší známy (neměl ještě celých 18 let) se vrátil z fronty s amputovanými prsty na nohou, protože mu omrzly.

Horší to bylo, když rodina dostala oznámení, že padl jejich živitel. To byly velmi smutné zážitky právě proto, že se tak rychle blížil konec války a mnohé oběti se již zdály zbytečné.

Od jara jsme již chodili do školy, ze začátku na Zálesí, kde se nás paní učitelka Chramostová pokoušela připravit na to, abychom mohli pokračovat školou v některém městě. Jiřina se svými spolužačkami dokonce musela dělat zkoušky do páté třídy, na které je dobře připravila právě učitelka Chramostová. Na jaře zemřel u Matějků na úplavici malý Žeňa, kterého Jiřina často hlídala.

Dočkali jsme se dubna 1945, kdy zprávy z fronty ukazovaly na brzký konec války. Dobyť Berlína bylo hlavní náplní všech zpravodajských relací a skoro každý den byly ve zprávách údaje o nově osvobozených městech, na jejichž počest se v Moskvě vždy střílelo, myslím, že 21 salv, nepamatují si však z kolika děl. Málo zpráv jsme ale měli o situaci v naší republice. Především byl sledován postup sovětských vojsk v Německu. A najednou přišla zpráva, že je podepsán mír. Čekal jsem kdy se stane nějaký ten zázrak, ale k ničemu takovému nedošlo. Život se ani podstatně nezměnil. Stále řádili banderovci, všude bylo plno ozbrojených band a protože se nevraceli naši vojáci domů (zůstávali v osvobozené republice), museli jsme tím více pracovat.

Konec války a příprava k odjezdu do vlasti

Vojáci pocházející z Volyně, které konec války zastihl v osvobozeném Československu, se většinou nevraceli domů. Bylo jim totiž slíbeno, že se po válce mohou vrátit zpět do vlasti i se svými rodinami. Měli dostat náhradou za majetek na Ukrajině, přibližně odpovídající majetek v republice. Volných zemědělských usedlostí bylo velmi mnoho. Jednak po znárodnění některých majetků a také to co zůstalo po odsunu sudetských Němců.

Většina z těchto vojáků, si vybrala z nabízených lokalit nějakou usedlost a v rámci možností začala hospodařit, doufaje, že v nejbližší době za nimi přijede rodina. Původně zamýšleli usídlit se po jednotlivých osadách tak jak žili na Ukrajině a v Polsku, aby byly zachovány sousedské vztahy, tradice a zvyklostí. Většinou jim nebyla tato možnost poskytnuta.

Určitá část tehdy vládnoucí garnitury v Československu, chtěla záměrně, pokud možno co nejvíce, rozházet tyto rodiny po republice. Obávala se totiž vytvoření enklávy, kde by vznikla přirozená silně protisovětská nálada. Dnes to jsou již potvrzená historická fakta.

Povolení odsunu českých rodin z SSSR se díky postojům sovětské vlády začalo velmi protahovat. S velkými obtížemi se repatriace nakonec podařila až po dvou letech, výměnou za

Ukrajince ze Zakarpatské Ukrajiny, kteří by jinak zůstali na teritoriu Československa.

Prostudoval jsem některé dostupné dokumenty obsažené například v publikaci „Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech“ od Vladimíra Dufka z roku 1997 a další, kde se ukazuje jaké nejrůznější síly a zájmy při tom působily. Byla to opravdu náročná a dlouhá práce vyžadující trpělivost a vytrvalost. Nejvíce k pozitivnímu vyřízení přesídlení do Československa přispěla skutečnost, že se volynští Češi (jako **jediná** česká zahraniční komunita) masově zúčastnili boje proti Německu a zasloužili se o osvobození republiky.

Rodiny vojáků, kteří zůstali po skončení války v republice, měly na Ukrajině jen málo informací o tom co se vlastně kolem repatriace děje. Kromě zpráv od svých mužů v dopisech, se od místních orgánů vůbec nic nedozvídaly. Přesto se začaly pomalu šířit informace o tom, že bude konečně možný návrat do vlasti. Všichni tak postupně začali vytvářet tlak na sovětské orgány, že chtějí spojit svoje rodiny, se svými muži, kteří bojovali a prolévali svoji krev ve válce proti Německu po boku vojsk SSSR a teď se nacházejí v Československu.

Všechno záviselo na konečném rozhodnutí Stalina. Objektivně řečeno, i pro sovětskou vládu to byl dost tvrdý oříšek. Země, včetně dopravy, byla po válce rozvrácená. Zahynuly milióny lidí a tak na obnovu chyběla každá ruka. Také zorganizovat v té době přemístění takřka 40.000 lidí s částí jejich

majetku, včetně zvířat, nebylo jednoduché. Svým způsobem bylo povolení repatriace Stalinovo gesto vůči Benešovi, který se osobně v této věci angažoval.

Naše rodina žila stále na Zálesí. Měli jsme stejné problémy jako předtím, protože zásobování po válce nefungovalo a všechno se dostávalo do normálních kolejí velmi pomalu. Německý zákaz mletí zrní ve mlýnech pominul a byl už k dispozici námi pečený chleba, objevila se sůl a některé další nezbytné produkty.

Přibyla nám však také další veliká starost o nově narozené miminko. Z vyprávění maminky vím, že se ji jednou podařilo za něco vyměnit půl kila cukru. Ten potom chránila jako oko v hlavě a po troškách ho přidávala k jídlu Alince. Kromě toho tady byla tříletá Lůďa, která také vyžadovala značnou péči.

Hvězdikovi už bylo v té době šest let a tak, se staršími bratry, pomáhal tam kde na to stačil. Byl, myslím v roce 46, se Světozarem ve službě v Josefovce, kde za to, kromě jiného, také dostal kuřátka liliputek, kterým se na Zálesí říkalo „karliky“. Ty jsme potom pěstovali a měli od nich taková malinká vajíčka.

Nevím proč, ale ke konci války se z našeho chovu drůbeže vytratily perličky. Také později v republice jsem se s nimi nesetkal.

Do našeho domku ve Zdolbunově, se nastěhovali naši příbuzní Demerovičovi z Kyjeva, kde bylo jejich obydlí zničeno. Museli na domku trochu opravit střechu narušenou při bombardování

Zdolbunova. Měli syna, kterému bylo asi 16-17 let, říkali mu Jarik. Byl to šikovný kluk, mluvil sice špatně česky, ale byla s ním legrace. Protože byl ode mne asi o čtyři roky starší, měl většinou jiné zájmy než byly ty naše.

Po skončení války, se najednou začali lidé, kteří byli různě zavlečeni na práci do Německa, vracet domů. Mnoho z nich šlo pěšky, celý svůj majetek nesli v ranci. Po cestě kolem našeho domu na Zálesí se den co den táhl zástup těchto lidí, kteří neměli ani boty. Chodili v „laptich“ z lýka. Vžil se pro ně název „брянские“ v přepisu „brjanskije“. Většinou to byli Bělorusové. Stále prosili o něco k jídlu, kterého jme ani my moc neměli. Občas vyměňovali látky a jiné věci za něco k snědku. Ze stromů trhali ovoce které právě zrál. Všichni byli moc zbídačení. To putování kolem nás trvalo několik měsíců. Brzy jsme si na ně zvykli.

Nějaký čas jsem bydlel s otcem ve Zdolbunově v podnájmu blízko mlýna, kde otec pracoval. Chodil jsem tam také krátce do české školy, která se při tom opravovala, protože trochu utrpěla bombardováním. Využívali jsme toho a prováděli různé i nebezpečné hlouposti.

Například tam byly nataženy elektrické dráty, ukončeny v nezakrytovaných rozvodných krabicích a byly kupodivu pod proudem.

Nevím kdo na to přišel, ale informovaní žáci byli vždycky schopni velmi rychle vytvořit zástup, který se táhl od krabice k vypínači po schodech dolů. Všichni jsme se rychle v potřebném okamžiku vzájemně dotkli rukama a u krabice stál

kluk připraveny se dotknout živých drátů, když vybraná oběť procházela kolem konce zástupu, (který měl někdy i více než dvacet osob).

Poslední v zástupu se dotknul této oběti, dal domluvený signál a první kluk v zástupu se zase dotknul (pamatuji se, že kovovou částí foukací harmoniky) drátu v krabici. V ten okamžik dostala oběť elektrickou ránu a většinou ani nepochopila co se děje. To jsme udělali i některým učitelům.

Dlouho nemohli přijít na to co se vlastně stalo, protože o přestávkách, kdy jsme to dělali, byl na chodbách veliký frmol. Po ráně se zástup rozpadl a my jsme dělali na chodbě zmatek. Oběť obvykle ani nevěděla co se stalo a odkud to přišlo .

Zajímavé bylo, že elektrickou ránu dostal vždy jen ten poslední. V celém zástupu nikdo skoro nic necítil. Za celou dobu co jsme to prováděli se nikdy nikomu nic vážnějšího (kromě úleku) nestalo.

Pak nám tu nebezpečnou hru konečně zatrhl učitelé. Ani nevím jestli za to byl někdo potrestán. Abych řekl pravdu, mě se takové věci, které dělaly druhým nějakou bolest, nikdy moc nelíbily. Pokud jsem se proti tomu ozval, tak ti starší mně obvinili, že se bojím a jsem zbabělec, což jsem si pochopitelně nechtěl nechat líbit.

V létě jsme zase pomáhali při žních na Zálesí a podle potřeby pracovali u jednotlivých hospodářů. Jiřina pracovala u Matějků, Jarouš u Voženilků, co dělal Světozár to si nepamatuji. Sám jsem pomáhal u Huňátů.

Na podzim když začínala škola, musela Jiřina dělat v Hulči zkoušky do páté třídy. Jarouš a Světko nastoupili do školy na Zálesí. Mně čekala škola v Mizoči. Byla to základní škola, „sedmiletka“, jak se ji říkalo, s ukrajinským vyučovacím jazykem, kromě toho jsme se učili ruštinu a kupodivu němčinu jako jazyky a protože jsme za německé okupace do školy nechodili, nastupoval jsem do čtvrté třídy i když věkem bych měl patřit nejméně do páté ne-li do šesté. Takových nás tam byla ovšem většina. Od další nižší třídy už měli ve čtvrté začínat místo němčiny s angličtinou.

Jiřina zase nastoupila ve Zdobunově do páté a bydlela tam s naším otcem, který pracoval ve státním mlýně. Tak jsme se na podzim rozletěli do světa.

Přes týden jsem v Mizoči bydlel u Šaršů, což byli příbuzní jednoho mého spolužáka, Krouzla ze Zálesí, který v Mizoči také chodil do školy a u svých příbuzných bydlel. Na neděli jsme chodili domů. Nosili jsme si s sebou na ten týden jídlo a spali na slamnících, které jsme na noc vždy pokládali na zem a ve dne uklízeli do komory. Pan Šarša byl takový milý, menší, kulatoučký pán středního věku.

Učitelé nás pořádně zapřáhli do práce, abychom dohnali to co bylo ztraceno německou okupací. Veliké mezery jsme měli v předmětech jako byl zeměpis, přírodopis, historie, botanika, literatura, výtvarná a hudební výchova. Jak-takž to šlo v matematice, čtení a psaní. Ukrajinskou gramatiku jsem se ovšem musel učit od začátku.

Asi nás učili dobře, protože přesto, že jsem tam byl celkem jen rok a půl, pamatují si to a bez problému čtu ukrajinskou literaturu dodnes.

Léto v roce 1946 již bylo ve znamení napjatého očekávání, kdy padne rozhodnutí o termínech odjezdu. Nikdo již nepochyboval, že se to obrovské stěhování uskuteční. Náš otec začal vyřizovat potřebné doklady. Vystěhování bylo založeno na principu dobrovolnosti. Úřady tak doufaly, že kvůli majetku řada rodin zůstane. Opak však byl pravdou, vystěhovat se chtěli všichni i ti, kteří žili ve smíšených manželstvích. Těm dělaly úřady potíže, dokonce několika rodinám výjezd nepovolily. Každý kdo to na vlastní kůži zažil, už měl toho sovětského ráje plné zuby a snažil se ze všech sil odtud dostat.

V létě roku 1946 k nám přijel nákladním autem náš bratranec Viktor Tuháček, starší bratr Edika, syn naší tety Mariánky, která u něho žila. Byl už starší, podruhé ženatý, měl v té době myslím tři děti. Bydlel dost daleko od nás v Němírově u Vinnice. Bylo to v těch končinách kde se narodil náš otec, nedaleko Kordelůvky a Kalínovky.

Doslechl se a z dopisu svého bratra Edika dozvěděl, že Češi chtějí reemigrovat zpátky do vlasti a tak se přijel domluvit, aby vyřešil svůj problém. Po druhém sňatku, měl potíže s mladou manželkou a svými dvěma syny z prvního manželství. Mladšímu Borovi (Boris) bylo v té době devět a staršímu Slávikovi (Slávek) asi dvanáct let. Chtěl jednoho z nich poslat i se svoji

matkou Mariánkou do Československa, ke svému bratrovi Edikovi, který zůstal jako voják Svobodovy armády na konci války ve vlasti. Sám, protože jeho nová žena měla silnou vazbu na svoji ukrajinskou rodinu, se rozhodl zůstat s ní na Ukrajině.

Všichni kteří chtěli odjet, se ovšem museli včas zapsat na vystěhovalecké dokumenty, spolu s naší babičkou Marií (matkou tety Mariánky).

Celá věc byla dohodnuta a můj otec se kromě toho s Viktorem domluvil, že při zpáteční cestě s ním pojedou do Němírova abych se podíval na otcovo rodiště Kordelůvku a seznámil se s prostředím, kde on vyrůstal. Přidala se k nám ještě naše teta Jarmila manželka Adama Němce, bratra mého otce.

Cestovali jsme poválečnou krajinou, kde bylo všechno většinou zničeno. Rozbité silnice, zničené mosty, vypálené vesnice, to nás provázelo celou cestu, která nám trvala asi třikrát až čtyřikrát déle než by trvala za normálních okolností. Na cestě jsme jednu noc museli spát pod plachtou auta. Tak se mi náhodou podařilo poznat všechny končiny, kde vyrůstal a do roku 1922 působil náš otec. V Němírově jsem ještě zažil dozvuky nedávného Viktorova rozvodu, ale to nepatří do naší kroniky. Byl to velmi zajímavý a poučný výlet. Při koupání jsem se tam svoji vinou málem utopil, nikomu jsem však tehdy o tom neřekl.

Po návratu na Zálesí, k nám přijela teta Mariánka s dcerou ze svého prvního manželství, Žofii a třemi kluky. Jmenovali se Slávik, Bora a

Adik (Adolf). Adik byl syn právě naši nejstarší sestřenice Žofie (viz. foto našeho dědečka Josefa Němce – Mariánka, vnuk Viktor a vnučka Žofie). Ti všichni, kromě Slávika s námi přijeli do Československa (teta Mariánka, sestřenice Žofie, Adik a Bora).

Postupně se na Zálesí začali objevovat Ukrajinci ze Zakarpatska, kteří nás měli nahradit. Říkali jsme jim „Huculi“. Byli to hodní lidé, naivně věřící, že je zde čeká lepší život. Zpívali pěkné, sentimentální písně o svých horách a o lásce. Některé písně jsme se od nich naučili zpívat. Sami si říkali „Rusíni“ a sovětské úřady je nutili, aby používali národnost „Ukrajinská“. Jen malá poznámka, když jsme byli na Ukrajině v 97 roce, už jsme tam nenašli ani jednoho Hucula. Podle místních lidí, všechno prodali a vraceli se zpátky na Slovensko, jakmile jim to po pádu SSSR po r. 1989 úřady dovolily.

Lidé pevně věřili, že sklizeň (v roce 1946) je již poslední na Ukrajině. Nakonec došlo k podepsání dohod a bylo povoleno vyvézt i omezený počet kusů dobytka a koně na jedno hospodářství. Proto se všichni začali intenzivně chystat na cestu. Pro dobytek však potřebovali krmení a podestýlku, což byl vzhledem k objemnosti a neskladnosti sena a slámy značný problém.

Napadlo mne, že by se potřebná sláma a seno mohly slisovat do balíků. Tak jsme, za pomoci jednoho stejně starého ukrajinského kluka, který ve válce ztratil rodinu, vyrobili primitivní ruční lis.

Byl postaven na dřevěných trámcích, ukončených zakulacením, podobně jako u lyži, abychom ho mohli snadno přemísťovat po zasněžených cestách, protože byl dosti těžký. K lisu patřilo víko, na které jsme stavěli veliký pařez a tím jsme ještě lisovaný materiál stlačovali pomocí dlouhého kulatého trámu jako páky. K vázání slisovaného materiálu jsme používali štokový drát z bývalé dědečkovy chmelnice.

Tím jsme z objemného množství slámy nebo sena, vyráběli malé, úhledné krychle, kterými se dalo snadno manipulovat, jednodušeji se skladovaly a při tom zabíraly podstatně méně místa nežli volná sláma nebo seno. Tak jsme jezdili od hospodáře k hospodáři a „ťukovali“ jsme slámu a seno. Lisu se tam totiž říkalo „ťuk“. Přijížděli pro nás i ze sousedních vesnic, jakmile se o tom doslechli. Asi jsme to dělali dobře, protože si nás hospodáři podávali jeden druhému, takže jsme měli práce stále nadbytek a někteří museli čekat na stanovené pořadí. To si stanovovali sami mezi sebou.

Poprvé mi za moji práci platili zákazníci přímo penězi a nikoliv naturáliemi. Peníze jsme totiž potřebovali. Podle dohody se sovětskými úřady, bylo možno na jednu osobu převážet do Československa nejvýše 2000,- rublů. Naše rodina čítala v té době devět osob a potřebné peníze na převoz jsme neměli. Dokonce se s námi někteří sousedé domlouvali, že bychom jim mohli jejich peníze převézt tak, aby byly zapsány na některé naše děti.

Mně se tehdy podařilo vydělat dosti značnou částku, takže pak už to bylo bezpředmětné. Když si uvědomíme, že plat dospělého člověka byl tehdy 500 až 600 rublů za měsíc, tak těch několik tisíc rublů co jsem vydělal, byl značný úspěch a řešilo to naší situaci.

Ke konci roku jsme se dozvěděli, že vlastní stěhování má začít v únoru 1947. Maminka v té době již byla ve třetím měsíci těhotenství s našim budoucím posledním bratrem Slavomírem. Protože se táto kronika týká pouze období, kdy jsme postupně přicházeli na svět, skončím svoje vyprávění právě narozením našeho Slávečka.

Začátkem roku 1947, jsme se už plně vrhli do příprav na přesídlení. Sušili jsme chleba a vyráběli suchary, sháněli nějaký tuk, z podzimu jsme měli nasušená jablka a hrušky jako křížaly. Dávali jsme také dohromady oblečení pro všechny, abychom v těch mrazech ve vlaku nepomrzli a chystali ostatní věci na cestu. Malé Ludi nechali naši udělat na cestu botičky. Byly to takové titěrné holínečky, které má, naše teď už dospělá a dokonce několikanásobná babička Lida, dodnes na památku pověšeny jako ozdobu na zdi v bytě. Musím říci, že i dnes vypadají pěkně a je na nich vidět kvalitní řemeslná práce.

Zatím se otec staral o vyřízení všech potřebných dokladů. Na konci jara 1946 totiž přestal dělat ve mlýně. Když byly sestaveny první transporty a stanoveny jejich odjezdy, zjistili jsme, že máme odjet ze Zdobunovského nádraží ve druhé polovině února 1947. Mám dojem, že to byl v pořadí třetí transport. Tak se rychle přiblížila chvíle na kterou jsme všichni již dlouho toužebně čekali.

Do Československa se na konci války dostali s armádou bratranec Edik a náš strýc Adam. V Praze, kromě toho žil, když tam přišel jako legionář ve dvacátých létech, bratr našeho otce strýc Alexandr, což pochopitelně byl také bratr Adama a strýc Edika. Ti se s ním po příchodu do Prahy spojili a společně vyhledali lokalitu, kde by se chtěli s rodinami usídlit. Volba padla na Vojkovice u Brna kde si Edik a Adam zažádali o volné usedlosti, které jim byly pronajaty a musely se ve stanovených splátkách zaplatit. Podobně, v těsném sousedství svých hospodářství vybrali jeden dům, bez polnosti pro naši rodinu, kde čekali na náš příjezd. Protože tam už více nežli rok hospodařili, museli si najmout pomocníky. Tehdy to však nebyl veliký problém. Čeledínů a děveček bylo dostatek. Strýc Adam tam měl například také nějakou mladou společnici, kterou teta Jarmila, když to po příjezdu zjistila, ihned rázně vyhnala a všechno pevně vzala do svých rukou. Před příjezdem rodin však byl život bývalých vojáků trochu provizorní. A tak se naši noví hospodáři těšili na jejich příjezd, aby konečně mohli naplno začít hospodařit na svém gruntu.

Ve Vojkovicích u Brna byla většina hospodářů nových. Dříve to byla německá vesnice a za protektorátů patřila do t. zv. „Rajchu“. Kolem vesnice byly skutečné hranice a bez povolení „pasu“ se tam nedalo vůbec jít. Po odsunu Němců tak zůstala většina usedlostí volná a nastěhovali se tam noví usedlíci jak z místních občanů z okolních vesnic, tak i z bývalých zahraničních vojáků. Byla to vlastně jedna z mála německých vesnic, které nebyly v pohraničí, ale uprostřed naší země. Proto ji asi Alexander, jako znalec místních poměrů, vybral za budoucí sídlo svých sourozenců a příbuzných, kteří se tím dostali do centra republiky.

Cesta a nový domov

V době kdy jsme měli odjíždět do Československa bylo již našemu otci 52 let a mamince 39. Rodiče se starali o sedm dětí ve věku od dvou do sedmnácti let a další dítě bylo na cestě.

Otec již dvakrát ztratil vinou válek **veškerý** majetek a do vlasti přijížděl s holýma rukama. Neměl žádné kvalifikační dokumenty, protože ve své profesi byl vlastně samouk. Svoje schopnosti i svoji kvalifikaci musel vždycky dokazovat svými pracovními výkony. Od třinácti let žil přitom jako invalida, protože přišel o jednu nohu nad kolenem.

Musel počítat s velikými problémy a začínat ve všem vlastně úplně znovu. Byl však stále plný optimismu a ničeho kromě nemocí se v životě nebál. Rusové mají jedno přísloví „хуже смерти не будет“, což volně přeloženo znamená „nic horšího než smrt nás potkat nemůže“, to přísloví bylo za války často velmi aktuální a otec ho používal.

Nemohl jsem se vcítit do situace rodičů a tak těžko posoudím, zda se na reemigraci těšili nebo se ji obávali. Zato my jsme očekávali to „neznámo“ s obrovskou zvědavostí. Již cesta byla pro některé z nás, kteří nikdy nejeli vlakem a ani ho neviděli, velikým dobrodružstvím. Byli jsme netrpěliví a napjatě čekali na pokyn k odjezdu.

Vypuklo to koncem února, přesné datum si nepamatují. Na pronajatém povoze nás dopravili na nádraží ve Zdobunově, kde byl přistaven vlak sestavený z uzavřených nákladních vozů tak zvaných „těplušek“. Daly se v nich instalovat

kamínka, kterým jsme říkali „bubínek“, a pokud bylo čím, tak se mohlo topit.

S námi ve vagónu ještě cestovali, manželka strýce Adama, teta Jarmila Němcová se svojí tehdy osmiletou dcerou Miladou a se svými rodiči manžely Šedivými. Ve voze byly tři rodiny. Hospodáři, kteří s sebou brali zvířata, měli přidány další vozy pro koně a krávy.

Cestovat jsme začali koncem února. Nebudu se zabývat podmínkami cestování, které byly dost hrozný. Nám to však takové nepřišlo, protože jsme si většinou mysleli, že takové podmínky jsou normální. Zato jsme intenzivně vstřebávali všechno kolem sebe.

Nové, nečekané a neznámé události přicházely nepřetržitě jedna za druhou. I když cesta probíhala velmi pomalu, nám připadaly ty změny velmi rychlé. Nejvíce nás překvapily hory. Karpaty, kterými jsme poměrně dlouho projížděli, byly neuvěřitelně kouzelné. Každý pohled při pohybu vlaku byl jiný a jeden hezčí než druhý. Kopce tam jsou porostlé většinou jehličnatým lesem, hory se tyčí k obloze, obalené těmi stromy jako mechem a pro nás, kteří dosud žili vždy na rovině to bylo něco fantastického. Stále jsme se nemohli dost na všechnu tu krásu vynadávat. To jsme ještě netušili, jaké zázraky uvidíme na Slovensku kolem Popradu.

Vzpomněl jsem si na Huculy, kteří ten svůj domov opustili a v duchu jsem si myslel, že se jim po těch krásných horách bude asi na ukrajinské rovině moc stýskat. V Užhorodu nás myslím

přemístili do Československého vlaku, kde pro lidi byly určeny osobní vagóny. To už byla při cestování jiná paráda. Byly tam např. záchody. Nákladní vozy byly určeny pro náklad a zvířata.

V Užhorodu jsme měli dost času a tak jsme si mohli prohlédnout město. Působilo pěkným dojmem, i když od konce války v roce 1945 Stalin Československu zabral celé teritorium zakarpatské Ukrajiny pod správu sovětských úřadů. Na Užhorodu bylo znát, že město patřilo před tím jinému státu.

Cesta Československem byla mnohem rychlejší. Zdrželi jsme se jen v Košicích, kam jsme přijeli 9. března. Tam nám reemigrační komise vydala reemigrační průkazy a každý dostal jednorázovou podporu 300,-Kčs. Můj reemigrační průkaz má číslo 07717, třeba tak tehdy registrovali počet přestěhovaných osob.

A již 10.3. jsme pokračovali k místům svých budoucích domovů. Do vagónů nás československé úřady rozdělily podle míst určení. My jsme jeli na Moravu do Brna. Někteří jeli do Žatce a další do Šumperku. Určené vozy vždycky železničáři v příslušné stanici odpojili a ty pak pokračovaly po stanovené trase.

Popradem jsme projížděli brzy ráno, na vedlejší koleji stál tehdy nějaký rychlík z Prahy, jehož zvláštní vagóny jsme zvědavě okukovali. Pohled na Tatry, který se nám otevřel byl nezapomenutelný. Krajina byla zasněžená, měla typický, pro nás nezvyklý, vysokohorský ráz.

Pak již přesun pokračoval bez dalších přerušení, jen jsme po cestě, podle doby průjezdu, měřili délku jednotlivých tunelů.

V budoucím bydlišti, ve Vojkovicích u Brna, naše rodina z vlaku vystoupila a pěšky jsme šli k určenému domu. Vozy s nákladem pokračovaly do Hrušovan u Brna, což byla naše konečná stanice. Tam jsme později všechno vyložili a odvezli do Vojkovic, což je ve vzdálenosti asi 2 km od Hrušovanského nádraží. Stěhoval nás Edik Tuháček vozem s koňmi, věci tety Jarmily a Šedivých, převážel strýc Adam Němec

Naši rodinu ve Vojkovicích umístili do domu číslo 36, kde tou dobou již byl a čekal na nás, strýc Alexander z Prahy. Vedle v domě číslo 37 měl svoji usedlost Edik Tuháček a v čísle 38 strýc Adam Němec.

Po bouřlivém přivítání a seznamování (strýce Alexandra jsme viděli poprvé v životě, Edika a strýce Adama po třech létech), jsme se museli nejdříve po cestě vykoupat a pak si pořádně odpočinout. Tak začalo naše seznamování s okolím a zabydlování se ve Vojkovicích.

K Edikovi se později, když v dubnu přijeli, nastěhovali, dočasně babička Marie Němcová se svojí dcerou naší tetou Nanýnkou a také Edikova matka Marie (Mariánka) Tuháčková, se svými vnuky Borou a Adikem z Němírova a dcerou z prvního manželství, matkou Adika, Žofii (Zosiou).

Neuvádím zde všechny starosti, které s tou cestou měli naši rodiče, protože jsem to trochu popsal na začátku. Myslím, že mamince spadl na konci cesty veliký balvan z krku, když se nám všechno podařilo ve zdraví přežít.

Po dobu celého přesunu totiž nebyla zajištěna skoro žádná zdravotní péče. V některých transportech dokonce došlo k onemocnění a úmrtí převážených osob. V naší rodině i v rodinách našich příbuzných přežili cestu všichni bez úhony. Babičce, Marii Němcové, která se vlastně po osmdesátiletém pobytu v cizině vracela domů, již tehdy bylo osmdesát sedm let.

Pro představu o jak veliký projekt při přesídlování do republiky šlo uvedu několik oficiálních čísel.

Kromě asi 8.500 vojáků, kteří po válce zůstali v republice, se skutečně přestěhovalo 33.037 osob ve 107 transportech asi po 45 vagónech jeden.

Přivezli s sebou asi 6300 koní, kolem 7000 krav, asi 4100 vepřů, dále drůbež, kozy, ovce, včelstva, zemědělské stroje, vozy, saně, jiné nářadí, obilí a další plodiny. Pochopitelně převezli i dovolené sumy peněz, přes sovětskou banku, v celkové částce 31 miliónů rublů.

Na Ukrajině zanechali majetek, včetně v bance složených a celníkům nevratně zaplacených peněz, za tehdejšími úřady odhadnutých skoro 58 miliónů rublů.

Kromě toho tam bylo ještě na podzim zaseto asi 16.000 ha ozimů, ke sklizni v roce 1947. To jsou stručné údaje k jakým pohybům

obyvatelstva, domácích zvířat a materiálu tehdy docházelo.

Otec rodiny Mikuláš Němec v době příjezdu do Československa (fotografie je asi z konce roku 1946 nebo ze začátku roku 1947).



Návrat všech se uskutečnil v průběhu měsíců února až května 1947. Cesta do republiky tak uzavřela jednu kapitolu života velké komunity českého obyvatelstva, které se ještě ze starého Rakousko-Uherska vydalo v minulém století hledat lepší živobytí jinam.

Narození Slávka a konec úryvků ze života jedné rodiny

Po příjezdu do republiky jsme ihned poznali, že jsme v civilizovanějším světě. Především, již při našem průjezdu větší polovinou republiky jsme po celé cestě pozorovali, že následky války jsou proti Ukrajině minimální.

Když jsme se ve Vojkovicích nastěhovali do domu, obdrželi jsme od místních úřadů potravinové lístky, šatenky a tabačenky. Protože byl otec nekuřák dal tabačenkou svému bratru Alexandrovi.

Naprosto nezvyklé, po těch letech nepořádků, pro nás bylo, že to všechno jsme skutečně dostali koupit a to v obchodech na poměrně malé vesnici. Konečně poprvé od podzimu 1941 pro nás nastal normální život, až na ty lístky, podobný jako v Polsku. Takže jsme se snažili, brzy na těch šest trudných válečných let, zapomenout.

V roce 1947, než to Stalin zatrhł, ještě přicházela s UNROU pomoc z Ameriky a tak jsme jako početná rodina dostávali další příděly jídla, oblečení dokonce i čokolády a jižního ovoce. I když pravdivě řečeno, nevím proč, ale ty americké masové konzervy mně osobně moc nechutnaly. Staršně moc mě však po tom dlouhém půstu chutnal chleba.

Konečně mohli Hvězdik, Lida i Alinka uvidět a ochutnat pomeranč, banán, čokoládu a

další dobroty. Světko, Jarouš a my starší jsme si to přece jen ještě trochu pamatovali z Polska.

Podle věku jsme byli zařazení na různá místa do škol. Hvězdík se Světozarem ve Vojkovicích, Lídě bylo teprve pět let, Alince něco přes dva roky. My ostatní jsme šli do měšťanky v Židlochovicích. Mně zařadili podle věku, bez ohledu na to co jsem dosud absolvoval (předtím to nebyla ani ukončená šestá třída obecné školy), do tak zvaného JUK.

Šlo o jednoroční učební kurz v měšťanské škole. Byla to vlastně, pro všechny žáky českých škol navíc, poslední vyrovnávací třída měšťanky, po skončení německého protektorátu v Čechách a na Moravě, k odstranění nedostatků ve vzdělání. Prakticky šlo o osmou třídu měšťanky, takže jsem měl hodně co dohánět.

Učili tam předměty o kterých jsem nikdy předtím ani nic neslyšel. Skoro vůbec jsem neznal podrobnější české dějiny, literaturu, podrobnější zeměpis Československa, geologii, biologii, zdravotvědu a podobně. Zato mně nedělala problémy matematika, fyzika, geometrie a podobné předměty i když žáci v Židlochovicích byli v učivu trochu dál, než jsem skončil na Ukrajině.

V měšťance jsem se seznámil se svou budoucí celoživotní manželkou Kristýnkou, která také bydlela ve Vojkovicích, jen o dva domy vedle nás. Jako dvanáctiletá si tehdy hrávala jednak na klavír a také s mými mladšími sourozenci, především Jaroušem a Světozarem. Vyváděli tenkrát různá alotria, jezdili na koze a házeli po

sobě kudlačkami, z kterých si vytvářeli zásoby do obrovských koulí. Chodil jsem ten krátky čas co jsem byl ve Vojkovicích, pod okno, ten klavír poslouchat. Hudbu takových nástrojů jsme totiž celou válku neslyšeli.

Během školy jsme také nacvičili a hráli divadlo. Uskutečnili jsme třídní výlet do Beskyd na Radhošť, což byl velmi pěkný zážitek. Poprvé jsem v podobných kopcích putoval pěšky se svými spolužáky a všechno viděl zblízka.

Našel jsem si ve škole nové kamarády, kteří mi pomohli s učením a seznámil jsem se s literaturou, kterou rádi četli. Byly to především rodokapsy, půjčili mi jich celé stohy. Přečetl jsem asi 150 sešitů a zdálo se mi to všechno na jedno brdo, tak jsem se k tomu již nikdy nevrátil.

Školu jsem ukončil koncem června, takže od poloviny března jsem v ni pobyl celkem 3,5 měsíce. Vystavili mi úspěšné propouštěcí závěrečné vysvědčení a byli asi rádi, že mne mají z krku. Pak jsem se už musel o sebe starat sám, což je ovšem úplně jiná historie.

Jiřina, která přece jen přišla z vyšší třídy, po skončení stejné školy nastoupila na podzim do Obchodní akademie v Litoměřicích. Jarouš, Světko a Hvězdík již měli celkem normálnější postup, takže se jim podařilo většinu učiva dohnat a vyrovnat se místním žákům. Celý problém se rozložil na více let. Lida s Alinkou začínali stejně jako ostatní děti v republice.

V roce 1947 bylo velmi suché a horké jaro i léto. V těch vedrech mně bolela hlava, pil jsem

hodně čaje s citrónem, proto si to dobře pamatují. V republice z toho byla dost veliká neúroda a tak nám z SSSR poslali asi 300.000 tun obilí, jako „nezištnou pomoc“, i když toho sami moc neměli. Tím se potom jako „nezištnou pomoci“ nastupující režim v naší republice hodně dlouho oháněl v propagandě.

Po skončení školy jsem již měl vyřízeno učení v rukavičkářských závodech firmy B. Zenker v Abertamech u Karlových Varů. Tam jsem nastupoval, myslím, už v červenci. Od té doby jsem byl trvale mimo rodinu, takže ty další osudy ostatních jsem jen slyšel vždy o vánočních návštěvách.

Vůbec to nebylo podle mých představ, chtěl jsem dále do školy, ale na to se tehdy nikdo neptal. Židlochovická škola mně to učení doporučila z těch nabídek, které tehdy měla k dispozici. Naši rodiče byli v republice teprve něco přes tři měsíce, otec zatím neúspěšně sháněl práci, tak se snažili umístit svoje četné ratolesti kde se to dalo a kde to bylo možné.

Seznámil jsem se potom dost podrobně s Karlovými Vary, Nejdkem, Perninkem, Horní Blatnou, Abertamy a celými Krušnými Horami. Bylo to tehdy tak zvané zlatokopecké území (v r. 47 už vyrabované) po sudetských Němcích.

V červnu maminku odvezli do porodnice v Brně a v úterý 24. června 1947 se narodil náš nejmladší a poslední bratříček Slavomír.

Říkali jsme mu Sláveček a vychovávali jsme ho příležitostně všichni, nejvíce Hvězdík.

Nevím co s ním všechno podnikaly naše holky Lida a Alinka, to by musely napsat samy. Věkově mu byly nejbližší. Při jeho narození bylo Lídě 5 let a Alince necelého 2,5 roku

Nakonec, ještě musím uvést jeden odvážný kousek naší maminky. Na ten výlet si vzpomněla naše Jiřina, která se ho jako šestnáctiletá zúčastnila.

Maminka se v letních měsících roku 1946 rozhodla, že před odjezdem do Československa ještě zkontaktuje svoji zbývající rodinu, o které po celou dobu války více než sedm let vůbec nic nevěděla. Tak jsme vyrazili (pěšky) do světa.

Na cestu jsme se vydali tři, maminka, Jiřina a já. Byla to pouť svízelná, nocovali jsme cestou ve stodolách u cizích lidí. Putování po tehdejší Ukrajině, těsně po skončení války, bylo všechno jen ne bezpečné. Hrozilo nejen oloupení, ale šlo mnohdy i o život. Sem tam nás za nehoráznou úplatu svezl projíždějící nákladní automobil, jehož řidiči si tak přivydělávali. Auta byla nacpána lidmi tak, že jsme tam vždycky stáli jako sardinky.

Nakonec jsme se dostali přes Dubno do Chrenyk a tam jsme objevili maminčinu sestru, tetu „Ňusju“, s její rodinou. Pokud si pamatují byla tehdy na světě Helenka, Mikuláš a Slávka. Setkali jsme se tam i s dalšími příbuznými, ale na podrobnosti si již moc nepamatují. Maminka se s nimi domluvila na setkání po návratu do republiky, kam se také chystali.

Tam jsme s Jiřinou poznali, kromě příbuzných, také maminčinu oblíbenou řeku Styr, kde prožila velkou část svého mládí a o které nám

toho tolik vyprávěla. Procestovali jsme tehdy na cestě tam i zpět nejrozumnějším způsobem, ale nejvíce pěšky, více než 160 kilometrů. Byla to od maminky obrovská odvaha, ale cesta splnila její přání. Mně jedinému z rodiny se tak podařilo navštívit obě místa kde vyrůstali naši rodiče.

Jen pro doplnění bez dalších podrobností uvedu, že otec po mnoha peripetiích, kdy dokonce pracoval jako vrátný jednoho podniku v Praze, se stal dlouholetým účetním Keramických Závodu v Šatově, kde v roce 1948 dostal byt, ubytoval rodinu a dosloužil do penze. Do té odešel ve svých 73 letech v roce 1967.

V Šatově naši mladší sourozenci vyrostli a ukončili povinné základní vzdělání, před dalšími studii na různých jiných školách po celé republice.

Všichni sourozenci úspěšně ukončili nejméně odborné studium s maturitou (Jarouš dokonce odmaturoval dvakrát, ve strojařině a elektro) a dva z nás získali vysokoškolskou kvalifikaci. Od začátků svého samostatného života se jako rodina pravidelně scházíme.

K moji lítostí, však celé období války bylo poznamenáno nedostatkem veškerého materiálu. Mezi to patřil i fotomateriál. Proto z tohoto období neexistují vůbec žádné fotografie Světky, Hvězdíky, Lidy a Alinky. Takže zde nemohu umístit jejich fotografie z té doby. Bohužel neexistují. Ty obrázky, které existovaly a sehnal jsem je, jsou v publikaci uvedeny..

To je konec té části historie rodiny, kdy. jsme zásluhou našich rodičů přicházeli na svět.. Období, nikoliv naši vinou, zasaženého krutou, druhou světovou válkou, která nás všechny, kromě Slávka, nějak poznamenala.

Po **padesátiletém** pobytu v naší republice od roku 1947, která se mezi tím změnila z Československa na Českou republiku, jsme se v roce 1997, zásluhou našeho bratra **Jarouše**, vydali oslavit to padesáté výročí návratu, do míst, kde jsme prožili část svého dětství.

Vznikl z toho cca 30 min. videofilm „**Cesta na Ukrajinu, červenec 1997**“ a malá brožůrka o 24 stranách „**Návštěva „України“ červenec 1997**“, kde jsou některé informace o tamní současnosti.

Většinou jsou oba materiály v jednotlivých rodinách dostupné. Videofilm se ještě dá u mne zkopírovat.

Na Ukrajině jsme byli naposledy spolu s naším Jaroušem, který nás bohužel v únoru následujícího roku navždy opustil a teď nám trvale moc chybí. Těšil se na to, že zkusíme připravit a uskutečnit další společný výlet po trase Zdolbunov, Zdolbice, Hulč, Zálesí, Chutor, Mizoč, Jezírko a Ostroh na Ukrajině s koly a se stany. Abychom si mohli beze spěchu všechna známá místa prohlédnout.

Publikace je určena jen pro soukromou potřebu členů naší rodiny a byla vytisknuta ve třiceti výtiscích. Dokončeno v Brně, únor 1999.